

**Západočeská univerzita v Plzni
Fakulta filozofická**

Diplomová práce

**Geografická distribuce specifických prvků tradiční
architektury v okresech Plzeň-sever, Plzeň-jih,
Rokycany, Beroun, Příbram
Petra Krsová**

Plzeň 2012

**Západočeská univerzita v Plzni
Fakulta filozofická**

Katedra politologie a mezinárodních vztahů

**Studijní program Učitelství pro střední školy
Studijní obor Učitelství základů společenských věd pro střední školy Učitelství
geografie pro střední školy**

Diplomová práce

**Geografická distribuce specifických prvků tradiční
architektury v okresech Plzeň-sever, Plzeň-jih,
Rokycany, Beroun, Příbram
Petra Krsová**

Vedoucí práce:

PhDr. Jiří Woitsch, Ph.D.

Katedra antropologie

Fakulta filozofická Západočeské univerzity v Plzni

Plzeň 2012

Prohlašuji, že jsem práci zpracovala samostatně a použila jen uvedených pramenů a literatury.

Plzeň, duben 2012

.....

Na tomto místě chci poděkovat za užitečné rady a podněty, za spolupráci a přínosnou konzultaci vedoucímu mé diplomové práce panu PhDr. Jiřímu Woitschovi, Ph.D.
Dále děkuji svým nejbližším za projevenou podporu

Obsah

1. Úvod	1
2. Charakteristika regionu	2
2. 1 Geologické a přírodní poměry	6
2. 2 Charakteristika okresu Plzeň-sever.....	7
2. 3 Charakteristika okresu Plzeň-jih.....	7
2. 4 Charakteristika okresu Rokycany	8
2. 5 Charakteristika okresu Beroun.....	9
2. 6 Charakteristika okresu Příbram	9
2. 7 Etnografická charakteristika regionu	10
3. Vývoj tradiční architektury	11
3. 1 Uspořádání trojdílného domu	15
3. 2 Lidová architektura Plzeňska.....	17
3. 3 Lidová architektura Středočeského kraje.....	22
3. 4 Typy lidového domu	27
3. 5 Dům severozápadních Čech.....	30
3. 6 Dům jihozápadních Čech.....	30
3. 7 Dům Středočeské pahorkatiny a povodí Berounky	30
4. Deskripce prvků	31
4. 1 Hrázdění.....	31
4. 2 Kabřinec.....	32
4. 3 Klasicistní brány	32
4. 4 Klasicistní štíty	33
4. 5 Lomenice	34
4. 6 Pavlač.....	36
4. 7 Roubení.....	36
4. 8 Valba, polovalba	38
5. Metodologie terénního výzkumu	39
5. 1 Stručné představení metod.....	39
5. 2 Národopisná kartografie	41
5. 3 Charakteristika Etnografického atlasu Slovenska.....	43
5. 4 Charakteristika Etnografického atlasu Čech, Moravy a Slezska	45
5. 5 Současný rozvoj kartografie	46
5. 6 Metoda	49
7. Výsledky výzkumu	51
8. Závěr	54
9. Seznam použité literatury a zdrojů	58
9. 1 Seznam použité literatury	58
9. 2 Elektronické zdroje	60
10. Resumé.....	61
11. Použité zkratky	61
12. Přílohy.....	62
12. 1 Fotografie.....	62
12. 2 Podkladové tabulky.....	67
12. 3 Komentář k mapám.....	72
12. 4 Mapy	74

1. Úvod

Čeští etnografové 20. století jako například D. Stránská, V. Frolec, J. Kramařík, V. Scheufler, J. Vařeka a další se podíleli na dílčích výzkumech lidové kultury. Přestože tyto výzkumy zaujímaly vždy určitou specifickou část kultury, mohly posloužit a později posloužily jako podklad pro etnokartografické zpracování témat pro přípravu vydání národopisného atlasu. Snahy o vytvoření systematické práce byly ukončeny v 70. letech 20. století. Vzhledem k historii etnokartografických výzkumů v jiných částech Evropy, kdy již ve 20. letech 20. století probíhaly systematické výzkumy v Německu, ve 40. letech ve Skandinávii a ve střední Evropě, sílila u českých etnografů potřeba navázat na práci kolegů ze 70. let a tuto doplnit v systematické ucelené dílo.

Snahy k obnovení etnokartografických výzkumů vzešly v 90. letech 20. století od odborných pracovníků Etnologického ústavu Akademie věd České republiky, v.v.i. Iniciativa vede ke zpracování ucelené koncepce Etnografického atlasu Čech, Moravy a Slezska. Atlas je tématicky koncipován po specifických částech hmotné i nehmotné tradiční kultury. V posledních dvaceti letech byly vydány například svazky zaměřené na domáckou výrobu v 2. polovině 19. století, rukodělnou výrobu a obchod v letech 1752-1756, poslední VI. díl se věnuje problematice kultů poutních madon jezuitského řádu a vyšel v roce 2009. V současné době se uskutečňuje při Etnologickém ústavu Akademie věd České republiky, v.v.i. projekt, který se zabývá problematikou lidové architektury, sídel a bydlení se zaměřením na jejich stav v 19. století. Ucelené kartografické zachycení jevů lidové architektury by mohlo posloužit k poznání tradiční lidové kultury v České republice.

Také tato práce, i když v menším rozsahu, si klade za cíl zachytit, určité jevy tradiční architektury předem vymezené oblasti. V diplomové práci bude použita etnokartografická metoda, která byla aplikována při sestavování Etnografického atlasu Slovenska a zároveň se jedná o hlavní metodologickou zásadu koncepce Etnografického atlasu Čech, Moravy a Slezska. Do výzkumu nebude zakomponováno celé území České republiky, neboť to by přesáhlo rozsah a možnosti práce. Z tohoto důvodu bude tedy prozkoumáván pouze vybraný kulturně koherentní region. Při stanovení přesné hranice zkoumaného areálu bude uplatněno hledisko okresů. Práce zahrne okresy Plzeň-sever, Plzeň-jih a Rokycany kraje Plzeňského a okresy Beroun a Příbram kraje Středočeského.

V těchto okresech se dle dostupné literatury tradiční architektura vyznačuje specifickými prvky, což bude ověřeno empirickým výzkumem. Zároveň na základě relevantní literatury bude specifikován soubor předem vybraných sledovaných prvků, které lze zařadit do období od konce 18. století do první čtvrtiny 20. století.

Primárním cílem práce je etnografická charakteristika regionu a deskripce specifických prvků lidového stavitelství ve vybrané oblasti. Jak již bylo zmíněno, metodologie vychází z koncepce zhotovení Etnografického atlasu Čech, Moravy a Slezska. V přípravné části bude zhotovena podrobná podkladová mapa vycházející z turistických map o měřítku 1:50 000, na kterou bude zakreslena čtvercová síť o délce strany deset kilometrů. Z každého čtverce budou náhodně vybrány minimálně tři lokality, přičemž snahou je (pokud to počet sídel umožní), z každého okresu vybrat zhruba třicet obcí, ve kterých bude proveden terénní výzkum. V praxi to tedy bude znamenat postupné navštívení všech obcí, zaznamenání počtu jednotlivých sledovaných architektonických prvků. Výsledkem této činnosti bude pro každý okres výstupní tabulka se zaznamenanými počty prvků v jednotlivých sloupcích. Finálním výstupem terénního šetření bude mapová část se slovními komentáři k současnému stavu tradiční lidové architektury. Studium literatury doplní empirický výzkum, který ověří a předloží současný stav tradiční venkovské architektury.

Sledované prvky lidové architektury zapsané do výsledkových tabulek budou použity jako vstupní data pro elektronickou databázi – atributové tabulky, které poslouží jako podklad pro zhotovení map pomocí softwaru ArcGIS 9, modulu ArcMap Version 9.3, který je využíván ve specializované učebně Katedry geografie Západočeské univerzity v Plzni. Jak již bylo výše zmíněno, mapová část završí terénní šetření.

2. Charakteristika regionu

Tato kapitola se z geografického hlediska zaměří na Středočeský a Plzeňský kraj, neboť se v těchto krajích nacházejí inkriminované okresy, v nichž bude prováděn terénní výzkum. Jednotlivé okresy budou podrobněji charakterizovány dále. Je nutné si uvědomit, že na vznik a vývoj lidové architektury mělo vliv mnoho faktorů; proto budou kraje přiblíženy, abychom si uvědomili v jakém prostředí byl vývoj lidové architektury završen.

Středočeský kraj¹

Středočeský kraj, který je největším co do velikosti, počtu obcí i obyvatel, udává svou polohu již svým názvem, neboť se skutečně nachází uprostřed českého prostoru. Rozloha kraje zaujímá zhruba 14 % území České republiky, činí 11 015 km², což je 1,9 krát větší než je průměrná rozloha krajů v České republice. O jeho centrální poloze i velikosti svědčí skutečnost, že s výjimkou Karlovarského kraje sousedí se všemi ostatními českými kraji. Územně náleží Středočeský kraj, stejně jako celé Čechy, k Českému masivu, který má v této oblasti poměrně málo členitý reliéf. Na severu území a na východě se rozprostírají roviny, na jihu a jihozápadě vrchoviny. Vrchol brdských hřebenů Tok (865 m n.m.) nacházející se v okrese Příbram, je nejvyšším bodem území, naopak nejnižší bod se nachází v okrese Mělník a je jím řečiště Labe (153 m n.m.).

Území kraje je rozděleno na 12 okresů. Největší okres Příbram zaujímá svojí rozlohou 15 % rozlohy kraje, nejmenší okres je Praha-západ, která tvoří pouhých 5 % výměry kraje. V roce 2010 se na území kraje nacházelo 1 145 obcí. Největší počet obcí je soustředěn v okrese Příbram – 121. Na opačném pólu s nejmenším počtem obcí se nachází okres Mělník – 69. K 31. 12. 2010 měl Středočeský kraj 1 264 978 obyvatel, přičemž nejlidnatějším okresem Středočeského kraje je okres Kladno, ve kterém počet obyvatel přesáhl 160 000. Populačně nejmenším okresem je Rakovník s necelými 56 000 obyvateli. Nejvyšší hustota zalidnění přes 190 obyvatel na km² je v okresech Kladno, Praha-západ a Praha-východ, neboť všechny tyto okresy mají intenzivní ekonomicko-sociální vazby na Prahu. Naopak nejnižší hustota zalidnění nepřesahující

---

¹ Charakteristika středočeského kraje[online], [citováno 28. 1. 2012]. Dostupné na internetu: <http://www.czso.cz/xs/redakce.nsf/i/charakteristika_kraje>

70 obyvatel na km² je v okresech Rakovník, Benešov a Příbram. Pro kraj je typické vysoké zastoupení obcí s počtem do dvou tisíc obyvatel, což je 1 047 obcí, ve kterých žije 42 % obyvatel, proto je městské obyvatelstvo nejméně zastoupené v kraji při přepočtu na Českou republiku. Demografický vývoj Středočeského kraje začal ve druhé polovině 90. let 20. století rapidně narůstat vzhledem k výstavbě satelitních obytných celků v okolí Prahy. Tento přírůstek ovlivňuje skladbu obyvatel, kteří jsou většinou mladší a zakládají v kraji své rodiny, tím je dáno postupné snižování přirozeného úbytku a byl zaznamenán přirozený přírůstek.

Vzhledem k poloze Středočeského kraje je významně ovlivněna jeho ekonomická charakteristika, neboť zde existuje úzká vazba na hlavní město. Hustá dopravní síť činí polohu kraje velmi výhodnou. Praha poskytuje obyvatelům kraje pracovní příležitost, kraj zásobuje Prahu potravinami a poskytuje svůj rekreační potenciál.

Vedle Prahy má Středočeský kraj nejhustší a nejpřetíženější dopravní síť v republice. Historicky radiálně uspořádané hlavní železniční i silniční tranzitní sítě vedoucí do hlavního města protínají území kraje. Také vodní doprava má své zastoupení v kraji. Labsko-vltavská vodní cesta, která představuje jedinou vodní cestu v České republice, prochází přibližně 3/4 své délky přes území kraje.

Pro Středočeský kraj je typická zemědělská i průmyslová výroba. Zemědělská výroba převažuje v severovýchodní části kraje, kde se pěstuje převážně pšenice, ječmen a cukrovka; v oblastech blíže k městům pak ovoce, zelenina a květiny.

Zajímavostí regionu jsou historické i přírodní památky. Z těch nejznámějších je to například Kutná Hora, jejíž historické jádro bylo v roce 1995 zapsáno do Seznamu světového přírodního i kulturního dědictví UNESCO, dále se zde nacházejí hrady Karlštejn a Točnick na Berounsku, na Rakovnicku Křivokát, z přírodních památek biosférická rezervace CHKO Křivoklátsko, Český kras, Český ráj, Blaník, aj.

Plzeňský kraj²

Plzeňský kraj se rozprostírá na jihozápadě České republiky. Na západě kraje hranici tvoří státní hranice se Spolkovou republikou Německo, kde se nachází nejvyšší bod kraje, na severozápadě hraničí s krajem Karlovarským, na severovýchodě s krajem Středočeským, na jihovýchodě s krajem Jihočeským. Je třetím největším krajem České republiky, jeho rozloha činí 7 651 km², ovšem počtem obyvatel se řadí na až na deváté místo.

Území kraje je rozděleno na 7 okresů, které představují odlišný krajinný charakter a ekonomický potenciál. Rozmanitost kraje vyplývá především z typů reliéfů kraje. Okresy mají různý počet a skladbu obyvatel. V roce 2010 činil počet obyvatel 57 045, kdy rozložení obyvatel v rámci kraje ve velmi nerovnoměrné, neboť necelých 30 % obyvatel žije v Plzni, což představuje přes 168 000 obyvatel. Další zhruba pětina obyvatel žije ve třinácti městech s více než 5 tisíci obyvateli. Přibližně 17 % obyvatel žije v menších městech s počtem obyvatel do 4 999. Plzeňský kraj je druhým nejhřidčeji zalidněným krajem v České republice. Průměrná hustota zalidnění na kraj představuje 76 obyvatel na km², z toho nejnižší hustota zalidnění je v tachovském a klatovském okresu. Pro tento kraj je charakteristický vysoký počet malých sídel s nerovnoměrným rozmístěním; chybí zde města střední velikosti, protikladem je krajské město Plzeň, které se počtem obyvatel řadí na čtvrté místo v České republice hned po trojlístku největších metropolí: Praha, Brno, Ostrava. Dopravní síť Plzeňského kraje se radiálně sbíhá ke krajskému městu. Plzeň je významným městem na ose spojující Německou spolkovou republiku a hlavní město Prahu. Při těchto koridorech vznikají v Plzeňském kraji sídla regionálního významu. Mimo osy spojující Plzeň s Prahou a Plzeň s hranicí s Německem se nacházejí řídko zalidněná území, kde převládá obytná a zemědělská funkce s méně vyvinutou technickou a sociální infrastrukturou a nízkou dopravní obslužností.

Poloha kraje skýtá příznivé podmínky pro cestovní ruch. Nachází se zde mnoho kulturních památek, například zříceniny barokních hradů Radyně a Buben, vodní hrad

---

² Charakteristika Plzeňského kraje [online], [citováno 28. 1. 2012]. Dostupné na internetu: <[http://www.czso.cz/xp/redakce.nsf/i/charakteristika_plzenskeho_kraje/\\$File/charakteristika.pdf](http://www.czso.cz/xp/redakce.nsf/i/charakteristika_plzenskeho_kraje/$File/charakteristika.pdf)>

Švihov, zámek Kozel a mnohé další. Zimní i letní rekreační vyžití skýtá Šumava, kde je zbudováno mnoho turistických i cykloturistických tras.

2. 1 Geologické a přírodní poměry

Z geomorfologického hlediska je centrální částí zkoumaného regionu brdská oblast a k ní přiléhající Plzeňská a Středočeská pahorkatina. K pomyslnému středu – Brdské vrchovině se sbíhají čtyři zkoumané okresy: Plzeň-jih, Příbram, Beroun a Rokycany. Rokycanský okres svou severozápadní částí navazuje na okres Plzeň-sever rozprostírající se na Plzeňské pahorkatině.

Geologicky region náleží ke strukturně složitému Českému masivu. Nejstarší předplatformní jednotkou regionu je oblast moldanubická a bohemická. Moldanubikum tvoří metamorfované horniny prekambriického a paleozoického stáří, jež je budováno středočeským a moldanubickým plutonem. Bohemikum neboli oblast středočeská je tvořeno horninami svrchního proterozoika a staršího paleozoika. K této oblasti náleží areál Barrandienu, domažlické a tepelské krystalinikum.³ Život v oblastech obecně ovlivňuje geologický aspekt. Od geologie se odvíjí půdní fond, který lidé využívají k obživě, dále výskyt přírodních materiálů, které poté zpracovávají. V minulosti se proto tyto přírodních materiály významně podílely na charakteru lidových obydlí, při jejichž stavbě byly ve značné míře použity právě materiály z nejbližšího okolí. Což je dáno samozřejmě i v té době nákladnou a problematickou přepravou těžkých nákladů na velké vzdálenosti.

Nejen geologie, ale i klima ovlivňuje přírodní charakteristiky. Česká republika náleží k mírnému podnebnému pásu s charakteristickým střídáním čtyř ročních období. Klima oblasti ovlivňuje převládající západní proudění vzduchových hmot od Atlantského oceánu, rozmanitost reliéfu a nadmořská výška. Oblast se nalézá v mírně teplé a mírně suché oblasti. Průměrné měsíční teploty vzduchu vykazují minima převážně v lednu a maxima v červenci. Jak bylo již zmíněno, teploty se odvíjejí

---

³ Chlupáč, I. a kol., *Geologická minulost České republiky*, Praha, 2002, s. 13–14.

zejména od nadmořské výšky. Průměrné roční teploty jsou okolo 9 °C. Průměrný úhrn srážek činí 686 mm.⁴

Nejen tyto výše uvedené aspekty souvisejí s charakterem staveb v těchto regionech, ale mají také nezanedbatelný vliv na celkové rozmístění domů v obci. V kopcovité krajině je umožněna jiná zástavba než v údolních nivách. Zároveň geologie regionu ovlivnila použití stavebních materiálů. Zejména na území Barrandienu byla využívána na stavbu hospodářských budov břidlice, již poskytuje tento region.

V rámci níže uvedených podkapitol budou krátce zmíněny okresy, dle kterých se práce prostorově řídí. Jejich bližší charakteristika bude zahrnovat některá základní data, především rozlohu, počet obyvatel, ve stručnosti se zaměří na přírodní poměry.

2. 2 Charakteristika okresu Plzeň-sever

V severovýchodní části Plzeňského kraje se rozprostírá okres Plzeň-sever. V roce 2009 rozloha okresu činila 1 287 km², což je 17,0 % z celkové plochy kraje. Svoji velikostí se řadí na třetí místo v Plzeňském kraji po okresech klatovském a tachovském. Počet obyvatel v roce 2010 činil 75 470 a počet obcí v témže roce čítal 98. Hustota zalidnění je v tomto okrese 58 obyvatel na 1 km², což je čtvrtá nejnižší hustota osídlení v kraji. Reliéf tvoří na severu Plzeňská pahorkatina, na jihu Plzeňská pánev. Výraznou východní hranici okresu tvoří hluboké údolí řeky Berounky. Řeka Berounka, Mže a Střela náleží k hlavním vodním tokům okresu. Na řece Mži byla v roce 1963 vybudována vodní nádrž Hracholusky. Z řeky Mže po soutoku s Úhlavou, Úslavou a Radbuzou vzniká Berounka.⁵

2. 3 Charakteristika okresu Plzeň-jih

Okres Plzeň-jih se nalézá v jihozápadní části Plzeňského kraje a rozprostírá se na ploše 990 km², což je 13,1 % rozlohy kraje. Počet obyvatel v roce 2010 činil 61 655, počet obcí 90. V kraji je třetím (za okresy Plzeň-město a Rokycany) nejlidnatějším okresem

---

⁴ Toušek, V. *Česká republika: portréty krajů*. Praha, 2005, s. 15–20.

⁵ Charakteristika okresu Plzeň-sever. [online], [citováno 31. 1. 2012]. Dostupné na internetu: <http://www.czso.cz/xp/redakce.nsf/i/charakteristika_okresu_plzen_sever >

s hustotou osídlení 62 obyvatel na 1 km². Sever okresu těsně přiléhá k městu Plzeň. Povrch tvoří mírně zvlněná pahorkatina. Ve střední části se nachází Přešticko-blovická vrchovina, východem území prochází Brdská vrchovina. Geologicky je oblast řazena k devonskému stáří. Podnebí okresu, stejně jako všech ostatních v tomto kraji, je vnitrozemského charakteru. Panují zde delší období sucha. Klimatický ráz podnebí je mírně teplý, suchý až mírně vlhký s nízkými srážkami vlivem dešťového stínu. Nejvýznamnějším vodním tokem okresu je Úslava protékající územím v délce 39 km, poté Úhlava a Radbuza. Dále se zde nachází i celá řada rybníků. Největší je Žinkovský o rozloze 57,8 ha a Merklínský 35,8 ha.⁶

2. 4 Charakteristika okresu Rokycany

Rokycanský okres se rozprostírá ve východní části Plzeňského kraje. Plocha okresu činí 575 km². Vzhledem k nízkému počtu obyvatel je nejen nejmenší v kraji, ale zároveň i druhým nejmenším okresem v České republice. Na ose východ – západ okres měří zhruba 22 km a v linii sever – jih přibližně 36 km. Nadmořská výška okresu v jihovýchodní části převyšuje 600 m, naopak severní a západní část okresu v řadě míst nedosahuje 300 m. Brdy se rozprostírají v jižní části okresu, ve střední části se nachází pásmo kopců sopečného původu Radeč se stejnojmenným nejvyšším vrcholem Radeč s nadmořskou výškou 721 m. Druhým nejvyšším bodem hřebene je Brno – 718 m. Nedaleko Berounky u obce Čilá naměříme nejnižší nadmořskou výšku a to 250 m n. m. Zmíněná řeka Berounka tvoří severní část okresu, jinak se v okresu žádné významnější toky nevyskytují, krom řeky Klabavy, jež se těsně za hranicí okresu v okresu Plzeň-sever vlévá do řeky Berounky. Kolem Zbirožského potoka se nachází rozsáhlá rybníční soustava. Rozloha největších rybníků dosahuje okolo 50 ha a využívá se převážně k chovu ryb. U Ejpovic nalezneme zatopený povrchový důl po těžbě železné rudy a zatopený povrchový důl u Radnic po těžbě černého uhlí.⁷ Od roku 2000 do roku 2010 zůstal stejný počet obcí a to 68, ale počet obyvatel 45 784 v roce 2000 stoupl do roku 2010 na 47 207.

⁶ Charakteristika okresu Plzeň-jih. [online], [citováno 31. 1. 2012]. Dostupné na internetu: <http://www.czso.cz/xp/redakce.nsf/i/charakteristika_okresu_plzen_jih>

⁷ Charakteristika okresu Rokycany. [online], [citováno 31. 1. 2012]. Dostupné na internetu: <<http://www.czso.cz/xp/redakce.nsf/i/rokycany1>>

2. 5 Charakteristika okresu Beroun

V západní části Středočeského kraje se nachází okres Beroun. Zaujímá plochu 662 km². Tento okres na východě sousedí s okresem Praha-západ, na jihu s okresem Příbram, na západě s okresem Rokycany a na severu s okresy Rakovník a Kladno. Dálnice D5 Praha – Plzeň přetíná okres na téměř souměrné poloviny. Povrch okresu tvoří pahorkatiny. Roviny se nacházejí západně od Berouna, na území Litně, Hostomic a Neumětel. Nejnižší nadmořská výška okresu je v oblasti Zadní Třebáň, kde řeka Berounka v nadmořské výšce 211 m opouští okres. Naopak nejvyšším bodem je vrch Jivina – 620 m n.m. Z morfologického hlediska Berounsko převážně náleží ke Středočeskému krasu – oblast Barrandien. Tato vápencová oblast se rozkládá přibližně kolem toku Berounky na území mezi Plzní a Prahou. Příroda zde vytvořila mnoho zajímavých přírodních útvarů. Zřejmě nejznámější jsou Koněpruské jeskyně, jež mají četnou krápníkovou výzdobu. Brdské a křivoklátské lesy zaujímají více než jednu třetinu území. Nejdůležitějším vodním tokem okresu je řeka Berounka, která odvodňuje bezzbytku celé území. Jejím nejvýznamnějším přítokem je řeka Litavka. Berounsko je velmi chudé na vodní plochy. Nachází se zde několik malých rybníků.⁸ Okres čítal jak v roce 2000, tak v roce 2010 86 obcí. Počet obyvatel roku 2000 do roku 2010 sloupl ze 75 704 na 85 081.

2. 6 Charakteristika okresu Příbram

Příbramsko zaujímá jihozápadní část Středočeského kraje. Okres Příbram se svojí rozlohou 1692 km² je největším okresem středních Čech. Sousedí s okresy Písek a Strakonice – kraj Jihočeský a s krajem Plzeňským – s okresy Rokycany a Plzeň-jih. Na severu tvoří hranici okres Beroun a Praha-západ, na východě Benešov. Přirozenou hranici okresu na západně a severozápadně tvoří pásmo brdských lesů. Zvlněná krajina tvoří povrch okresu. Široká údolí pozvolně stoupají v táhlé hřebeny a plošiny pohybující se kolem nadmořské výšky 800 m. V této oblasti se nacházejí vrcholy Tok – 864 m n.m., Praha – 862 m n.m. a Třemšín – 826 m n.m. Jsou to nejvyšší místa středních Čech. Koryto říčky Křeničné – 271 m n.m. je nejnižší položené místo okresu. Řeka Vltava,

⁸ Charakteristika okresu Beroun. [online], [citováno 31. 1. 2012]. Dostupné na internetu: <http://www.czso.cz/xs/redakce.nsf/i/charakteristika_okresu_beroun>

kteřá protéká napříč okresem, rozděluje území na dvě nestejně části. Na Vltavě se nachází Orlická a Kamýcká přehrada. Orlická přehrada s objemem vody 720 000 000 m³ je největší přehradou v republice.⁹ V roce 2000 náleželo do okresu Příbram 120 obcí a v roce 2010 121. Stejně jako u ostatních okresů i v okrese Příbram počet obyvatel stoupl – ze 107 504 na 578.¹⁰

2. 7 Etnografická charakteristika regionu

Z etnografického hlediska výše uvedené okresy tvoří relativně kulturně homogenní oblast, která byla ustálena převážně v 19. století, neboť jak je známo etnografické oblasti se vyvíjely, byly v pohybu, některé zanikaly a jiné vznikaly. Jevy hmotné i nehmotné kultury překračují nejen prostorové omezení etnografické oblasti, ale i hranici státní a jazykovou. Podle krajových znaků způsobu výzdoby staveb lze rozpoznat příslušnou etnografickou oblast. Geografové chápou oblast neboli region jako území, v němž panuje shoda prostoru a zkoumaných jevů. Dle etnografa J. Štíky se etnografická oblast „vyznačuje především odlišností lidové kultury od lidové kultury sousedního území a vědomím obyvatel o vlastní odlišnosti kultury“.¹¹ Na vzniku etnografického regionu se podílí několik faktorů. K těmto faktorům řadíme především geografické prostředí, dlouhodobé soužití obyvatel, hranice feudálních dominií, hranice politicko-správních celků, církevní oblasti, sociální a etnické složení obyvatelstva, historické tradice, aj. Z toho vyplývá, že územně vymezená část obyvatel se společnými, typickými znaky kultury a nářečím tvoří etnografickou skupinu. Nejen etnografické skupiny, ale i etnografické oblasti v Čechách mizí, tak jak je tomu v převážné části Evropy. Rozsah a možnosti práce zohledňují velikost kulturního areálu, kdy byla vybrána národopisná oblast Plzeňska a k ní přiléhající areál Podbrdsko.¹²

⁹ Charakteristika okresu Příbram. [online], [citováno 31. 1. 2012]. Dostupné na internetu: <http://www.czso.cz/xs/redakce.nsf/i/charakteristika_okresu_pribram>

¹⁰ Všechny počty obyvatel a vesnic ve výše uvedené charakteristice všech okresů převzaty z czso. [online], [citováno 31. 1. 2012]. Dostupné na internetu: <http://www.czso.cz/csu/redakce.nsf/i/cr_od_roku_1989>

¹¹ Vařeka, J. a kol. *Etnografický atlas Čech, Moravy a Slezska IV.*, Praha, 2004, s. 6.

¹² Vařeka, J. a kol. *Etnografický atlas Čech, Moravy a Slezska IV.*, Praha, 2004, s. 6–11.

3. Vývoj tradiční architektury

Než se začneme zabývat deskripcí jednotlivých architektonických prvků, je nezbytné představit vývoj lidové architektury, neboť chceme-li plně pochopit současný stav, nelze opomenout vývoj, který k současnému stavu vedl.

Samotný vznik venkovského osídlení byl závislý na četných činitelích. V první řadě na geomorfologickém rázu krajiny a kvalitě půdy, tedy na podmínkách přírodních, výrobních – chov dobytka, zemědělská výroba, aj., dále je nutné zmínit činitele historické, například záměr vrchnosti, a činitele etnické – soužití českého a německého etnika na českém území. Vznik a vývoj vesnických sídel nám podle svého zaměření na určitý úsek vzniku a vývoje přibližují vedle etnografických dokladů i doklady archeologické, historické a filologické. Národopisné bádání zachycuje především současný nebo nedávný stav sídelní formy zhruba od poloviny 18. století. Etnografie ve spolupráci s jinými vědními obory se snaží postihnout typické regionální jevy v celém historickém vývoji vesnických sídel a to i s důrazem na vývoj usedlostí. Městské sídelní jednotky nejsou předmětem soustavného etnografického bádání, neboť svým způsobem založení a výstavbou nejsou charakteristické pro způsob života tradiční pospolitosti.¹³

Slovanské osady vznikaly v nižších polohách na místech dřívějšího osídlení. Počátky slovanského osídlení našich zemí se vztahují k 6.–7. století; v této době vznikají raně středověké vesnice. V 10. století probíhala vnitřní kolonizace, která umožnila vznik nových vsí. O staroslovanských stavbách jsme lépe informováni než o raně středověkých vesnicích a jejich přestavbách. Toto je v důsledku používání konstrukčních prvků, kdy v počátcích osídlení byly využívány částečně zahloubené stavby jejichž odkryvem archeologie získá snáze identifikovatelnou stavebně historickou výpověď.¹⁴ Archeologický výzkum prvotně postihne půdorysné a funkční uspořádání stavby, konstrukci, druh a umístění otopného zařízení, což jsou základní

---

¹³ Kol. autorů. *Československá vlastivěda díl III, Lidová kultura*. Praha, 1968, s. 105.

¹⁴ Klápště, J. *Proměna českých zemí ve středověku*. Praha, 2012, s. 175.

prvky stavební kultury.¹⁵ K těmto atributům se následně, po osvětlení kolonizace a osídlení vrátím.

Významná vlna osídlení, tzv. velká kolonizace, která probíhala od 12. do 14. století, měla po dlouhá staletí velký vliv na tvářnost a etnický charakter sídel. Hlavně v příhraničních oblastech českých zemí při této kolonizaci převažovala účast německého obyvatelstva, které na podnět klášterů a později šlechty mělo obydlet lesnaté pohraniční oblasti. Průběh kolonizace byl přesně stanoven. Vesnice byly zakládány podle emfyteutického neboli zákupního práva, a to naráz dle jednotného plánu. Majitel půdy uzavřel smlouvu s lokátorem, který rozdělil pozemek na jednotlivé lány, na nichž byly vystavěny usedlosti a ty obydli kolonisty. Kolonisté odváděli majiteli pozemku peněžité a naturální dávky, lokátor dané osady využíval statků a výhod, které plynuly z jeho funkce. Při vyměřování katastrů a plánování vesnic se využívalo povrchových tvarů krajiny, vodních toků, byla snaha upravit cesty tak, aby pokud možno tvořily podélnou osu vesnice a na tuto osu byly kolmo lány vyměřeny.¹⁶

Za zmínku stojí i první číslování domů uskutečněné najednou v letech 1770-1771. Toto číslování vede k nynější snazší orientaci pro zkoumání vývoje vesnic. V mnoha obcích jsou tato první čísla popisná dochována, což může posloužit jako cenný pramen poznání velikosti obce v 2. polovině 18. století. Proto tzv. josefínský katastr z 80. let 18. století mohl zachytit domy s jejich čísly popisnými. Postupně dostavovaným domům byla přidělována další vyšší čísla. Josefínské sociální reformy podměnily ekonomický rozvoj a pokrok v zemědělství i ve vznikajícím průmyslu.¹⁷

Tzv. Raabovy reformy vedly na konci 18. a počátku 19. století k sídelnímu rozvoji. Dle těchto reforem byly nově zakládáné usedlosti stavěny na pozemcích parcelovaných z bývalých panských dvorů. Tyto nové osady či pozemky přidružené ke starším obcím mají charakteristické geometricky jednoduché půdorysné uspořádání.

Ve 2. čtvrtině 19. století byl v Čechách sestaven tzv. stabilní katastr, který je důležitý pro studium lidové architektury převážně tím, že každá obec byla půdorysně

¹⁵ Vařeka, P. Archeologie vesnického středověkého domu. *ČL*, 1998, r. 85, č.1, s. 1.

¹⁶ Kol. autorů. *Československá vlastivěda díl III, Lidová kultura*. Praha, 1968, s. 105.

¹⁷ Kol. autorů. *Dějiny země koruny české*. Praha, 1992, s. 29–34.

zachycena se všemi objekty v katastru včetně barevného rozlišení staveb. Červeně se zachycovaly stavby zděné, žlutě stavby dřevěné. Mapy stabilního katastru zobrazují stav zástavby a vesnického osídlení na samém konci poměrně plynulého historického vývoje před budoucími zásahy průmyslového rozvoje do sídel i krajiny.¹⁸

Jak bylo dříve nastíněno, archeologie slouží k poznání prvních obydlí z dob pravěku a raného středověku. V uvedené době se stavěly jednoduché příbytky zahloubené pod úroveň terénu, tzv. zemnice a polozemnice.¹⁹ Dle Klápštěho se učebnicovou lokalitou v českém prostředí stalo Březno u Loun, kde na vyvýšené terase nad Ohří archeologický výzkum odkryl zhruba čtyřicet zaniklých staveb datovaných mezi konec 6. a počátek 10. století.²⁰ Čtyřúhelníkový půdorys staveb tohoto období je vymežován různě velkou vnitřní plochou pohybující se zhruba od 6 nanejvýš do 19m², zahloubenou maximálně do 1,2 metru. Dřevěné a hliněné stěny obydlí byly zhotoveny různými způsoby a to roubenou, pletenou a drážkovou konstrukcí; kryta byla tato obydlí slaměnou střechou. V tomto období se setkáváme při středu jižní stěny s velkou sloupovou jámou, která je považována za jeden z konstrukčních prvků – sochu nesoucí hřebenovou vaznici. Z archeologických nálezů lze předpokládat vybavení interiéru lavicemi a různými nádobami zapuštěnými v podlaze nebo ve stěnách. Stavby jsou většinou orientovány podle světových stran. V severozápadním rohu je umístěné otopné zařízení, které bylo vymazané jílem a sloužilo k přípravě potravy, v zimě poskytovalo tolik potřebné teplo.²¹

Vývoj topeniště má nezanedbatelný vliv na změny ve vývoji půdorysu staveb. Jednotlivé stupně jeho vývoje určovaly způsob bydlení v místnostech a s tím související funkci a praktické využití těchto místností. Pro jednoprostorový dům, který se objevoval až do středověku, je příznačné topeniště v samotné obytné jizbě, která se nazývá dymnicí. V této místnosti bylo samotné ohniště nebo samotná chlebová pec či ohniště s pecí, které zároveň pec vytápí.²²

¹⁸ Kol. autorů. *Dějiny země koruny české*. Praha, 1992, s. 29–34.

¹⁹ Škabrada, J. *Lidová architektura*. Praha, 1996, s. 14.

²⁰ Klápště, J. *Proměna českých zemí ve středověku*. Praha, 2012, s. 175.

²¹ Vařeka, P. *Archeologie středověkého domu I*. Ústí nad Labem, 2004, s. 230–231.

²² Pražák, V. Vývojové epochy a stupně topenišť v českém a slovenském lidovém obydlí. *ČL*, 1966, r. 53, č. 6, s. 321–343.

Další stupeň ve vývoji půdorysu představuje dvojdílný dům sestávající z obytné místnosti a vstupní síně. V mladším raném středověku se doklady o dvojdílných domech objevují jen velmi ojediněle. Za jednu z nejstarších dvojdílných staveb, pocházející přibližně z přelomu 9./10. století, na našem území je považována stavba nacházející se v lokalitě výše zmíněného Března u Loun. Jedná se o zahloubenou stavbu, jejíž hlubší a větší východní část je opatřena otopným zařízením v jihovýchodním rohu. Rozdělení obydlí na dvě části zřejmě indikuje skládaná kamenná příčka, která je unikátní konstrukcí v raně středověkém vesnickém prostředí. O další dvojdílné stavbě můžeme uvažovat v lokalitě Mstěnice, kde se s největší pravděpodobností nachází mladohradištní nadzemní stavba obdélného půdorysu. V severovýchodním rohu se nacházela hliněná pec kruhového půdorysu. Žlab se zuhelnatělým dřevem, který člení objekt na dva shodné díly, nalezený ve střední části zkoumaného stavení, indikuje příčku.²³ Sín sloužila k ochraně obytné místnosti, prvotně se v ní zachytávala špína zvenčí. Dvojdílné domy jsou u nás doloženy od středohradištního období, například v lokalitě Mikulčice. K všeobecnému rozšíření dvojdílného domu dochází především v období 13. až 15. století. „V horských oblastech karpatské části Moravy, Slezska a Slovenska měly dvoudílné domy početné zastoupení ještě počátkem 20. století. Jako sociální typ se vyskytovaly po celém našem území. Předpokládá se, že dvoudílný dům vznikl sloučením dalšího prostoru s původním jednoprostorovým domem.“²⁴

K obydlí sestávajícímu z dvou místností, jedné obytné místnosti a druhé sloužící jako vstupní síň, postupem času přibyl třetí, neméně významný prostor, tím byla komora nebo také chlév, čímž vznikl trojdílný dům. Dle určitých sídelních a přírodních podmínek se vyvinul zejména v úrodných oblastech, kde bylo třeba co nejtěsnější spojení domu s komorou, typ komorového domu. V oblastech horských, které byly vhodné pro chov dobytka a pastevectví byla bezprostřední potřeba připojení chléva k domu, proto se postupně vyvinul chlévní typ domu. Vstupní síň byla uprostřed domu, z níž se vcházelo do jizby (světnice) a do hospodářské části – komory, chléva nebo špýcharu.²⁵ Trojdílný dům na našem území je dokladován ze středohradištního období,

²³ Vařeka, P. *Archeologie středověkého domu I*. Ústí nad Labem, 2004, s. 237.

²⁴ Frolec, V., Vařeka, J. *Lidová architektura. Encyklopedie*. Praha, 2007, s. 60.

²⁵ Pražák, V. K problematice základních půdorysných typů lidových staveb v Československu II. část. *ČE VI*, 1958, č. 4, s. 331–341.

jakožto obydlí vyšších společenských vrstev. Trojdílný dům se více rozšiřuje od 2. poloviny 13. až 15. století. Jeho charakteristický trojdílný půdorys přetrvává až do 20. století.²⁶

3. 1 Uspořádání trojdílného domu

V předchozí části jsem nastínila skutečnost, jak dlouhá byla cesta vývoje domu k trojdílnému půdorysu. Tento dům měl své charakteristické uspořádání a neměnné části, které si přiblížíme v následujícím textu.

Dymná jizba

Je to základní obytná místnost s topeništěm a zároveň nejstarší část lidového domu. Typickým znakem pro dymnou jizbu je umístění topeniště v místnosti. Dým odcházející z topeniště se volně rozptyloval do prostoru. Nejprve jizba neměla strop, aby kouř mohl lépe odcházet otvory v horní části stěn a ve střeše. V další vývojové fázi již měly dymné jizby strop.²⁷ „Okenní stěny těchto jizeb se projevují zcela specifickými dvouvrstevnatými sestavami otvorů – ve spodní úrovni jsou obvyklá „světelná“ okna a těsně nad nimi (tak, aby ke stropu zbylo ještě dost místa na dymnou část prostoru) horní otvory pro odvod dýmu, tzv. větrací nebo dymná okna.“²⁸ Polodymná jizba je přechodnou formou ve vývoji, dým z topeniště odchází dymníkem na půdu nebo do síně.

Světnice

Zrod světnice zaznamenáváme zhruba od 16. století, kdy se dle městských trendů část topeniště, do kterého se přikládalo, přesunula do zadní části síně a světnice se tak stala relativně čistou místností bez dýmu. Kouř odcházel do otevřeného komína v černé kuchyni. Přestože se topeniště přesunulo, ve světnici muselo zůstat malé ohniště pro osvětlování místnosti a to například v podobě koše, který visel od stropu. Pod košem byla umístěna nádoba s vodou, do níž padaly nedopalky loučí. Odtud byl

²⁶ Frolec, V., Vařeka, J. *Lidová architektura. Encyklopedie*. Praha, 2007, s. 310.

²⁷ Frolec, V., Vařeka, J. *Lidová architektura. Encyklopedie*. Praha, 2007, s. 64.

dým odváděn dymníkem ve stropě. Ke svícení také sloužil výklenkový krbeček, propojený s černou kuchyní. Ve výklenkovém krbečku se mohla také ohřívat jídla.

Se vznikem světnice se objevuje také lepší nábytek, malované truhly, skříně, obrázky na zdech a výšivky. Světnice je více vyzdobena. Zhruba v polovině 19. století se ve světnicích začaly stavět zděné sporáky a tudíž se topení přesunulo opět do světnice.²⁹

Vstupní síň

Jedná se o střední díl stavby. Do této místnosti se zvenčí vstupovalo, a poté dál pokračovalo do jizby nebo do hospodářské části domu. „Z hlediska historického vývoje představuje síň místnost druhotnou. Vyznačuje se tím, že původně neměla žádné topeniště; nebyla tedy vytápěna a sloužila především k hospodářským a komunikačním účelům i k uložení menšího, ale často používaného náradí (například sekera, pila, za dveřmi stál špalek na tlučení lnu).“³⁰

Komora – hospodářská část domu

Výška komory vycházela z charakteristiky jizby, později síně. V této části nebyl žádný kouř, tudíž zde postačovaly nižší stropy. Pro úsporu místa byla komora dvoupodlažní. „V archivních dokladech z komorního panství Pardubice (16.– poč. 18. stol.) jsou často uváděny komory dolní a horní, které se sporadicky zachovaly. Jde o pozůstatek vertikálního členění pozdně středověkého tradičního domu.“³¹ Jestliže strop v jizbě dosahoval výšky okolo 4 metrů, 2 metry na jedno podlaží v komoře plně postačovaly. Ve spodnější, chladnější části komory se ukládaly potraviny; v její horní části, která byla sušší, se ukládalo obilí, mouka a další suché produkty. Nebo tato prostora mohla být i kombinována s ohledem na terén, kdy prvním podlažím mohl být zapuštěný sklep a druhým komora. V těchto prostorách se mohlo v létě spát, pokud bylo v jizbě více generací. Místnost se omazávala izolací, aby sýpka byla chráněna před požárem.

²⁸ Škabrada, J. *Lidové stavby, architektura českého venkova*. Praha, 1999, s. 19.

²⁹ Škabrada, J. *Lidové stavby, architektura českého venkova*. Praha, 1999, s. 27–28.

³⁰ Frolec, V., *Vařeka, J. Lidová architektura. Encyklopedie*. Praha, 2007, s. 253–254.

³¹ Frolec, V., *Vařeka, J. Lidová architektura. Encyklopedie*. Praha, 2007, s. 119.

Ne každé stavení mělo třetí díl. Chudší lidé bez polností, závislí na obživě u pána, by neměli do komory co ukládat.³²

Chlív – hospodářská část domu

Do chléva se nejčastěji vcházelo dveřmi ze síně, které se nacházely naproti vstupu do světnice, navíc býval do chléva také vsup ze zápraží. V jižních a jihovýchodních Čechách nebo i v Krkonoších se často chlívni typ domu prolíná se smíšeným komoro-chlívni typem. Velikost této místnosti se řídila počtem kusů ustájených zvířat. Součástí základního vybavení chléva bylo dřevěné nebo kamenné koryto a jesle na krmivo nad ním zavěšené. Podlaha byla nejprve obyčejná hliněná, později byla vyzdívaná hlavně z toho důvodu, že se vyskytovaly problémy s odtokem močůvky.³³

Špýchar – hospodářská část domu

Špýchar býval připojený přímo k síni - v tom případě se jednalo o špýcharový dům. Další možností je umístění špýcharu samostatně mimo dům. Dle názoru V. Mencla tradice špýcharu sahá až do 9. století v souvislosti s osidlováním slovanských kmenů od jihu. Druhý kolonizační směr postupoval ze severu, přičemž v 10. století se obě kolonizační vlny setkaly v pásmu Brd. Špýchary mohly být přízemní, zvýšené či jednopatrové. Jednopatrový špýchar mohl být opatřen pavlačí; pak byl přístup do špýcharu zajištěn po schodech zvenčí nebo zevnitř. Starší špýchary byly konstrukčně řešeny roubením, které bylo opatřené omazávkou z hlíny; později s postupným vývojem domu byl již špýchar zděný. Funkce špýcharu bývala na celém území stejná. Jednalo se o prostor, kde se ukládalo obilí; lehčí zrna do vyšších pater, těžší zrna do pater nižších. Schraňovaly se zde však i jiné produkty a také náradí. V případě potřeby mohla tato místnost sloužit v teplém období také ke spaní.³⁴

3. 2 Lidová architektura Plzeňska

Na Plzeňsku se vedle obytných trojdílných domů nejčastěji komorového typu setkáme i s trojdílnými domy špýcharovými případně chlívni. Domy jsou zděné, roubené a někdy obohacené i o hrázdění, s fasádami jak bohatě zdobenými, tak i úplně strohými.

³² Škabrada, J. *Lidové stavby, architektura českého venkova*. Praha, 1999, s. 22.

³³ Frolec, V., *Vařeka, J. Lidová architektura. Encyklopedie*. Praha, 2007, s. 89.

V minulosti byly stavby se srubovými konstrukcemi zcela běžně rozšířeny na celém území Plzeňského kraje a to i v takových oblastech, kde bychom už dnes hledali stopy jen marně. V této oblasti je výstavba domů ze dřeva doložena již od středověku a nezpochybnitelným důkazem toho je dodnes stojící zachovalý roubený dům pocházející z 16. století, který se nalézá v Lučici nedaleko Chudenic. Jeho stáří bylo zcela prokazatelně určeno dendochronologickou metodou. Vedle starých obytných stavení lze také roubené konstrukce nalézt na hospodářských stavbách. Dodnes se můžeme v mnoha obcích setkat s roubenými stodolami, chlěvy, příp. sýpkami s roubenou klenbou a hliněnou omazávkou, která ochraňovala stavbu před požárem.

I samotné roubení obytných domů bylo často kryté hliněnou omazávkou a zhruba již od 18. století opatřeno u významnějších statků slohovými architektonickými fasádními prvky. S touto úpravou na fasádách se lze setkat v rámci západočeského regionu například na Klatovsku, jižním Plzeňsku i Rokycansku. Jak bylo výše zmíněno, roubená konstrukce se tedy využívala jak na obytných staveních, tak na hospodářských objektech. Od 1. poloviny 19. století bylo dřevo postupně nahrazováno nespalným materiálem, avšak tradiční tvar obydlí dále přetrvával. Vedle staveb roubených se v této oblasti také nacházejí stavby zděné. Již od 18. století můžeme pozorovat rozvoj zděných staveb domů s barokně vykrajovanými štíty až do 1. poloviny 19. století, kdy se začal výrazně projevovat tzv. lidový klasicismus. Majitelé rozsáhlejších zemědělských statků a usedlostí věnovali velkou pozornost výzdobě průčelí obytných stavení, ale také bran a jiných částí objektů orientovaných do veřejného prostranství. Vytvořila se tím velice osobitá forma lidového domu, který tak v průběhu let vytvořil rozmanitou stavební kulturu. Do této architektonické rozmanitosti musíme také zařadit roubené přízemní sýpky s předsazeným polopatrem, které známe z jižního a severního Plzeňska a z Klatovska.³⁵

Celkově lze tedy říci, že se v poslední třetině 19. a v 1. třetině 20. století téměř plošně obměnil starší stavební fond za nový. Budovy sloužící pro obytné účely jsou v této oblasti stavěny již téměř výhradně jako zděné, nejčastěji přízemní, někdy s polopatrem či patrem, s přilehlými hospodářskými budovami. V této době začala

---

³⁴ Frolec, V., Vařeka, J. *Lidová architektura. Encyklopedie*. Praha, 2007, s. 292–293.

³⁵ Foud, K., Karel, T. *Lidová architektura. Vesnické památkové rezervace a zóny, krajinné památkové zóny v Plzeňském kraji*. Plzeň, 2004, s. 11–12.

velikost staveb pozvolna narůstat a oproti předchozím obdobím nabízely nově vzniklé obytné objekty mnohem více prostoru. Hospodářské objekty, jež se nacházely v rámci dvora, byly mnohdy ještě roubené či hrázděné. Tyto objekty většinou svým rozmístěním a velikostí kopírovaly předešlý stav.

Zděný plzeňský dům se vyvíjel od středověku a plynule se utvářel ze starších roubených domů. V 1. polovině 19. století se v blízkém okolí Plzně začínalo stavět čím dál více domů, u nichž byl jako základní stavební materiál použit kámen. Na těchto zděných budovách jsou velmi zajímavé především fasády, které jsou provedeny ve stylu tzv. lidového klasicismu, datované zhruba do 2. třetiny 19. století. Ve výčtu zajímavých rysů těchto domů nemůžeme opomenout také tvary a zdobení štítů a mnohých bran, kterým byla v minulosti při výstavbě a výzdobě věnována velká pozornost. Lidový klasicismus nalezneme v několika cenných souborech, například v plzeňských obcích Koterov, Černice, Božkov, Bolevec; ty se však nalézají v samotném katastru okresu Plzeň-město, jehož lidová architektura již není náplní této práce. I přesto je na tomto místě nutné zmínit, že *Společnost pro národopis a ochranu památek v Plzni* vydala o některých výše uvedených obcích monografie³⁶ s bližším a velice podrobným popisem zmíněných obcí, které mohou sloužit při podrobnější zkoumání těchto lokalit. Jak je všeobecně známo, městská architektura napříč všemi stoletími vždy výrazně ovlivňovala architekturu venkovskou.³⁷

Na sever od Plzně se vyskytuje oblast, která se vyznačuje i v současnosti přítomností roubených staveb. Najdeme zde nejen obytné trojdílné domy komorového typu, ale také větší množství poměrně zachovalých roubených stodol. V okrese Plzeň-sever můžeme dohledat několik roubených budov postavených už v 18. století, například stavení č.p. 2 v obci Červený Újezd, č.p. 16 ve Stvolnech na Manětínsku, č.p. 6 v Oboře a také roubenou stodolu v obci Borek u Kozojed. V této oblasti se také v malém množství uchovaly dřevěné sýpky s klenbou. Zajímavým úkazem četného stavebního fondu v oblasti Plzeňska je roubený patrový špýchar s menší pavlačí. Stavbu tohoto typu špýcharu lze vymezit oblastí mezi obcemi Horní Bělá, Plasy a Kralovice

³⁶ Brož, J. *Lidové stavby na Plzeňsku část I. Ejpovice*. Plzeň, 1922. Brož, J. *Lidové stavby na Plzeňsku část III. Božkov, Lobzy*. Plzeň, rok neuveden. Brož, J. *Lidové stavby na Plzeňsku část IV. Koterov, Černice*. Plzeň, 1925.

³⁷ Foud, K., Karel, T. *Lidová architektura. Vesnické památkové rezervace a zóny, krajinné památkové zóny v Plzeňském kraji*. Plzeň, 2004, s. 9.

a časově jej můžeme zařadit do období zahrnující celé 18. století až do první třetiny 19. století. Největší výskyt těchto roubených staveb je v neveliké obci Jarov, kde lze spatřit dekorativní prvky konstrukcí, například ozdobné sloupky. Na území okresu Plzeň-sever se mimoto také dochovaly zděné sruby, jejichž vznik je možno datovat do 2. poloviny 17. století. Fasády těchto objektů byly mnohdy zdobeny architektonickými prvky v duchu lidového klasicismu.³⁸

Dřevěné roubené obytné objekty a podobně stavěné hospodářské stavby můžeme dodnes najít také v oblasti jižního Plzeňska. Zde nalzáme typologicky podobné stavby jako v oblasti severního Plzeňska, jejich odlišnost je pouze v některých konstrukčních detailech. Jako příklad lze uvést kabřince, jež je možné definovat jako menší či větší stříšky u vrcholu štítu, které chránily bednění před povětrnostními vlivy. Kromě toho také plnily funkci reprezentační a estetickou. Klenuté nebo pilířové brány s rovným překladem uzavírají z čela dvory usedlostí jižního Plzeňska. Nalezneme zde prostě řešené či barokně vykrajované štíty domů, fasády jednoduché či naopak fasády opatřené mnohými architektonickými prvky, v některých případech včetně nápisových desek. Oblast Kasejovic je stavebně obdobná oblasti Horažďovic, naopak v Mokrouších či Tymákově jsou obdobné stavby, jaké je možno spatřit v plzeňských obcích. „Klasicismus se zde, obecně, nerozvinul do složitějších forem, přesto jsou zde i vesnice například Zahrádka, kde ještě ve 2. polovině 19. století byly průčelní štíty obvykle přízemních domů vybavovány slohovými architektonickými fasádními články poplatnými předcházejícím desetiletím.“³⁹

Do oblasti severního Plzeňska a Tepelska pronikl ze severozápadu i hrázděný dům. Tento hrázděný dům je zrcadlem výstavby podobně řešených staveb v oblastech zejména pohraničních, které byly pod vlivem německé stavební architektury. Právě proto tyto prvky známe především z Chebska, Ašska a částečně i Karlovarska a Sokolovska. Doklad původně plošného rozšíření hrázděných konstrukcí nalezneme vedle venkovských staveb také například u měšťanských domů dochovaných v obci Úterý v okrese Plzeň-sever. V té samé oblasti v obci Hůrky nalezneme taktéž domy s hrázděnými stěnami. Hrázděná konstrukce se také obvykle objevuje ve štítech

³⁸ Foud, K., Karel, T. *Lidová architektura, okres Plzeň-sever*. Plzeň, 2002, s. 10–12.

³⁹ Foud, K., Karel, T. *Lidová architektura. Vesnické památkové rezervace a zóny, krajinné památkové zóny v Plzeňském kraji*. Plzeň, 2004, s. 13–14.

budov či v prvním patře, kdy přízemní části domu jsou roubené nebo zděné. V širším území Plzeňska mimo zkoumané lokality v okrese Tachov v obci Pačín na Bezdrůžicku pod č.p. 1 se vyskytuje význačná stavba s dochovanou hrázděnou konstrukcí, kdy štít této stavby je zajímavou ukázkou použití hrázdění ve venkovských oblastech na konci 18. století. Další významná patrová stavba s hrázděnou konstrukcí se nachází v okrese Plzeň-sever v obci Popovice č.p. 1. I zde se nachází obdobně jako v Pačíně stavba s prvky hrázdění vybavená pavláčkou a zděným přízemím.⁴⁰

Závěrem kapitoly o lidové architektuře Plzeňska je nutné ještě připomenout místy se vyskytující roubený komorový dům tzv. středočeského typu. Tento dům se v relativně hojně míře dochoval na Rokycansku. Například v obcích Dobřív, Skelná Huť, Strašice či Ostrovec i v dnešní době můžeme vidět četné roubené stavby tohoto typu domu. Převážně se jedná o trojdílné komorové domy. První díl je obvykle obytný, dále ještě členěný na dva trakty. Dům je velmi často vybaven pavláčkou, která kryje zápraží. Je možné se zde také setkat s netypickou pavlačí na průčelní stěně domu. Sloupky pavláčky jsou většinou dekorativně řešeny řezbářskými prvky. Sedlové střechy domů jsou často opatřeny valbou případně polovalbou. Roubená konstrukce se zde opět nevyužívá pouze k výstavbě obytných stavení, ale i hospodářských objektů zejména stodol. V okrese Rokycany v obci Ostrovec je možno vidět několik roubených chalup, kopii dřevěné zvonice a navíc se zde také dochoval i roubený mlýn, který náleží k velmi významným objektům svého druhu v Čechách. Nespornou zajímavostí Rokycanska je i řada roubených budov, která nebyla vystavěna zemědělci, jak tomu bývá obvyklé, ale hamerníky, lesními dělníky a dalšími obyvateli, kteří se přímo neúčastnili zemědělské výroby. Proto jejich domy mají převážně zredukovanou hospodářskou část. Roubení se nevyužívalo pouze u vesnických staveb, roubená konstrukce se využívala i u staveb vrchnosti.⁴¹

Tak jako v jiných oblastech i na území Rokycanska se převážně od 2. poloviny 19. století začal hojně stavět zděný dům, který byl i zde ovlivněn tzv. lidovým klasicismem. Klasicistní prvky nalezneme ve větším množství například v Ejpovicích.

---

⁴⁰ Foud, K., Karel, T. *Lidová architektura. Vesnické památkové rezervace a zóny, krajinné památkové zóny v Plzeňském kraji*. Plzeň, 2004, s. 13–14.

⁴¹ Foud, K., Karel, T. *Lidová architektura. Vesnické památkové rezervace a zóny, krajinné památkové zóny v Plzeňském kraji*. Plzeň, 2004, s. 16.

V této obci se nacházejí bývalé velké usedlosti sedláků, které mají složitě vypracované fasády, jaké nalezneme ve výše uvedených vsích náležejících k Plzni.⁴²

V předešlých odstavcích byly představeny nejdůležitější stavební konstrukce tradičního stavitelství užívané v plzeňské oblasti a v jejím širším okolí v rámci západočeského kraje. Uvedený výčet dokládá typologicky velmi pestrou a nejednotnou osnovu objektů stavěných od středověku až po současnost.

3.3 Lidová architektura Středočeského kraje

Historický vývoj vesnických staveb lze sledovat již od raného středověku. V té době se utvářela sídelní soustava, jež byla základem pro další vývoj. Slovanské obyvatelstvo kolonizovalo středočeskou oblast již od 6. století. Existovaly zde vhodné terénní, klimatické i půdní podmínky. Z těchto důvodů se tato oblast stala ekonomickým středem raně feudálního českého státu, vystavěným převážně na zemědělské výrobě. Převážně archeologické nálezy hradišť nám poskytují faktickou představu o obytných stavbách z tohoto období. Významným archeologickým počinem je studium hradiště na Klučově, z kterého lze stavební architekturu odvodit. Klučov se nachází v okrese Kolín. Zde byly archeology nalezeny jednoprostorové zahloubené objekty s kůlovou konstrukcí s obilnými jámami datovanými do 8. a 9. století.⁴³

Neméně závažným pro výzkum českého osídlení je také archeologický odkryv důležitého hradiště ve Středočeském kraji na Levém Hradci, okres Praha-západ. Archeologové zde našli důkazy o existenci nadzemní dřevěné, roubené stavby a dalších objektů s konstrukcí vyplétanou a kůlovou pocházející z 9. století.⁴⁴ Poznatky o vesnických stavbách z období 10.–12. století, tedy z období vnitřní kolonizace, jsou dosud neucelené. Přepokládá se, že se při stavbách využívaly dostupné materiály: dřevo, pruty, sláma, rákos a hlína. S jednoprostorovými zemnicemi či polozemnicemi (více či méně zahloubenými objekty) se setkáváme až do 13. století jak ve městech i v Praze, tak ve vesnických osadách. Zemnice a polozemnice měly sedlovou střechu

⁴² Foud, K., Karel, T. *Lidová architektura. Vesnické památkové rezervace a zóny, krajinné památkové zóny v Plzeňském kraji*. Plzeň, 2004, s. 16.

⁴³ Kudrnáč, J. *Klučov. Staroslovanské hradiště ve středních Čechách*. Praha, 1970, s. 82–97.

⁴⁴ Borkovský, I. *Levý Hradec. Nejstarší sídlo Přemyslovců*. Praha, 1965, s. 39–49.

nesenou hřebenovou vaznicí na dvou sloupech. Stěny byly převážně tvořeny kúlovou konstrukcí, která byla případně zpevněná kamennou zídka. Na základě archeologických průzkumů tehdejších vesnických sídlišť je možné si utvořit představy o logice vztahů k vodnímu zdroji a okolnímu terénu. Původcem poznání raně středověké vsi je existence, dispozice a konstrukční řešení románských kostelů. Tyto stavby naznačují ekonomickou, technickou a uměleckou úroveň tehdejší společnosti. Zároveň skrz rozbor těchto staveb, jejich velikosti resp. kapacity a orientaci vstupů získáme i vztahy k přilehlým sídlištím. V období vrcholného feudalismu ve 13.–14. století se udály klíčové změny významné pro venkovské osídlení způsobené kvalitativním rozvojem zemědělské výroby a přechodem na peněžní formu renty. Výrazně se změnila půdorysná a stavební forma vesnic. „Staré vesnice se přeměňovaly a nové se zakládaly podle tzv. emfyteutického práva, které zavádělo nové vztahy poddaných k půdě a k usedlostem i nové vztahy mezi feudálem a poddanými a předpokládalo rozdělení katastru podle pevných zásad“.⁴⁵ Tyto změny vedly k úpravě a uspořádání stavení ve vesnici a k jejich vztahu k návsi, jakožto k ústřednímu prostoru. Pravidelné půdorysy zavedené od středověku se v dalších staletích měnily většinou jen dílčím způsobem; částečným zaplňováním plochy návsi, dostavováním okrajové zástavby chalupníky a domkáři nebo dělením usedlostí. Porovnáním se staršími záznamy o obcích je možno potvrdit, že urbanistický rozvrh vychází z vrcholně středověkého plánování. K důkazům gotického vesnického urbanismu lze zařadit převážně vesnice s velkou obdélnou návší, jaké lze například spatřit u Poděbrad u skupiny Lhot – Lhota Kostelní, Písková, Přední a Vrbová nebo u obce Chyňava, okres Beroun. Obec Lipnice v okrese Plzeň-jih náleží k obcím s geometricky náročnějším vyspělým půdorysem.⁴⁶

Archeologické výzkumy zaniklých středověkých vsí jsou významným a hodnotným zdrojem informací. Ve středních Čechách, konkrétně v okrese Kladno, byla zatím systematicky zkoumána jen zaniklá obec Svídna na Slánsku. Zde byl prokázán rozměřený, uspořádaný půdorys tehdejší kolonizační osady existující podle odhadů přibližně na konci 13. či počátku 14. století. Výzkum ukázal velikost usedlostí, rozsah přilehlých polností a tím pádem nastínil i sociální stratifikaci místních obyvatel, které byla ve vsi patrná před jejím zánikem v druhé polovině 15. století. Zde stavěné

---

⁴⁵ Škabrada, J., Vajdiš, J. *Lidová architektura Středočeského kraje*. Praha, 1984, s. 5.

stavby byly povětšinou budovány z nejdostupnějšího materiálu, který se zde v hojné míře nacházel. Stavělo se tedy z místní lámané opuky kladené na sucho nebo v některých případech vázané jen hliněnou maltou. V některých místech se toto zdivo zachovalo téměř až do výšky jednoho metru. Stavení byla funkčně rozdělena na obytné a hospodářské budovy, tj. chlév, stáj a s velkou pravděpodobností i sýpku. Mezi hospodářskými budovami není doložena existence stodol. Příčinou může být jednak to, že se žádná nedochovala, ale i skutečnost, že zde snad byla používána dřívější uskladňovací forma v oborohu. Oborohem je označována otevřená stodola se stanovou střechou, jejíž konstrukce se skládá ze čtyř vysokých kúlů, po nichž se dle potřeby posunuje střecha. Zajímavostí výše zmíněné zaniklé obce je převažující využití kamene i u staveb obytných. Dřevo jako stavební materiál se používalo pouze na vnitřní konstrukci. Domy byly již dispozičně řešeny trojdílným způsobem, tj. obytnou místností a komorou po stranách a střední síní. Tento komorový půdorysný typ byl charakteristický pro převážnou část českého území až do 2. poloviny 19. století. Na Svídně byly odkryty poměrně plošně malé obytné místnosti zhruba čtvercového půdorysu o velikosti 16m². Ovšem čtvrtinu této plochy místnosti zaujímal pec, v které se i z této místnosti zároveň topilo. V Čechách nemáme mnoho důkazů o užívání dvojdílného půdorysu středověkého domu sestávajícího z obytné místnosti a síně, kterýžto měl být mezičlánkem mezi objekty jednoprostorovými a tříprostorovými. Pouze malé chalupy sociálně nejslabších obyvatel vesnice dokládají takovéto řešení, kdy zde nemělo opodstatnění stavět hospodářský prostor.⁴⁷

Nejstarší dochované stavby vesnických usedlostí na našem území pocházejí z pozdně středověké výstavby, převážně tedy z 16. století. Prováděné stavebně historické průzkumy vesnických objektů dokazují stoupající počet těchto převážně zděných staveb, u nichž je časté využití kamenických článků, jakými jsou například okosená ostění portálů i oken a méně časté využití sgrafitové úpravy omítek ve 2. polovině 16. a na začátku 17. století. Jako typický příklad těchto staveb můžeme označit například v okrese Benešov sýpku v Krasovicích čp. 3. Takto technicky náročné a tím pádem i nákladné stavby si mohla dovolit pouze relativně vyšší vrstva vesničanů, kterými byli jednak zámožní sedláci, ale i mlynáři či svobodníci a další bohatší skupiny obyvatel. Ze staveb jsou relativně ve většině dochovány pevné budovy sýpek, části

---

⁴⁶ Škabrada, J., Vajdiš, J. *Lidová architektura Středočeského kraje*. Praha, 1984, s. 5.

obytných objektů i brány. Dále je možné i z této doby nalézt alespoň jednotlivé architektonické články, mezi které patří například ostění portálů či jejich části. Střední Čechy nejvíce vykazují pozůstatky oblastí s tradicí kamenné výstavby a kamenické práce z pozdně středověkých stavení z málo lesnatého Slánska, jež se nachází v okrese Kladno a Sedlčanska, spadajícímu pod okres Příbram.⁴⁸

Většina oblasti středních Čech byla silně poznamenána a zdecimována následky třicetileté války ve druhé čtvrtině 17. století. Škody se projevily nejen demografickým úbytkem, ale také stavební fond na vesnicích byl značně poškozen, stejně jako i předpoklady pro jeho obnovu, které byly závislé na ekonomických, politických a populačních podmínkách. Z těchto důvodů byla zřejmě stavební obnova venkova notně pomalá. Také růst robotních povinností brzdil rozvoj či případnou obnovu výstavby. Po válečném období byl stav českých vesnic zaznamenán v tzv. berní rule. Jedná se o soupis daňových povinností pro rok 1654. Jde o předchůdce tereziánského, josefinského a stabilního katastru. Dle dochovaných písemných pramenů výraznější opětovný stavební rozvoj začíná až v poslední třetině 17. století. Nelehké postavení poddaných a nutnost ustálení hospodářské situace v panství vedlo jak k opravám, tak i k nové výstavbě domů pro poddané. Toto bylo realizováno panskými tesaři a staviteli tak, jak tomu bylo například roku 1687 v Drahenicích v okrese Příbram. Další berní soupis českých zemí poskytuje tereziánský katastr z 1. poloviny 18. století a je také, dle mého názoru, zajímavým přínosem pro poznání tehdejšího sídelního vývoje. Zaznamenává určitou diferenciaci obyvatel dle pozemkové držby a podílu nezemědělské, zejména tedy řemeslné výroby. V tomto období se rozšiřovaly obce novými malými usedlostmi čili chalupami potřebnými pro rozvoj průmyslové výroby a specializovanou domácí činností. Zároveň vzrůstal podíl námezdné práce důležité pro obživu nejchudších obyvatel vsí. Stále častěji se součástí usedlostí i chalup stávaly podzemní sklepy, které se rychle rozšiřovaly díky pěstování.⁴⁹

Běžný vesnický dům středních Čech byl ještě v 1. polovině 18. století přízemní, převážně roubené konstrukce, s dřevěným a hlínou omazaným komínem a s doškovou případně šindelovou střechou. Ze středních Čech víme zatím jen málo o dřevěných

---

⁴⁷ Smetánka, Z. Průzkum zaniklé středověké osady Svidná u Slaného. *AR*. r. 29, 1974, s. 236–270.

⁴⁸ Škabrada, J., Vajdiš, J. *Lidová architektura Středočeského kraje*. Praha, 1984, s. 7–8.

⁴⁹ Škabrada, J., Vajdiš, J. *Lidová architektura Středočeského kraje*. Praha, 1984, s. 10–17.

komínech, neboť doklady jejich dřívější možné existence jsou povětšinou překryty novými mladšími zděnými přestavbami. Výjimečně se dochovaly příklady roubené i hrázděné konstrukce komínů u dřevěných patrových domů na severu Mělnicka, což je na okraji území severočeského patrového domu. Jak již bylo řečeno, státní a panská administrativa se dostupnými prostředky snažila o zamezení výstavby dřevěných komínů - s velkým rizikem požárů - při vesnické výstavbě a tyto nahradit zděnými. Dřevěná výstavba obecně měla být značně omezena, což se uplatňovalo stále více od poloviny 18. století. Černá kuchyně byla vydělena v zadní části síně a nad ní se budovaly široké nové zděné komíny. Postupný vývoj patrového domu můžeme na četných příkladech vesnických domů, pocházejících z 18. století, sledovat v určitých částech středních Čech. Ekonomický rozvoj v úrodných oblastech ukázal i celkový růst nároků na velikost a kvalitnější uspořádání obytných a hospodářských prostor. V patrových roubených domech se může nacházet příčná roubená komůrka, v podkroví obytného stavení situovaná do dvora; tento prvek se nacházel v oblasti Berounska. Na těchto stavbách lze zároveň občas nalézt hrázděnou spodní polovinu štítu.⁵⁰

Tento rozvoj také vedl k rozšíření stavebnictví, což proměnilo značnou část zástavby. V některých oblastech středních Čech (v Pojizeří, na Nymbursku, Rakovnicku) proběhla stavební vlna až po počátku 19. století, kdy bylo ještě preferováno dřevěné stavitelství; přesto se zděná výstavba prosazovala stále rychleji. Její rozvoj byl ovlivněn ekonomickou situací, omezováním výstavby dřevěných staveb i přibývajícím nedostatkem dřeva. V roce 1819 vešel v platnost dvorský dekret, který umožnil poddaným vyrábět na jejich pozemku cihly a poté je i prodávat, což bylo pro rozvoj zděného stavitelství důležitým okamžikem. V architektuře zděných staveb se odráží vliv slohu barokního a od 1. poloviny 19. století slohu klasicistního. Klasicistní řešení architektonických prvků bylo výrazově chladnější než prvky barokní. Příznačné tomuto řešení bylo typické článkování převážně kvádrového a pásového členění omítaných průčelí a charakteristické konstrukce plackových kleneb. Například na Příbramsku a Benešovsku se dospělo k jednotnému vlivu utváření jak ojedinělých

---

⁵⁰ Škabrada, J., Vajdiš, J. *Lidová architektura Středočeského kraje*. Praha, 1984, s. 10–17.
Mencl, V. *Lidová architektura v Československu*. Praha, 1980, s. 191.

staveb, tak větších souborů zástavby. V 1. polovině 19. století byla velmi rozšířena i výstavba složitě zdobených zděných a klenutých bran.⁵¹

V polovině 19. století je již v podstatě vývoj tradičních dřevěných staveb zcela uzavřen. Stále více starých staveb se nahrazuje novými, u nichž se ještě sporadicky objevují klasicistní architektonické a konstrukční formy vedle nových vlivů. Budují se dvoutraktové domy s příčnou průběžnou chodbou, stavěné podélně k ulici. Obsluha topeniště a vaření, přestože se dostala na kvalitativně vyšší úroveň, se se zavedením sporáků s plotnou opět stěhuje do světnice.⁵²

Historický regionální vývoj středočeské lidové architektury se na přelomu 19. a 20. století uzavírá, i když lze říci, že se ještě do 20. let 20. století objevuje ve vesnické architektuře nový rozměr národního uvědomění, vyvolaný kulturně-politickými událostmi na konci století a také Národopisnou výstavou československou v Praze, konanou v roce 1895. Používají se tradiční dekorativní prvky. Například vyřezávané ozdoby na vaznicích před štíty nebo i celé lomenice na jinak už novodobých zděných domech.⁵³

3. 4 Typy lidového domu

Popisu konkrétních domových typů zkoumané oblasti a samotné deskripci architektonických prvků by mělo nejprve předcházet jejich vymezení a stanovení oblastí lidového domu.

Otázce domové typologie a s ní související stanovení oblastí lidového domu se v našem prostředí věnovalo mnoho etnografů, jmenovitě K. Chotek, J. Šanda, O. Máčel, E. Baláš, J. Vařeka a další, kteří stanovili vlastní typologie s různým počtem domových forem a oblastí lidového domu. Ačkoli by tato práce mohla vycházet z typologií výše zmíněných etnografů, samotná komparace jejich pohledů na typologii by byla nutně značně rozsáhlá, což však nemůže být a ani není předmětem tohoto

⁵¹ Škabrada, J., Vajdiš, J. *Lidová architektura Středočeského kraje*. Praha, 1984, s. 17–18.

⁵² Oliver, P. *Encyclopedia of Vernacular Architecture of the World I*. Cambridge, 1997, s. 1306–1307.

zkoumání. Proto budu vycházet pouze z typologie J. Vařky, jehož stanovení oblastí a typů domů lze považovat pro tento výzkum za dostatečné a relevantní.⁵⁴

Níže uvedená kapitola čerpá ze studie J. Vařky *Typy a oblasti lidového domu v českých zemích* uveřejněné v *Českém lidu* v roce 1979. Stanovení typů a oblastí lidového domu se děje na základě primárních a sekundárních domových znaků, kdy vyčlenil deset domových typů, které korespondují s deseti geografickými oblastmi.⁵⁵

Prvotním kritériem při stanovení typů a oblastí lidového domu je stavební materiál (využití kamene, dřeva, hlíny, cihel, materiál u střešní krytiny) a konstrukce (roubená, pletená, drážková, zděná). Následuje půdorys domu, zda se jedná o dům dvojdílný, trojdílný komorový či špýcharový, trojdílný chlěvní, ... Dalším kritériem je topeniště, krov a tvar střechy a orientace. Dle topeniště se může jednat o dům se světnicí nebo dymnou/polodymnou jizbou, vydělenou či nevydělenou kuchyní, umístění či neumístění pece, krbu, kamen, sporáku. Krov může být krokrový, s hřebenovou vaznicí, tvar střechy – valbová, polovalbová, sedlová se štítem, a s dalšími úpravami. Posledním z pěti primárních znaků je orientace domu – štítová a boční, a forma dvora.⁵⁶

Na vytváření lokálních slohových forem se podílely druhotné domové znaky. Tyto formy často souvisejí s hlavními domovými jevy a nezřídka se stává že jsou nutnou podmínkou pro jejich vznik. K druhotným domovým znakům dle J. Vařky náleží: úprava vstupu do domu, úprava a výzdoba štítu, pavlač, podstávka, podsíň, terminologie (tím myšleno světnice – dům; světnice, jizba – síň, jizba – pitvor, aj.) a úprava stěn a jejich výzdoba.⁵⁷

Výše zmíněné primární a sekundární domové znaky, jež se velmi často prolínají vedly k regionálnímu třídění, kterým odpovídají jednotlivé regionální typy lidového domu.

---

⁵³ Škabrada, J., Vajdiš, J. *Lidová architektura Středočeského kraje*. Praha, 1984, s. 19.

⁵⁴ Vařka, J., *Typy a oblasti lidového domu v českých zemích*. ČL. 1979, r. 66, č. 3, s. 149.

⁵⁵ Vařka, J., *Typy a oblasti lidového domu v českých zemích*. ČL. 1979, r. 66, č. 3, s. 149–154.

⁵⁶ Vařka, J., *Typy a oblasti lidového domu v českých zemích*. ČL. 1979, r. 66, č. 3, s. 149–154.

Příslušné oblasti a regionální typy jsou členěny takto:

1. oblast Středočeské pahorkatiny a povodí Berounky - dům Středočeské pahorkatiny a povodí Berounky,
2. oblast jihočeská – jihočeský dům,
3. oblast jihozápadních Čech – dům jihozápadních Čech,
4. oblast severozápadních Čech – dům severozápadních Čech,
5. oblast severních Čech – severočeský dům,
6. oblast severovýchodních Čech – dům severovýchodních Čech,
7. oblast východních Čech a západní Moravy – dům východních Čech a západní Moravy,
8. oblast Pomoraví a dolní Podvyjí - dům Pomoraví a dolního Podvyjí,
9. oblast severní Moravy a Opavského Slezska - dům severní Moravy a Opavského Slezska,
10. oblast moravsko-slezských Karpat - karpatský dům,

Bylo by možné výše uvedenou typologii ještě blíže rozebrat a charakterizovat, přiblížit a detailněji popsat jednotlivé domové typy, ale to není předmětem této práce, proto budou pouze představeny typy domů, které se týkají zkoumané oblasti.

Dle literatury se uvádí, že do okresů Plzeň-sever, Plzeň-jih, Rokycany, Beroun a Příbram zasahují tři domové typy, z nichž můžeme také odvodit prvky objevující se ve zkoumaném regionu. Samozřejmě tyto typy přesně nekopírují hranice okresů ani krajů, ale volně přecházejí v jiné. Tak jako na území středních Čech proniká více domových forem, také oblast širšího Plzeňska není zcela jednotná, přesto ke zkoumané oblasti náležejí tři základní domové typy a to dům severozápadních Čech, dům jihozápadních Čech a dům Středočeské pahorkatiny a povodí Berounky.

---

⁵⁷ Vařeka, J., Typy a oblasti lidového domu v českých zemích. *ČL*.1979, r. 66, č. 3, s. 149–154.

3. 5 Dům severozápadních Čech

Jedná se o stavbu budovanou ze dřeva a kamene za použití hrázděného zdiva. S hrázděnou konstrukcí se setkáváme zejména u štítů, které mají trojúhelníkový tvar a nejsou opatřeny kabřincem, dále pak byla používána u zvýšených pater, sýpek či stodol. Od přelomu 16. a 17. století se s výjimkou Plzeňska tyto stavby vyskytovaly s patrem. Dalším typickým rysem tohoto domu byla vydělená černá kuchyně s pecí někdy vystupující ze zadní domové stěny. Stavení bývala trojdílná, komorového, v pohraničních oblastech chlívniho typu. Pro stavení byl charakteristický trojstranný až čtyřstranný dvůr, s výjimkou horských oblastí. Zejména na přelomu 18. a 19. století vznikaly místní dobové formy tzv. chebského a středohorského domu.⁵⁸

3. 6 Dům jihozápadních Čech

Jedná se o dům roubený s předsazeným bedněným štítem. Střecha nečastěji valbová či polovalbová, někde i sedlová, u nejstarších staveb zavěšená na krovu s hřebenovou vaznicí. Můžeme rozlišit stavení trojdílná špýcharová popř. komorová v oblastech pohraničí s výjimkou Chodska, chlívni s černou kuchyní mívající chlebovou pec ve světnici. V oblasti Klatovska stojí tato pec místy samostatně mimo dům. Usedlosti bývaly převážně trojstranné, v podhorských oblastech na Tachovsku, Sušicku a Prachaticku od 19. století domy už převážně zděné. Z Kaplicka a Českokrumlovska lze v 19. století pozorovat průnik zděné čtyřboké patrové usedlosti zhruba k linii jihovýchodně a východně od Volar. Místní dobovou formou můžeme označit dům chodský a dům šumavský s enklávou volarského domu, jejichž některé stavební prvky je možné pozorovat až k jižnímu Plzeňsku.⁵⁹

3. 7 Dům Středočeské pahorkatiny a povodí Berounky

Tento dům je přízemní, roubený, komorového typu s černou kuchyní, pouze na dolním toku Želivky chlívniho typu. Chlebová pec se nacházela ve světnici. Štít byl opatřen předsazenou lomenicí s kabřincem ve vrcholu sedlové doškové střechy. Usedlosti v této

⁵⁸ Frolec, J., Vařeka, V. *Lidová architektura. Encyklopedie*. Praha, 2007, s. 54–55.

⁵⁹ Frolec, V., Vařeka, J. *Lidová architektura. Encyklopedie*. Praha, 2007, s. 52.

oblasti byly trojstranné, štítově orientované. Roubení bylo nahrazeno zdíkem prvotně v jihovýchodní části oblasti. Dům Středočeské pahorkatiny je spíše vázán k jihočeskému domu, domy v povodí Berounky spíše ovlivňuje oblast západočeská včetně místních dobových prvků.⁶⁰

4. Deskripce prvků

Dle charakteristiky lidové architektury představených krajů a z toho zkoumaných okresů byly vybrány tyto prvky: hrázdění, kabřinec, klasicistní štíty, klasicistní brány lomenice, pavlače na dvorních i štítových průčelích, roubená konstrukce a valba či polovalba, které by se měly v terénu vyskytovat. V této kapitole budou nastíněny a popsány vybrané architektonické prvky, se kterými se lze v uvedených lokalitách setkat.

4.1 Hrázdění

Označuje trémovou kostru vyplněnou výpletem nebo kameny. V novějších dějinách zhruba od 2. poloviny 19. století je rozšířeno vyplnění cihlami. Dřevěná konstrukce hrázděné stěny sestává ze sloupků, které jsou v dolní části začepované do vodorovného prahu, jenž je umístěn na podezdívce či na přízemní domové stěně. V horní části je sloupek uchycen do vaznice, která slouží za podklad stropnicím. Jednotlivá vyplněná pole hrázděné konstrukce se omázávala lepenicí, poté omítala a světle tónovala, aby bylo dosaženo barevného kontrastu s trámy, které měly většinou černou či tmavohnědou barvu. Omítnutí se zdobilo malovaným ornamentem, geometrickými tvary vrytými do čerstvě nahozené hlíny.

Nejstarší hrázděná konstrukce se nachází v Turecku, stáří zhruba 6000 let. Na naše území proniklo hrázdění ve 14. století přes Německo ze severozápadní Evropy. Rozšíření i na venkov nastalo až od 16. století převážně na severozápadě a severu Čech. Jedná se spíše o doplňkové stavitelství lidové architektury než o celorepublikový trend. Nejestetičtějších hodnot dosáhla hrázděná konstrukce na Chebsku.⁶¹

⁶⁰ Frolec, V., Vařeka, J. *Lidová architektura. Encyklopedie*. Praha, 2007, s. 56.

⁶¹ Frolec, V., Vařeka, J. *Lidová architektura. Encyklopedie*. Praha, 2007, s. 82–83.

4. 2 Kabřinec

Jedná se o menší či větší stříšku nacházející se u vrcholu štítu. Tato stříška více či méně vystupuje před štít, ale nezkracuje krajní krokve. Kabřinec, který je většinou situován na předním štítu domu, výjimečně na zadním, je zespoda opatřen záklopem. Zřídka se objevuje na hospodářských staveních.⁶² V lidové architektuře se tento prvek objevuje od 16. století. Existují různé druhy a tvary konstrukcí. Například kabřinec kuželový s půlkruhovým nebo oválným záklopem, jehlancový s obdélníkovým záklopem, kabřince různých druhů a rozměrů. Jehlancový kabřinec byl rozšířen mj. na Plzeňsku, Rokycansku, Berounsku. Primární funkcí kabřince bylo chránit především dymný otvor a bednění před zatékáním. Mimo jiné kabřinec také plnil funkci estetickou a reprezentativní. Většinou se na vrchol kabřince umisťovala makovice.⁶³ Zajímavostí je, že se s kabřincem na lidových stavbách v okolních státech nesetkáváme. Objevoval se pouze na německých městských domech, v určité ozdobné formě.⁶⁴

Tak jak bylo typické pro stavby na našem území roubení, tak i „nejcharakterističtějším znakem lidového domu se sedlovou střechou je v českých zemích kabřinec,...“⁶⁵. Výskyt kabřince můžeme lokalizovat z východu v oblastech rumunských a ukrajinských Karpat po slovenské Košice, v polské severní linii vymezené městy Krakov – Katowice – Opole – Vratislav, v západní linii nadále zasahuje do západních Čech na Plzeňsko. Zde je typický mohutný kabřinec jehlancový nesený profilovaným rámem.⁶⁶

4. 3 Klasicistní brány

Brána ohraničuje široký vjezd vedoucí především do dvora usedlosti. Brány mohou být rovně, segmentovitě nebo obloukovitě přeložené, příp. nekryté, opatřené vraty, která se nazývají také brána. Vrata jsou jednoduchá nebo dvoukřídlá, vchod pro pěší – branka je vyřiznuta ve vratech nebo je vystavěna vedle vrat, kdy obvykle cesta z ní vede přímo

⁶² Štěpánek, L. *K problematice kabřince v Československu. ČL*, 1968, r. 55, č. 2, s. 223.

⁶³ Frolec, V., Vařeka, J. *Lidová architektura. Encyklopedie*. Praha, 2007, s. 103–104.

⁶⁴ Regensburg, H., *Das Deutsche Dorf, Süddeuschland*. München, 1943, s. 101.

⁶⁵ Štěpánek, L. *K problematice kabřince v Československu. ČL*, 1968, r. 55, č. 2, s. 223.

⁶⁶ Frolec, V., Vařeka, J. *Lidová architektura. Encyklopedie*. Praha, 2007, s. 104.

na zápraží. Brány byly v Čechách rozšířené ještě v 19. století.⁶⁷ Pojem klasicistní v lidové architektuře neznačí obecně známý fakt a zařazení klasicismu do 17. až 19. století, nýbrž jak již bylo několikrát zmíněno, forma lidové architektury byla přijímána od městské s notným zpožděním, proto lidový klasicismus můžeme posunout až o jedno století později, kdy už lze hovořit o doznívajícím lidovém klasicismu na počátku 20. století.⁶⁸ Klasicistní brány zmiňované v této práci a zjištěné terénním výzkumem náležejí až do 18. století a přetrvávají až do počátku 20. století.

4. 4 Klasicistní štíty

Obdobně tomu bude i s pojmem klasicistní ve slovním spojení klasicistní štíty. Tyto štíty jsou také datovatelné od přelomu 18./19. století do 20. století. Je samozřejmostí, že žádný architektonický prvek nelze přesně datem výskytu a zániku vymezit, neboť i prvky a články lidové architektury volně přecházely z jednoho slohového období do druhého. Klasicistní štíty mají převážně trojúhelníkový tvar, jsou méně tvarované na rozdíl od vývojově předchozích barokních štítů, přesto jsou zajímavé svojí štukovou výzdobou. J. Škabrada hovoří o klasicistních stavbách jako o stavbách, které jsou navazujícím charakterem objektů a ztvárněním průčelí obdobné, jak tomu bylo u staveb barokních, pouze jsou méně výtvarně pestré i co se týče barevnosti. Využívají se tlumenější a chladnější odstíny.⁶⁹

Obecně štít je stěna převážně trojúhelníkového tvaru uzavírající nebo dělicí půdní prostor. Štíty členíme na následující typy: plné, pološtítý, napodobující patro, symetrické, asymetrické, předsazené, gotické, barokní, renesanční, klasicistní, aj. V některých oblastech u lidových staveb se štít vyvinul v souvislosti s konstrukční změnou valbové střechy. U obydlí, která neměla komín, odcházel kouř volně otvorem u vrcholu střechy a převážně v 19. století, kdy se zaváděl komín, se otvor vyplňoval vertikálně položenými prkny, ve kterých byl zhotoven malý větrací otvor. Tento otvor, který byl převážně malý trojúhelníkový, se postupem času pomalu prodlužoval směrem dolů. Takto se vyvinul štít směrem od shora dolů. Druhá možnost vývoje štítu byl vývoj opačným směrem, tedy od zdola nahoru, a to v tom případě, kdy se přeměňovala –

⁶⁷ Frolec, V., Vařeka, J. *Lidová architektura. Encyklopedie*. Praha, 2007, s. 21–22.

⁶⁸ Foud. K., *Pozdně barokní roubený dům v Červeném Újezdě. ČP 1/97*, r. 8, Plzeň 1997, s. 15.

⁶⁹ Škabrada, J. *Konstrukce historických staveb*. Praha, 2007, s. 377.

zkracovala valbová střecha v polovalbu a v poslední fázi vznikl plný štít. Původně se štítový prostor vyplňoval pletivem či vertikálně kladenými prkny, poté zdívkem. Vznik štítu u tradičního lidového domu měl významnou roli i při snaze o hospodářské využití půdního prostoru převážně v 18. a 19. století, po zavedení komínu. Avšak i ve staveních, v kterých nebyl umístěn komín, byla oddělována zakouřená část podstřeší vnitřními štíty, aby mohla být využívána i půda.⁷⁰

Dále rozlišujeme druhy štítu z hlediska použitého materiálu a konstrukční techniky na štíty prkenné, pletené, hrázděné a zděné. Zděný štít býval často zdobený, zrcadlil estetické cítění a mistrovské schopnosti zedníků. Již od 18. století zámožní majitelé usedlostí dávali najevo své bohatství vyzdobeným štítem.⁷¹ Druh prkenného štítu, který je dekorativně skládaný nazýváme lomenice.⁷²

V průběhu 18. století postupně dochází na vesnicích k ústupu od obecné, kolektivní formy lidové architektury zaměřené výlučně na funkčnost a začíná se prosazovat větší výzdoba a okázalost nejen u vesnického domu. Předtím stavení plnila pouze účelnou funkci. Hospodářské a sociální reformy josefínské doby umožnily finančně povznést sedláka do té míry, že mohl větší pozornost věnovat výstavbě a výzdobě selského obydlí na základě „třídních“ rozdílů. Významným znakem této nejen sociální a hospodářské, ale i mentalitní změny, se při stavění a renovaci selského obydlí stává úprava dosavadního štítu. Od této doby se štít stává reprezentativní částí lidové architektury. Bohatí sedláci si mohli dovolit zaplatit profesionálně školené tesaře, kteří své řemeslné umění otiskli do podoby skládaných lomenic. Je pochopitelné, že vývoj této ozdobné štítové formy se neobjevuje naráz a také se na vesnici neobjevuje u všech domů. Zásadní roli hrály samozřejmě finanční možnosti majitelů domů.⁷³

4. 5 Lomenice

Trojúhelníkový štít u sedlové střechy, u polovalbové střechy lichoběžníkový štít z různě skládaných prken. V ikonografii na našem území doložena již ve 14. století. Lomenice

⁷⁰ Frolec, V., Vařeka, J. *Lidová architektura. Encyklopedie*. Praha, 2007, s. 294–295.

⁷¹ Frolec, V., Vařeka, J. *Lidová architektura. Encyklopedie*. Praha, 2007, s. 295.

⁷² Pešta, J. *Encyklopedie českých vesnic. Jižní Čechy, díl II*. Praha, 2004, s. 581.

⁷³ Pražák, V. Vliv sociálně-hospodářského faktoru na vznik štítu v lidové architektuře. *NVČ*, 1950, r. 31, s. 217–218.

se vyvinula z nejrozšířenější a nejstarší formy bedněného štítu, což znamená ze svislého kladení prken. U mnohých menších či chudších domů se uplatňovalo svislé bednění lomenic až do 19. století. Největší rozmach členitých bedněných lomenic datujeme do období mezi lety 1750-1850. Příčinou tohoto rozmachu bylo uvolňování z poddanských poměrů za Marie Terezie a zvláště pak za Josefa II. Tesařští mistři používali pro bohaté zdobení roubených domů řezbu, profilaci, zdobné skládání prken a také polychromii. Pro kladení prken při skládání lomenice rozlišujeme dvě základní formy: nejjednodušším způsobem je skládání šikmo ke střední ose štítu, kdy prkna jdou rovnoběžně s rovinou střešní plochy, tzv. Střechovitě; pokud prkna směřují kolmo proti rovině střechy, jedná se o tzv. klasovitou lomenici. Ve středních a jižních Čechách převládalo střechovité bednění. Toto kladení prken patřilo k prvním zdobnějším úpravám štítů.

Při tvorbě lomenic se prkna kladla záklopovým způsobem, v pozdějším období pak vedle sebe a spáry mezi jednotlivými prkny byly zakryty úzkými lištami nahoře propojenými obloučkovým vlysem. Kombinací těchto dvou základních způsobů vznikají další formy. V některých oblastech se plochy lomenice členily na vodorovná a svislá pole oddělená lištami a římsami. Tím vznikaly tzv. táflované štíty typické svým rozdělením římsami až do pěti navzájem se předstupujících vodorovných polí svisle dělených do dalších čtvercových políček s prkny kladenými vždy proti sobě. Mimo oblast táflovaných štítů tvůrci lomenic kladli důraz především na střední pole lomenice. Vyřezávaly se v něm často okenní otvory od podkrovní světničky nebo půdní průduchy různých tvarů. Lomenice našly své uplatnění nejen ve venkovském prostředí, ale i v městském, které bylo náročnější na sledování módních prvků ve stavitelství. Lomenice se dále regionálně dotvářela a upravovala. Mohla se bílit, latě barevně natírat. Ve středu lomenice mohlo být umístěno příčné prkno se zbožným textem, kdy pod prknem se lomenice bílila a nad prknem zdobila rostlinnými motivy. K dozdobení lomenice pomohla i štítová okénka a průzory. V Čechách pochází nejvíce starých staveb opatřených lomenicemi z 18. století.⁷⁴

---

⁷⁴ Frolec, V., Vařeka, J. *Lidová architektura. Encyklopedie*. Praha, 2007, s. 149–150.

Brouček, S., Jeřábek, R. *Lidová kultura: národopisná encyklopedie Čech, Moravy a Slezska. II. svazek*. Praha, 2007, s. 510-512.

Petráň a kol. *Počátky českého národního obrození*. Praha, 1991, s. 155–156.

4. 6 Pavlač

Základna vysunutá v patře vně stavby na dvorních i štítových průčelích, někdy přístupná vnitřním nebo vnějším schodištěm. Může být krytá, otevřená nebo zasklená, uzavřená nízkou zídkou nebo balustrádou. Pavlač sloužila ke spojovacím, pracovním a sociálním účelům. Z této chodby se převážně vstupovalo do místností ve vyšším podlaží. Bývá postavena na stropnicích, které přesahují líc stěny nebo na krakorcích. Nejčastěji se situovala k nádvorní stěně; v celé délce nebo jen v její části. Pavlač měla primárně funkci komunikační, sekundárně sloužila například k sušení zemědělských plodin aj. Vznik datujeme do 16. a 17. století, kdy se lidový dům vyvíjel i vertikálním směrem. Později jsou pavlače typické i pro pražské činžovní dělnické domy 2. poloviny 19. století.⁷⁵ V blízkém okolí Prahy a na Slánsku se pavlač zkrátila na zděný balkon vybudovaný nad vchodovými dveřmi. V oblastech s hrázděnou konstrukcí, případně roubenou, se objevuje předsazená pavlač na způsob lodžie. Pavlač měla největší zastoupení v oblasti patrového domu v severozápadních a severních Čechách, zde se hlavně vyvinuly její složitější architektonické tvary například bohatě řezané sloupky. V okolí České Lípy zdobily pavlače arkády ze širokých, barokně vyřezávaných prken. V 18. století jsou pavlače doloženy ve východních Čechách, kde spojovaly komory a sýpky postavené na dvoře; tím bylo dokresleno ohraničení dvora. Vznik pavlače také mj. vychází ze zvýšeného zápraží. Tzv. pavlačové zápraží, které je oddělené sloupky, se vyskytuje podél průčelních stěn přízemních roubených domů převážně na Rokycansku, kde se nazývá besídka, dále také na Náchodsku a Šumpersku.⁷⁶

4. 7 Roubení

Roubení je základní tradiční dřevěná konstrukce u stěn domů a některých hospodářských staveb. Roubená konstrukce má stěny z trámů, jež jsou kladeny vodorovně na sebe a tyto trámy jsou spojené na nárožích tesařskými spoji. Za nejsnazší vazbu, která se využívala ve středověku, se považuje zafixování rohové vazby přesahem zhlaví. Za základní dlouhodobě využívanou vazbu se považuje roubení tzv. na rybinu, při které každý konec trámu při pohledu z boku připomíná tvar rybího ocasu.

⁷⁵ Frolec, V., Vařeka, J. *Lidová architektura. Encyklopedie*. Praha, 2007, s. 200–201.

Oliver, P. *Encyclopedia of Vernacular Architecture of the World I*. Cambridge, 1997, s. 415.

⁷⁶ Brouček, S., Jeřábek, R. *Lidová kultura: národopisná encyklopedie Čech, Moravy a Slezska. III. svazek*. Praha, 2007, s. 715–716.

Na roubené konstrukce se využívalo rovného jehličnatého dřeva, kdy zřejmě u obytných staveb byla upřednostňována jedle.⁷⁷

Archeologické nálezy roubení se datují již do doby bronzové a to na území Německa a Švýcarska. Na našem území nálezy odkazují na 8. století. V dalších staletích roubených konstrukcí přibývá. V prostředí venkova můžeme roubení dokázat ve 14. století dle Velislavovy bible. K roubení se nejprve používaly neopracované kmeny tzv. kuláče, později trámy opracované sekyrou a od konce 16. století rámovou pilou. Vzniklé spáry mezi trámy se vyplňují slámou namočenou v hlíně, mechem jenž se zamazává hlínou s plevami, apod. Podle dané lokality se spáry natíraly bílou nebo černou barvou a překrývaly lištami. Roubení se ošetřovalo volskou krví, lněným olejem smíchaným s lojem nebo v pozdějších dobách fermeží. Magickým důvodům se přičítá zdobení nástěnnou malbou a dávání „do kožichu“, zřejmě aby se co nejvíce přiblížily zděným stavbám, neboť dřevěné se stále více od 2. poloviny 18. století zakazovaly stavět.⁷⁸

Roubený dům zůstal bez větších změn až do 15. století, kdy se velmi pomalu ustupovalo od přesahu na nárožích a od neotesaných trámů. Tyto změny se však neuplatnily na celém území, konkrétně na jihozápadě Čech přetrvávaly starobylé konstrukční prvky. Vývoj vedl k využívání neopracovaného dřeva u hospodářských objektů a k použití opracovaného dřeva u obytného domu. Obytné roubené domy s různými variantami dekorativních prvků jako je řezba, malba se nacházely na celém našem území. Roubená konstrukce se ve větším množství dochovala v severních a severovýchodních Čechách. Zajímavostí je, že stavebně-historické průzkumy, potvrzené dendrochronologií, ukázaly, že se na českém venkově dochovalo nejméně třicet domů či jejich částí pocházejících z 15. až 17. století, například v Lučici okres Klatovy a v Sakách okres Kladno. Už v 19. století nebyl roubený dům rozšířen na celém našem území vzhledem k zákazům výstavby dřevěných staveb z bezpečnostně-požárního hlediska.⁷⁹

---

⁷⁷ Škabrada, J., *Lidová architektura*. Praha, 1996, s. 77.

⁷⁸ Frolec, V., Vařeka, J. *Lidová architektura. Encyklopedie*. Praha, 2007, s. 237–239.

⁷⁹ Frolec, V., Vařeka, J. *Lidová architektura. Encyklopedie*. Praha, 2007, s. 44–46.

Dřevěná roubená konstrukce, jak ji známe z mladšího vývojového období stavitelství, se již zřejmě i na vesnici uplatňovala ve větší míře ve vrcholném středověku. Roubení bylo nejužívanější konstrukcí. H. Mevaldová se zabývala ve svých pracích dokumentací roubené lidové architektury mezi roky 1976-1995 na Berounsku a Hořovicku, což jsou oblasti náležející Středočeskému kraji. Z jejích statí vyplývá, že se roubenou architekturou zabývala z důvodu největšího ohrožení těchto lidových staveb a lze zjistit lokality, v nichž se roubené konstrukce vyskytují. Zjistila, že se v obcích dochovaly většinou dvě roubené stavby z původní staré zástavby, maximum těchto staveb bylo šest až jedenáct. Z map H. Mevaldové vyplývá, že se roubená konstrukce zachovala v oblasti křivoklátských lesů, konkrétně od jihozápadu k severovýchodu v linii od obce Záluží, přes Točník, Hudlice po Chyňavu a Lotku u Berouna. Druhá linie roubených staveb je jižně od Berouna ve stejném směru od Kozojed po Svinaře⁸⁰. Jistě zajímavé bude zjištění z terénu, které bude porovnatelné se zmíněnou prací.

4. 8 Valba, polovalba

Valba je „zešíkmená trojúhelníková část střechy na užší straně domu“.⁸¹ Valbičkou se nazývá malá valba, která pouze seřezává vrchol štítu u sedlové střechy.⁸² Valbová střecha se vyznačuje čtyřmi plochami, pod kterými jsou umístěny okapy. Vyskytovala se zejména u lidových staveb v Čechách, méně na Slovensku.⁸³

Valbová střecha byla častěji využívána vzhledem k její snazší technické konstrukci například oproti střeše sedlové. Sedláci zvládli její výstavbu sami a nepotřebovali k tomu zkušené mistry tesaře. Je konstruována tak, že je opřena ve vrcholu nárožními trámy položenými šikmo k hřebeni. Tato střecha byla mnohem stabilnější a také odolnější vůči povětrnostním vlivům, obzvláště její doškový kryt, který byl ve starší době v českých krajích pravidlem. Sedlová střecha vyžadovala k vybudování štítu prken. Ve starší době byla prkna vzácným materiálem a byl jich

⁸⁰ Mevaldová, H. Předběžné výsledky dokumentace lidové roubené architektury na okrese Beroun. *Studie k lidovému stavitelství I. Nejnovější poznatky ke studiu vesnického domu 18.-19. století*. Klatovy, 1998, s. 6–7.

⁸¹ Frolec, V., Vařeka, J. *Lidová architektura. Encyklopedie*. Praha, 2007, s. 320.

⁸² Frolec, V., Vařeka, J. *Lidová architektura. Encyklopedie*. Praha, 2007, s. 320.

⁸³ Frolec, V., Vařeka, J. *Lidová architektura. Encyklopedie*. Praha, 2007, s. 320.

nedostatek, tato starost u valbové střechy odpadla. Samotné pokrytí valbové střechy bylo pro sedláky snadné. Jednotlivé řady došků mohly být k sobě pevně vázány i na hranách, neboť každá jednotlivá řada probíhala kolem dokola celé střechy. Tím pádem nemohl vítr vniknout pod doškový kryt ani na hranách. Naproti tomu u štítových střech řada došků vždy končila na štítových hranách a vítr tak snadněji mohl pod došky proniknout.⁸⁴

5. Metodologie terénního výzkumu

5.1 Stručné představení metod

Lidová architektura byla předmětem zkoumání a zájmu již v 19. století, jak dokazuje první odborná studie představená A. Jiráskem v časopisu *Květy* z roku 1887 – *České chalupy a stará stavení městská*. Ovšem Jirásek nebyl jediným badatelem; do jeho doby můžeme dále zařadit K. Adámka či T. Novákovou a další.⁸⁵

Zlomovým okamžikem pro zájem o lidovou architekturu byla Zemská jubilejní výstava v Praze roku 1891. Na této výstavě byla mimo jiné představena „pravá česká chalupa“ – zemědělská roubená usedlost z Pojizeří, která sklidila nečekaný zájem. Výstava se stala impulsem pro další výzkum lidové architektury. Shromážděné poznatky o lidové architektuře byly zveřejněny ve výstavní publikaci *Národopisná výstava československá v Praze roku 1895*. Autoři této práce se zaměřili na zpracování církevních, technických a provozních staveb, především na základní údaje o jejich původu, ale také s ohledem na regiony, kde uvádějí místní názvosloví a popisují i způsob bydlení.⁸⁶ „V rámci tohoto výzkumu byla poprvé vypracována základní typologie českého domu a došlo k prvnímu zaměření vybraných lidových staveb.“⁸⁷

⁸⁴ Pražák, V. Vliv sociálně-hospodářského faktoru na vznik štítu v lidové architektuře. *NVČ*, 1950, r. 31, s. 229.

⁸⁵ Pražák, V. Vliv sociálně-hospodářského faktoru na vznik štítu v lidové architektuře. *NVČ*, 1950, r. 31, s. 220.

⁸⁶ Brouček, S., Jeřábek, R. *Lidová kultura, národopisná encyklopedie Čech, Moravy a Slezska. II. svazek*. Praha, 2007, s. 496.

⁸⁷ Brouček, S., Jeřábek, R. *Lidová kultura, národopisná encyklopedie Čech, Moravy a Slezska. II. svazek*. Praha, 2007, s. 496.

Ve 20. století nastupuje nová generace badatelů, která zkoumá lidovou architekturu z hlediska archeologického, etnografického a architektonického. K těmto badatelům řadíme například L. Niederleho, V. Pražáka, D. Stránskou, K. Chotka.

V 60. letech 20. století se začaly snahy o jednotnou teorii lidové architektury štěpit podle jednotlivých hledisek. Jedním z těchto hledisek byl směr etnografický, který představovali J. Vařeka, V. Frolec, J. Langer. S pohledem spíše architektonickým tuto problematiku vnímali J. Škabrada, M. Ebel, P. Bureš. Třetí úhel pohledu, umělecko-historický, zastával V. Mencl.

Každá odborná práce vyžaduje svou vlastní metodologii, proto bych chtěla nastínit i metody, které pomáhají zkoumat a dokumentovat lidovou architekturu. Níže uvedenou typologii sestavil V. Frolec.

Základní **metody** používané při studiu lidové architektury:

etno-kartografická – vychází z metody geografické; touto metodou kartograficky vyjadřujeme stavební činnosti, které je možno sledovat v regionálním kontextu, historickém, hospodářském, přírodním apod.,⁸⁸

filologická – z té vycházelo mnoho etnografů na počátku národopisného zkoumání; jazykovědné učení a své poznatky převáděli na projevy lidové kultury; dnešní vědy jsou specializovány, a proto málokterý etnograf se metodou filologickou může zabývat, spíše vychází z výsledků zkoumání jazykovědců,⁸⁹

geografická – „Spočívá v analýze srovnávání zásahu kulturních jevů především ve vztahu ke geografickému prostředí.“,⁹⁰

historická – která využívá postup diachronní, tedy postupuje od současnosti do minulosti, kdy vzájemně porovnává materiály ikonografické, písemné, archeologické a současné,⁹¹

⁸⁸ Frolec, V., Směry a metody v evropském bádání o lidovém stavitelství. *NVČ V-VI, 1970-1971, č. 2, s. 149.* Frolec, V., Vařeka, J. *Lidová architektura.* Praha, 2007, s. 67.

⁸⁹ Frolec, V., Směry a metody v evropském bádání o lidovém stavitelství. *NVČ V-VI, 1970-1971, č. 2, s. 149.*

⁹⁰ Frolec, V., Směry a metody v evropském bádání o lidovém stavitelství. *NVČ V-VI, 1970-1971, č.2, s. 149.*

⁹¹ Frolec, V., Vařeka, J. *Lidová architektura. Encyklopedie.* Praha, 2007, s. 77.

historicko-srovnávací – v daném časovém úseku se poznané procesy a jevy, proběhlé na jednom místě za určitých poznaných zákonitostí, porovnávají s procesy a jevy na místě jiném,⁹²

národopisná – předešlé metody vedou k poznání pouze z určitého specializovaného hlediska; dá se říci, že metoda národopisná v sobě zahrnuje všechny výše uvedené metody, jejichž kombinací dosáhneme komplexního poznání lidového stavitelství; pro metodu národopisnou je typický terénní výzkum,⁹³

psychologická – „Usiluje o objasnění vnitřních postojů člověka k jevům okolního světa.“⁹⁴ „Při studiu lidového stavitelství by se dalo psychologickou metodu použít zejména při řešení problematiky estetických norem v lidové architektuře ve vztahu k lidovým umělcům, tvůrcům uměleckých hodnot, k jejich psychickému založení apod.“⁹⁵

sociologická – u této metody proces poznávání zpravidla začíná výzkumem v terénu, kdy badatel sleduje život, kulturní hodnoty a prostředí spjaté s lidovými stavbami.⁹⁶ „Cílem tohoto pozorování není kulturní jev sám o sobě, jeho původ a rozšíření, ale především životní pochody, jejichž součástí je stavební objekt nebo komplex staveb.“⁹⁷

Po tomto stručném výčtu metod bych se v následující kapitole chtěla věnovat národopisné kartografii a poté metodě použité v této práci.

5. 2 Národopisná kartografie

Počátky etnografického výzkumu v Evropě jsou spojovány s prvními fázemi vývoje tzv. jazykového zeměpisu, který zejména ke konci 19. století zaznamenal především v Německu velký rozvoj. Žádný z vědeckých oborů při pokusech o kartografické zpracování však nedospěl v té době k formulaci obecných východisek a metodologických principů tzv. tradiční kultury; k té dochází až zhruba v 20. letech

⁹² Frolec, V., Vařeka, J. *Lidová architektura. Encyklopedie.* Praha, 2007, s. 77.

⁹³ Frolec, V., Směry a metody v evropském bádání o lidovém stavitelství. *NVČ V-VI, 1970-1971, č.2, s. 150-151.* Frolec, V., Vařeka, J. *Lidová architektura. Encyklopedie..* Praha, 2007, s. 165.

⁹⁴ Frolec, V., Vařeka, J. *Lidová architektura. Encyklopedie..* Praha, 2007, s. 233.

⁹⁵ Frolec, V., Směry a metody v evropském bádání o lidovém stavitelství. *NVČ V-VI, 1970-1971, č.2, s. 150.*

⁹⁶ Frolec, V., Směry a metody v evropském bádání o lidovém stavitelství. *NVČ V-VI, 1970-1971, č.2, s. 149-150.*

20. století v některých zemích střední a severní Evropy, jež klíčovou charakteristikou etnografie již od samého počátku symbolizovala snaha o provádění výzkumu na co nejširším spektru tradiční hmotné, duchovní a sociální kultury. Cílem bylo zejména zmapovat a poznat vzájemné často velmi subtilní vztahy mezi těmito kulturami. Při sběru obrovského množství informací bylo jako hlavního způsobu sběru dat použito dotazníků vytvářených rozsáhlými týmy spolupracovníků a tazatelů, jejichž počty se nezdálo pohybovat i v řádech několika stovek osob. Dlouho trvající příprava a realizace bývala proto doprovázena i generační obměnou výzkumných kolektivů.⁹⁸

První systematický etnografický výzkum prováděný ve výše uvedeném smyslu zaznamenáváme v Německu už od konce 20. let 20. století. Výsledkem byl německý národopisný atlas *Atlas der Deutschen Volkskunde 1937 – 1945*, který byl koncipován na tzv. etnickém principu. Zkoumanou skupinou byla tedy tradiční kultura obyvatel Německa a některých dalších států střední, východní a jižní Evropy, jejichž příslušníci byli z politického a dobového hlediska považováni za Němce. V tehdejší Československé republice se tedy výzkum dotkl obyvatel žijících v německy mluvících oblastech, zejména tedy v pohraničí, kam byly zasílány dotazníky v letech 1929 – 1935.⁹⁹

Již od 50. let 20. století bylo systematicky poukazováno právě na problematičnost při uplatnění etnického principu, jelikož tato hraničila s politickým vlivem nacistické ideologie. To mělo za následek průběžné revize atlasu a jeho doplňování. V uvedeném období, tedy přibližně od roku 1937, se ve Skandinávii, což byla druhá klíčová oblast pro evropskou etnografii, začal připravovat pod vedením Sigurda Erixona podobný etnografický atlas vytvářený na srovnatelných principech. Tento atlas věnovaný materiální a sociální kultuře byl již oproštěn o prvek etnizace a skandinávská etnologie začala využívat tzv. územní principy atlasové práce, čili mapování jevů tradiční kultury v závislosti na vymezeném území bez ohledu na etnicitu jeho obyvatel. Obdobně postupovala většina evropských etnografů, jejichž snahy však byly přerušeny druhou světovou válkou.

---

⁹⁷ Frolec, V., Vařeka, J. *Lidová architektura. Encyklopedie*. Praha, 2007, s. 263.

⁹⁸ Woitsch, J. *Etnografický atlas Čech, Moravy a Slezska: Stav a perspektivy výzkumu. ČL*, 2012, r. 99, č. 1, s. 68–69.

V období poválečném se práce na etnografických dílech znovu rozběhly. Pod vedením S. Erixona došlo v roce 1953 dokonce k vytvoření speciální kartografické skupiny, která začala pracovat na utopistickém projektu etnografického atlasu Evropy. Kromě sedmi mezinárodních konferencí byla však jediným hmatatelným výsledkem modelová mapa výročních obyčejových ohňů v Evropě.¹⁰⁰

Celoevropská krize na poli etnografického bádání zapříčinila v 90. letech 20. století opuštění megalomanských projektů. Nastíněné základní metody a cíle etnografického bádání zůstávají však nezměněny a s rozvojem techniky jsou doplňovány o nejmodernější technologie zejména pak o databázové principy a grafické systémy (GIS). Původní snahy o vytvoření Evropského etnografického atlasu jsou v současnosti kompenzovány doplňováním, zpřesňováním a revizemi starších etnografických atlasů (skandinávské státy, Německo, ...). Pokračuje se i ve vydávání atlasů vytvořených z podkladů již dříve provedených výzkumů a zřejmá je snaha o zaplnění bílých míst na etnografické mapě Evropy. Toto se týká i České republiky, jelikož zde se práce na komplexním národopisném atlasu z mnoha rozmanitých důvodů v podstatě nikdy nerozběhly.¹⁰¹

5. 3 Charakteristika Etnografického atlasu Slovenska

Jak bylo v úvodu zmíněno, tato práce vychází mj. z etnokartografické metodologie konceptu Etnografického atlasu Slovenska, který byl zpracováván ve třech pětiletých etapách mezi roky 1971–1985, tedy o několik let dříve než začal být koncipován pod záštitou Etnologického ústavu Akademie věd Etnografický atlas Čech, Moravy a Slezska.¹⁰²

⁹⁹ Woitsch, J. Etnografický atlas Čech, Moravy a Slezska: Stav a perspektivy výzkumu. *ČL*, 2012, r. 99, č. 1, s. 69.

¹⁰⁰ Woitsch, J. Etnografický atlas Čech, Moravy a Slezska: Stav a perspektivy výzkumu. *ČL*, 2012, r. 99, č. 1, s. 70.

¹⁰¹ Woitsch, J. Etnografický atlas Čech, Moravy a Slezska: Stav a perspektivy výzkumu. *ČL*, 2012, r. 99, č. 1, s. 71.

¹⁰² Kovačevičová, S., *Etnografický atlas Slovenska. Projekt druhej etapy práce*. Bratislava, 1975, s. 11.

V první etapě Etnografického atlasu Slovenska se soustřeďovaly doklady sto sedmdesáti vybraných etnografických a folkloristických problémů ve dvě stě padesáti rovnoměrně rozložených lokalitách na celém území Slovenska. Informace se zpracovávaly, aby mohly být základem pro vědecké třístupňové vyhodnocení – listové, kartografické a komentářové – druhé pracovní etapy.¹⁰³

V této etapě se jedná o vlastní vědecké vyhodnocení zjištěných poznatků třemi výše zmíněnými vyhodnocovacími postupy. Zkoumané jevy byly pozorovány v čase, prostoru a funkci na základě nálezových analytických i syntetických kartogramů a komentářů, přičemž cílem nebyla jen typologie jevu, ale také i vztahy existující mezi jevy.¹⁰⁴

Poslední pracovní etapa zajišťovala výběr kartogramů, které mohly dále být publikovány v podobě atlasu a psaní komentářů. Kartogramy mají ukázat typičnost kultury lidových vrstev na Slovensku v posledních sedmdesáti až sto letech a poukázat na vztahy této kultury k lidovým kulturám okolních národů.¹⁰⁵

Etnografický atlas Slovenska navazuje na metodiku a obsah etnografických atlasů okolních zemí, například maďarského či polského. V první pracovní etapě pracovníci sebrali jednotlivé dotazníky, které byly v druhé pracovní etapě vyhodnocovány. V druhé etapě byly jevy systematizovány. Systematika se děje v geografickém prostoru, který je vymezený slovenskými hranicemi, v čase vymezeném existencí jevů v terénu a směřuje k periodizaci lidové kultury na území Slovenska. Vybrané kartogramy měly za cíl ukázat vývin jevu v posledních sto letech, svébytnost slovenské lidové kultury a vztahy k okolním národům. Tyto kartogramy vytvořily základ pro publikaci Etnografického atlasu Slovenska. Vedle kartogramů se prováděl výběr specifických problémů, které určí všeobecné zákonitosti vývoje kultury na Slovensku.¹⁰⁶

---

¹⁰³ Kovačevičová, S., *Etnografický atlas Slovenska. Projekt druhej etapy práce*. Bratislava, 1975, s. 15.

¹⁰⁴ Kovačevičová, S., *Etnografický atlas Slovenska. Projekt druhej etapy práce*. Bratislava, 1975, s. 15.

¹⁰⁵ Kovačevičová, S., *Etnografický atlas Slovenska. Projekt druhej etapy práce*. Bratislava, 1975, s. 15.

¹⁰⁶ Kovačevičová, S., *Etnografický atlas Slovenska. Projekt druhej etapy práce*. Bratislava, 1975, s. 27–36.

5. 4 Charakteristika Etnografického atlasu Čech, Moravy a Slezska

Jen díky angažovanosti výjimečných osobností jako D. Stránská, V. Frolec, J. Kramářik, J. Vařeka bylo umožněno kartograficky zpracovat dílčí témata především z oblasti materiální kultury a v návaznosti na to i koncepci celistvého národopisného atlasu.¹⁰⁷

D. Stránská je považována za průkopnici atlasových prací v bývalém Československu. Sice přistoupila k dobudování a stabilizování sítě dopisovatelů *Národopisné společnosti československé*, kteří měli posloužit k přípravě atlasu, ale nutno zkonstatovat, že tato síť dopisovatelů neodpovídala rovnoměrnému pokrytí celoplošně vymezenému území.¹⁰⁸

V návaznosti na evropské diskuze bylo v 60. letech 20. století svoláno několik konferencí kvůli přípravě etnografického atlasu Československa, kdy na těchto konferencích byla stanovena hlavní výzkumná témata: agrární etnografie, hudební a taneční folklor, lidová slovesnost, lidové stavitelství, společenské a rodinné vztahy, strava a výtvarné umění. Tato témata jsou tradičními oblastmi zájmu etnografických prací jak u nás, tak v Evropě. Práce na atlase byly následkem normalizace přerušeny. Pouze v roce 1978 vyšel interní tisk *Etnografický atlas 1*, který obsahuje práce z 50. a 60. let 20. století. Tento atlas obsahuje statě J. Kramáříka a J. Vařeky.¹⁰⁹

Předchozí kapitola naznačila, že na Slovensku byla situace zcela jiná. Přestože česká a slovenská etnografie měla stejnou výchozí pozici, na Slovensku se stal etnografický atlas součástí tzv. státního plánu výzkumu, čímž byl chápán i jako prioritní náplň práce Národopisného ústavu Slovenské akademie věd. Koordinované výzkumy, vedené odbornými pracovníky a podpora centrálních orgánů vedly k dokončení *Etnografického atlasu Slovenska* v 90. letech 20. století.¹¹⁰

¹⁰⁷ Woitsch, J. Etnografický atlas Čech, Moravy a Slezska: Stav a perspektivy výzkumu. *ČL*, 2012, r. 99, č. 1, s. 71.

¹⁰⁸ Vařeka, J., Zpráva o Valném shromáždění a výroční konferenci Národopisné společnosti československé při ČSAV a Slovenské národopisné společnosti při SAV. *ČL*, 1966, r. 53, č. 2, s. 247–248.

¹⁰⁹ Woitsch, J. Etnografický atlas Čech, Moravy a Slezska: Stav a perspektivy výzkumu. *ČL*, 2012, r. 99, č. 1, 71–72.

¹¹⁰ Kol. autorů. *Etnografický atlas Slovenska*. Bratislava, 1989, s. 3–10.

Na přelomu 80. a 90. let 20. století, kdy se udály nezanedbatelné společenské a politické změny, se také etnografické práce v českých zemích začaly odvíjet na novém kvalitativním základu. V této době již mají okolní státy etnografické atlasy vydány – *Atlas der Deutschen Volkskunde; Atlas der Deutschen Volkskunde, Neue Folge; Etnografický atlas Slovenska; Österreichischer Volkskundeatlas* nebo se případně vyskytují ve stádiu značné rozpracovanosti. V závislosti na jejich dokončení jsou postupně vydávány i další – *Polski atlas etnograficzny*. Proto může česká etnografie zkoumat nejen jevy tradiční kultury národního zaměření, ale i jevy, které jsou v evropském komparativním kontextu.¹¹¹

Atlasové práce v 90. letech 20. století v tehdejší Ústavu pro etnografii a folkloristiku metodicky vedl J. Vařeka a L. Petráňová. Bylo upuštěno od vytvoření komplexního atlasu v tradičním slova smyslu. Příprava etnografického atlasu Čech, Moravy a Slezska byla a je rozčleněna převážně do tříletých programů s důrazem na jednotlivě uzavřené tematické díly tradiční kultury. V posledním desetiletí byly například vydány svazky zabývající se domácí výrobou ve 2. polovině 19. století, rukodělnou výrobou a obchodem v letech 1752-1756, okruhy kultů poutních madon a další. Zatím poslední 8. díl Etnografického atlasu Čech, Moravy a Slezska ponese název *Lidová architektura, sídla a bydlení*.¹¹²

5. 5 Současný rozvoj kartografie

V této části práce se ještě zaměříme na vývojové trendy v kartografii, neboť tato práce je doplněna mapami dokreslujícími výsledek práce v terénu. Od konce 20. století nastal prudký rozmach informačních technologií. Nejen informace, ale i praktické obory jako geografie a kartografie jsou středem zájmu mnohých vědeckých oborů. Mapy nadále zůstávají důležitým a hlavním zdrojem informací o území, o prostorovém uspořádání. Rychlý vývoj výpočetní techniky a telekomunikací umožnil připojovat k údajům vztahujícím se k prostoru mnoho tematických prvků zároveň, což vyústilo ve vznik

---

¹¹¹ Woitsch, J. Etnografický atlas Čech, Moravy a Slezska: Stav a perspektivy výzkumu. *ČL*, 2012, r. 99, č. 1, s. 72.

nových kartografických produktů. Prostorové – geografické myšlení je nezbytné k poznání, pochopení, analýze celé škály problémů přírodních, sociálních či ekonomických. V současné době se běžně používá velké množství nejrůznějších způsobů zpracování dat. S těmito daty je pak dále možné provádět modelování, integraci, analýzu, syntézu, využívat virtuální realitu aj. Digitální data a nástroje mají široké využití při zpracování, kdy tato data jsou podpořena tím, že jsou stále ve větší míře dostupná přes Internet. Možnost propojování různých databází spolu s možností rozboru dat využívaných pomocí geografických informačních systémů je běžným nástrojem současných kartografů, jejichž výsledkem jsou digitální mapy.¹¹³

Nutným předpokladem pro využívání moderních technologií je rozhodující vývoj výpočetní techniky a to jak v oblasti hardwaru, tak zejména softwarových aplikací. Další nezbytnou součástí rozvoje je úroveň telekomunikací a satelitní techniky. Samozřejmě, že pouze vyspělé technologie nestačí a na úspěchu se musí také velkou částí podílet um a zručnost uživatelů a jejich počítačová gramotnost.¹¹⁴

Současnou kartografií ovlivňují především dvě oblasti. Moderní digitální a informační technologie a rozvoj geografického myšlení. První oblast – digitální technologie zavedla do kartografie ukončení ruční kartografické tvorby. Soudobý proces mapování a tvorby map je pružnější a dynamičtější. Umožňuje kartografům i široké veřejnosti bohaté využití. Nové produkty kartografie umožňují kombinovat a propojovat širší informace o území, než to umožňují klasické mapy nebo atlasy, a to vzhledem k současným možnostem propojení mapového obrazu s texty, obrazy, videozáznamy aj. Je to nový směr kartografie, který v budoucnu najde mnohem širší uplatnění. Pomocí Internetu se tyto moderní techniky a postupy technologie snadněji rozšíří i do méně vyspělých zemí. Mnohem více se využívá elektronických atlasů a různých druhů interaktivních map. Kartografická metoda výzkumu se dostala mezi používané a uznávané metody výzkumu. Druhým zmiňovaným aspektem je rozvoj geografického myšlení. Širší povědomí a využití nových zdrojů prostorových dat

---

¹¹² Woitsch, J. Etnografický atlas Čech, Moravy a Slezska: Stav a perspektivy výzkumu. *ČL*, 2012, r. 99, č. 1, s. 72–73.

¹¹³ Konečný, M., Voženílek, V. Vývojové trendy v kartografii. *Geografie, sborník české geografické společnosti*, 1999, r. 104, č. 4, s. 221.

¹¹⁴ Konečný, M., Voženílek, V. Vývojové trendy v kartografii. *Geografie, sborník české geografické společnosti*, 1999, r. 104, č. 4, s. 222.

a technologií tvorby map rozvíjí pohledy na teorii kartografie s důrazem na kognitivní aspekt.¹¹⁵

Pokles cen počítačů v posledních letech a zvyšování jejich výkonnosti urychlily přechod od manuální k digitální kartografické práci. Využívají se zdroje informací jako je GPS nebo DPZ. Do kartografie proniká virtuální realita, širší možnosti pro zhotovování map i pro nekartografy. Například mapovací moduly a GIS jsou stále častěji doplňkem stolních programových produktů. I v navigačních systémech různých typů – záchranné systémy, inženýrské sítě, navigace pro automobily jsou kartografické modely. K velmi úspěšným kartografickým produktům patří elektronické atlasy. I přes pokročilý vývoj stále existují oblasti, kde se využívá místo digitálních postupů analogová forma, například při sestavování některých tematických map. Pro tvorbu tematických map nejsou nástroje pro digitální formu příliš dostupné a ani jejich vývoj není prioritou. Digitální mapy v porovnání s analogovými mapami nevyžadují takové nároky pro tvorbu a udržování, proto digitální verze podporují širší pohled na kartografii a zavádění map do praxe. „Kartografie je věda, která hraje významnou úlohu při rozvoji a využití GIS.“¹¹⁶ Tato věda reaguje na problémy na místní, kontinentální i globální úrovni a následně pomáhá tyto problémy analyzovat a řešit. Mnoho procesů může být zkoumáno za pomoci globálních datových bází, na které pak mohou navazovat digitální mapová díla. K významným výstupům například patří ortofotomapy, což jsou vlastně produkty digitální kartografie a digitální fotogrammetrie (kombinace rastrového podkladu a vektorové kartografické symboliky).¹¹⁷

Dnešní nové technologie kartografie, zejména GPS (Global Positioning System), digitální fotogrammetrie, dálkový průzkum země jsou důležitými součástmi kartografické práce. Zároveň lze konstatovat, že kartografie je součástí výuky geografie a to jak ve specializovaném, tak i učitelském studiu.¹¹⁸

¹¹⁵ Konečný, M., Voženílek, V. Vývojové trendy v kartografii. *Geografie, sborník české geografické společnosti*, 1999, r. 104, č. 4, s. 223.

¹¹⁶ Konečný, M., Voženílek, V. Vývojové trendy v kartografii. *Geografie, sborník české geografické společnosti*, 1999, r. 104, č. 4, s. 224.

¹¹⁷ Konečný, M., Voženílek, V. Vývojové trendy v kartografii. *Geografie, sborník české geografické společnosti*, 1999, r. 104, č. 4, s. 225.

¹¹⁸ Konečný, M., Voženílek, V. Vývojové trendy v kartografii. *Geografie, sborník české geografické společnosti*, 1999, r. 104, č. 4, s. 225.

5. 6 Metoda

Tato práce si neklade za cíl suplovat rozpracovaný, chybějící díl etnografického atlasu týkající se části lidové architektury. Pouze v rámci rozsahu této práce a personálních možností částečně dokreslí současný stav lidové architektury na malém území naší republiky.

Stanovení hlavních zásad, z nichž tato práce vychází:

- a) mapy jsou sestavovány na tzv. územním principu, to znamená, že v tomto případě nebude brán zřetel na předchozí či současné etnické – jazykové, národnostní složení daného území,
- b) vzhledem ke členění České republiky na okresy, pro snazší orientaci a možnosti této práce – rozsah práce, bude práce omezena na území pěti okresů,
- c) mapované architektonické prvky lze zahrnout do vymezeného časového období od konce 18. století do první čtvrtiny 20. století; toto období zahrnuje vrcholné období tradiční architektury před rozvojem moderního průmyslového období,
- d) zkoumané jevy vyplývající z literatury budou empiricky ověřeny v terénu,
- e) získaná data budou zanesena do atributové tabulky softwaru ArcGIS,
- f) tak jako při výběru výzkumných lokalit pro etnografický atlas i tato práce využije v souladu s koncepcí prodiskutovanou v 70. letech 20. století volný výběr lokalit; na studované území bude přiložena čtvercová síť o straně 10 km a z každého čtverce, pokud to bude možné, budou vybrány tři lokality; výzkumné lokality korespondují s územním členěním České republiky na okresy,
- g) do výzkumu budou zařazeny pouze obce, jejichž statistický počet obyvatel je menší než dvě stě, neboť je nutné si stanovit pravidlo výběru; vycházíme tímto z předpokladu, že u menších obcí nebude vliv a rozmach industrializace tak výrazný, a proto lze předpokládat větší podíl zachovaných původních staveb; jejich architektonické prvky jsou předmětem výzkumu.

V rámci této práce byla využita etnokartografická metoda, následující text přiblíží, jak tato metoda byla užitá v praxi. Vzhledem k orientaci, možnostem a rozsahu práce je terén omezen na pět okresů: Plzeň-sever, Plzeň-jih, Rokycany, Beroun a Příbram. Výchozím podkladem nejen do terénu, ale i při výběru lokalit, byly podrobné

mapy v měřítku 1: 50 000. Z těchto map, které se běžně užívají k turistickým účelům, byla sestavena jedna mapa, která zahrnovala všech pět okresů.

Následující krok spočíval v zakreslení obcí, které mají méně než dvě stě obyvatel, neboť u takto malých obcí je předpokladem nižší urbanistický rozvoj a tudíž lze soudit, že zde nalezneme více tradičních architektonických prvků. Počet obyvatel všech obcí okresu je dostupný na webových stránkách Českého statistického úřadu a z těchto údajů byly vybrány všechny obce zmiňovaných okresů, které čítaly méně než dvě stě obyvatel a tyto byly zakresleny do výše uvedené mapy. Byla použita data ze Sčítání lidu, domů a bytů za rok 2001.¹¹⁹ Data o počtu obyvatel včetně počtu domů jsou uvedena v tabulkách za všechny okresy, které jsou přílohou této práce. Původním záměrem bylo tyto součty doplnit o údaje ze Sčítání lidu, domů a bytů za rok 2011, ale vzhledem k náročnosti zpracování údajů, tyto údaje nebyly na zmíněných webových stránkách vyvěšeny, a proto nemohly být do diplomové práce zahrnuty.

Po zakreslení obcí do mapy byla na tuto mapu zakreslena čtvercová síť o hraně deset krát deset kilometrů, což při měřítku používaných turistických map znamenalo deset předtištěných čtverců. Zakreslením čtvercového rastru byl získán podrobný obraz umístění lokalit v terénu a zároveň ve čtvercové síti. Podmínkou bylo, pokud to bylo možné, vybrat z každého čtverce tři obce, v kterých měl být proveden terénní výzkum. Výběr obcí byl náhodný, jediným kritériem výběru obce v jednotlivých čtvercích byl počet obyvatel a umístění. Čtverce jsou označeny písmeny abecedy jdoucí v řadě, přičemž každému okresu bylo přiděleno číslo od jedné do pěti. Okres Plzeň-sever č. 1: čtverce A1 – O1, okres Plzeň-jih č. 2: čtverce A2 – Q2, okres Rokycany č. 3: čtverce A3 – I3, okres Beroun č. 4: čtverce A4 – K4, okres Příbram č. 5: čtverce A5 – V5.

Po konkrétním výběru obcí a pojmenování čtverců sítě mohly být sestaveny přehledné podkladové tabulky v programu Excel. Tyto zmiňované tabulky sloužily jako zápisový arch v terénu a jejich přepis je již uváděnou přílohou této práce. Samotný sběr dat trval zhruba šest měsíců a spočíval v empirickém ověřování výskytu zkoumaných architektonických prvků.

---

¹¹⁹ Části obcí - počet obyvatel. [online], [citováno 21. 10. 2011]. Dostupné na internetu: <[http://www.czso.cz/csu/2009edicniplan.nsf/t/010028D080/\\$File/13810901.xls](http://www.czso.cz/csu/2009edicniplan.nsf/t/010028D080/$File/13810901.xls)>

Po přepisu terénních údajů, tedy zapsání konkrétních čísel počtu architektonických prvků, a vyhotovení přehledných tabulek s názvem obce, číslem čtverce dané lokality, počtem obyvatel a domů, kdy tento údaj také posloužil při práci v terénu, mohlo být přistoupeno k poslední praktické části této práce a to k vytvoření map, které zobrazují výskyt zkoumaných tradičních prvků lidové architektury.

7. Výsledky výzkumu

Z výzkumu vyplývá, že hrázdění se nachází pouze na sever od Brd, které jsou pomyslným předělem zkoumané oblasti; tato skutečnost byla předpokládána vzhledem k tomu, že východní izolinie hrázdění zasahuje v tomto případě pouze do severních partií Plzeňského kraje.

Další ze zkoumaných prvků – kabřinec nebyl nalezen v západní polovině oblasti, ve které byl prováděn terénní výzkum. Byl nalezen pouze v lokalitách na úpatí Brdského pohoří a v povodí řeky Berounky. Vzhledem k tomu, že tento prvek trpěl povětrnostními vlivy a s rozvojem stavitelství pozbyl své původní funkčnosti, vyskytuje se ve zkoumané oblasti velmi zřídka.

Na rozdíl od předchozích dvou zmiňovaných prvků klasicistní brány se vyskytují v celé inkriminované oblasti poměrně hojně. Což je dáno tím, že jejich význam a využití nepozbylo své původní funkce. V terénu byly nalezeny z větší části brány obloukovitě přeložené, méně častěji se vyskytovaly brány s rovným překladem. Z hlediska jejich rozložení na zkoumanou oblast byl jejich největší výskyt zaznamenán v obcích přilehlých k řece Berounce. Naopak nejméně jich bylo zmapováno v příbramském okrese. Obecně lze říci, že krom dvou zmíněných oblastí s nejmenším a největším výskytem je nalezené rozložení rovnoměrné.

Z hlediska výzkumu je jedním z nejčastěji se vyskytovaným prvkem klasicistní štít. Jeho výskyt je v poměru k ostatním zaznamenávaným architektonickým prvkům velmi hojný a objevuje se téměř ve všech zkoumaných lokalitách, které byly předmětem výzkumu. Takto velká hojnost výskytu nebyla zaznamenána u žádného ze zmiňovaných architektonických prvků. Obdobně jako u klasicistních bran i zde zaznamenáváme

hojnější výskyt v obcích povodí Berounky a lehce řidší rozmístění v okolí Příbrami. Nelze nepostřehnout skutečnost, že výskyt dvou posledních zmiňovaných prvků spolu úzce souvisí. Zejména bývalé usedlosti selských dvorů byly opatřeny bránou a klasicistním štítem a takto vytvářely specifický ráz vesnice.

Co se lomenic týče, při pohledu na výsledné mapy je ihned patrné, že jejich nejpočetnější skupinu lze zaznamenat v celém rokycanském okrese a jeho přílehlém okolí. Naopak v příbramském okrese byl zaznamenán jejich výskyt velmi zřídka a to pouze v nejvýchodnějším cípu okresu. Zaznamenaným typem lomenic byly pouze jednoduché formy bez výrazného zdobného zpracování. Potvrdil se předpokládaný výskyt na roubených stavbách, ale byl spatřen i exemplář zbytku lomenice ve vyzdřeném štítu.

U pavlačí můžeme znamenat poměrně rovnoměrné rozložení napříč všemi zkoumaným okresy. Objevuje se častěji na zděných stavbách a to jak ve formě malých pavláček, tak i větších pavlačí přes celou délku domu. Lze nalézt otevřené i uzavřené.

Podobně jako u lomenic v případě nalezených roubených staveb zaznamenáváme největší výskyt v rokycanském okrese, zejména v jeho severní polovině a v jeho nejjižnějším cípu v oblasti, kde se střetávají hranice rokycanského, příbramského okresu a okresu Plzeň-jih. Krom těchto oblastí se zvýšeným výskytem zmiňovaného architektonického prvku lze jeho výskyt nalézt v rovnoměrném rozložení ve zbylých oblastech.

Poslední prvek, který byl předmětem výzkumu, se nachází v celé probádané oblasti bezkonkurenčně nejčastěji, a to jak ve formě valeb či polovaleb. Jeho rozšíření co do hojnosti je opravdu bohaté, nalézá se ve všech okresech. V terénu bylo zjištěno, že tento prvek ve formě polovalby se používá ve stavitelství dodnes.

Shrňme-li výsledky poznání zaznamenané v této kapitole, dojdeme k několika závěrům. Lokality s tradiční inklinací k zemědělskému způsobu života jsou celkově bohatší na prvky lidové architektury na rozdíl od lokalit, kde nebyla zemědělská výroba stěžejním způsobem obživy. Proto můžeme zejména v příbramském okrese, v oblasti rozprostírající se od úpatí Brdské vrchoviny k pomyslné hranici tvořené řekou Vltavou,

označit tuto oblast za architektonicky chudší ve srovnání s ostatními okresy krom Plzně-severu. Za nejbohatší oblast co se tradiční lidové architektury týče, v rámci námi vymezeného prostoru, můžeme označit přilehlé okolí řeky Berounky.

V příloze této práce je přiložen seznam obcí, které byly předmětem terénního výzkumu. Některé z těchto obcí náležejí k památkově zajímavým lokalitám či přímo k památkovým zónám lidové architektury. Vybrat obce, které budou hodnotnými lokalitami nebyl záměr této práce, ale studiem a následným šetřením bylo výše zmíněné zjištěno. J. Pešta ve své třídílné *Encyklopedii českých vesnic* zmiňuje Mokrouše, Lisov, Hradišťany, Chlum, Těnovice, Buková, Lhota, Radkovice, Srby, Přebudov, Radochovy, Řesanice náležející k okresu Plzeň-jih; Chlum, Čilá, Hradiště, Zvíkovec, Ostrovec, Sklená Huť, Visky, Trokavec z okresu Rokycany; z okresu Plzeň-sever Bílov, Nadryby, Kůstí, Nynice, Hlince, Kopidlo, Ostrovec, Nová Víska; obce náležející k okresu Příbram Rejkovice, Křešín, Bláhova Lhota, Radešice, Kojetín a z posledního okresu Beroun obce Žloukovice, Mořinka, Sedlec, Nesvačily, Jivina, Bezdědice.¹²⁰ Výčet těchto obcí je důležitý z hlediska lidového stavitelství pro tuto práci. Nejen v těchto obcích, ale i dalších dle přiloženého seznamu, byly nalezeny architektonické prvky.

Pro zajímavost zde na ukázkou představím jednu poněkud opomíjenou obec z okresu Plzeň-jih, jedná se o obec Mokrouše. Přestože se o tuto obec zajímali národopisci již téměř před sto lety, jedná se o opomíjenou v tom smyslu, že se ztrácí ve stínu vedlejšího Tymákova. V roce 1922 tehdejší obec zvaná Mokrouš náležela k politickému i soudnímu okresu Rokycany. Obyvatelé náleželi k faře v Rokycanech a školu navštěvovali v Tymákově. K roku 1921 tato obec čítala 47 domů a 265 obyvatelů českých, jak uvádí J. Brož ve sbírce *Lidové stavby na Plzeňsku, části II*. Dle lidového názvu Mokrouše se jedná o osadu pustou, zřejmě z dob pohusických. Z tehdejších pozemků byl zřízen panský dvůr a část byla zalesněna. Po rozdělení panského dvora v roce 1780 vzniklo třicet jedna nových usedlostí s různou výměrou

---

¹²⁰ Pešta, J. *Encyklopedie českých vesnic. Jižní Čechy, díl II*. Praha, 2004. Pešta, J. *Encyklopedie českých vesnic. Střední Čechy a Praha, díl I*. Praha, 2004. Pešta, J. *Encyklopedie českých vesnic. Západní Čechy, díl III*. Praha, 2004.

půdy. Nová ves utvořila se podél ulice, která náležela kolmo k silnici vedoucí směrem k bývalému dvoru. Domkáři a podruzi z okolních vsí, převážně z Tymákova, se stali novými osadníky. V Mokrouši se nacházejí vedle novějších staveb, které s rozvojem osady vznikly, i starší selské zachované stavby, často s barokními prvky. Stodoly v této době byly ještě často původní, dřevěné. J. Brož uvádí, že z původních zajímavých staveb je dvorec číslo 12, obytné stavení, které je umístěné v zadní části dvora, je dřevěné, okna jsou orámovaná římsičkami, štít je trojdílný, členěný ozdobně vykrajovanými lištami. Zajímavé jsou také stavby u dvora číslo 40.¹²¹

J. Pešta ve své encyklopedii zmiňuje obec Mokrouše v podstatě pouze okrajově ve stínu obce Tymákov – vesnické památkové zóny. V obci Mokrouše se nachází několik hodnotných staveb. Jedná se o vesnici středověkého původu, která zpustla během 15. století.¹²²

8. Závěr

Cílem této práce bylo deskriptivně zpracovat prvky z lidové architektury, které byly vybrány na základě relevantní literatury a jejich současný výskyt ve zkoumaných pěti regionech. Dalším z výstupů provedeného výzkumu jsou etnokartografické mapy, na kterých je přehledně znázorněno současné rozšíření zkoumaných atributů lidového stavitelství z konce 18. do počátku 20. století. Nedílnou součástí tohoto grafického znázornění jsou číselné výstupy ve formě tabulek, které udávají počty vybraných prvků, tak jak byly v rámci terénního šetření zaznamenány.

Byla použita etnokartografická metoda, která vychází z obdobných evropských výzkumů. Její forma byla převzata z podobného výzkumu prováděného na Slovensku, který se stal základem pro tvorbu Etnografického atlasu Slovenska. V době realizace tohoto zmíněného atlasu byla pojata myšlenka tuto metodu použít a také sestavit kompletní Etnografický atlas Čech; jak již z úvodu víme, tato myšlenka nebyla zcela zrealizována. Tato práce se nesnaží suplovat výše zmíněné, snaží se jen malým dílem přispět k obrazu lidového stavitelství a k jeho současnému stavu.

¹²¹ Brož, J. *Lidové stavby na Plzeňsku část II. Letkov-Tymákov-Mokrouš*, Plzeň 1922, s. 11 .

¹²² Pešta, J. *Encyklopedie českých vesnic. Západní Čechy, díl III*. Praha, 2004.

Celkový výsledek terénního průzkumu realizovaného v této práci je patrný v příloženém souboru map. Tyto mapy přehledně zobrazují předem vymezené odpovědi na otázky ve smyslu poznatků o problematice lidové architektury již zmíněných pěti okresů.

Mapy zachycují rozložení architektonických prvků ve zkoumaných obcích, které jsou tímto dokumentovány a názorně ilustrovány. V neposlední řadě tyto mapy poskytují celkový pohled, který ve srovnání s obdobnými průzkumy prováděnými v minulosti může posloužit jako materiál k zachycení vývoje lidové architektury v dané oblasti.

Výsledná etnografická evidence těchto prvků tradiční architektury tak významně přispěje k poznání soudobého stavu tradiční lidové architektury ve zkoumaných regionech vůbec.

Zpracované mapy zachycují podíly a zastoupení jednotlivých zkoumaných prvků, kterými jsou hrázděná konstrukce, kabřinec, klasicistní brány, klasicistní štíty, lomenice, pavlače na dvorních i štítových průčelích, roubená konstrukce, valba, polovalba a valbička v jednotlivých obcích daného regionu. Na první pohled je z těchto map patrné, které zkoumané prvky se v místech výzkumu nacházejí v početném množství a které nejsou kupříkladu zastoupeny vůbec. Z hlediska metod zpracování výsledku výzkumu obecně je použití map s grafickým výstupem pro svoji jednoduchost a přehlednost více než vhodné.

V rámci provedeného terénního výzkumu byly zaznamenány počty jednotlivých architektonických prvků, kterými se práce zabývá. Vzhledem k zaznamenaným výsledkům bylo možné vytvořit soubor přehledných map, ze kterých je na první pohled patrné, v kterých oblastech zůstaly zkoumané prvky zachovány. Proto byly jako typický vzorek pro terénní výzkum vybrány obce s počtem obyvatel nižším než dvě stě. U těchto obcí je předpoklad nižší industrializace. U obcí s vyšším počtem obyvatel je předpoklad dynamičtějšího rozvoje obce, včetně oblasti stavebnictví, vlivem kterého bývá původní zástavba nahrazována novodobými konstrukčními prvky.

Jedním z výsledků provedeného zkoumání bylo zjištění, že zkoumaný prvek hrázděné konstrukce se vykytuje i ve vzdálenějších oblastech, než vymezuje zmíněná linie dle J. Vařeky. Jeho ojedinělý výskyt byl zaznamenán v okresech Rokycany, Plzeň-sever a Beroun, což jsou kromě okresu Plzeň-sever lokality nespádající do předpokládané oblasti výskytu.

Dalším ze zkoumaných prvků je kabřinec. Jak je patrné z výstupních map, tento architektonický prvek se ve zkoumaných lokalitách téměř nedochoval. Byl nalezen pouze v několika málo obcích a to v okrese Příbram, Beroun a Rokycany. Jeho nízký výskyt je způsoben zejména tím, že velmi trpěl povětrnostními vlivy a také ztrátou jeho funkcionality danou rozvojem stavitelství vzhledem k vývoji štítu a konstrukci střechy. Pokud se tedy dnes někde vyskytuje, bude zřejmě sloužit jako okrasný prvek. Tato myšlenka také byla ověřena v terénu, neboť zajímavostí je, že v okrese Plzeň-jih v obci Míšov byl nalezen jeden kabřinec na novostavbě, tudíž lze předpokládat, že má funkci pouze okrasnou. Vzhledem k stáří stavby nemohl být započítán do výzkumu.

Na rozdíl od kabřince další z prvků, který byl předmětem výzkumu - klasicistní brány se právě vzhledem zachování původní funkčnosti vykytují až do dnešní doby v poměrně hojném počtu. Pro některé obce je výskyt těchto bran velice typický a významně vytváří vizuální ráz celé obce. Neméně zajímavým zjištěním může být i to, že v okrese Příbram se brány vyskytují v nepoměrně menším počtu než v ostatních zkoumaných okresech.

Jedním z nejpočetněji zastoupených architektonických prvků všeobecně jsou klasicistní štíty, ve zkoumaných lokalitách se dochovaly ve velice hojném počtu. Jejich častý výskyt je dán rozvojem sedlové konstrukce střechy. Zjištěným faktem v souvislosti s výskytem štítu u sedlové střechy byla nika jako častý doplněk tohoto štítu v příbramském okrese.

S rozvojem zděných štítů můžeme zaznamenat i úbytek dalšího architektonického prvku, kterým jsou lomenice. Tento úbytek ve výskytu je zapříčiněn přechodem od štítů dřevěných ke štítům zděným, přesto se tento umělecký

architektonický prvek sporadicky dochoval zejména na roubených stavbách. Lomenice se zhruba rovnoměrně vyskytuje ve všech zkoumaných okresech mimo okresu Příbram.

Jak již bylo řečeno, s lomenicemi výrazně souvisí existence roubené konstrukce. Výskyt roubených domů byl zaznamenán ve větší míře v rokycanském okrese. V ostatních okresech je tento prvek také zastoupen, i když v menší míře. Roubená konstrukce byla znamenána nejen u obytných staveb, kterými se tato práce zabývá, ale i u hospodářských staveb, jakými jsou stodoly, špýchárky a chlévy. Terénní zjištění může potvrdit výskyt roubené architektury v oblastech popsané H. Mevaldovou, které jsou v této práci zmíněny v kapitole o lidové architektuře Středočeského kraje.

S rozvojem patrových staveb, které byly původně roubené, vznikl další architektonický prvek, který obsahuje tento výzkum a to pavlače na dvorních i štítových průčelích. Některé se i do dnešní doby dochovaly, ale již na stavbách zděných. Ve zkoumaných lokalitách byly nalezeny různé formy pavlače, ať v otevřené či uzavřené podobě, celkově však více méně ojediněle a to v jednotkovém počtu napříč všemi okresy.

Posledním prvkem, který byl předmětem badatelského výzkumu je valbová konstrukce střech. Jednoznačně nejrozšířenější se ukázala být forma polovalbová, vyskytující se velmi často na rozdíl od střechy valbové. Ta se ve srovnání s polovalbou vyskytuje v tak zanedbatelném množství, že nebylo učiněno jejich oddělení na samostatné prvky. Výskyt polovalby je ve všech oblastech.

Práce je rozdělena na dvě nestejně velké části. První část zaujímá studium a popis lidové architektury ve zmíněných lokalitách, druhá část obsahuje přípravy a samotné realizování terénního výzkumu. Lze konstatovat, že tato práce byla realizována ve dvanácti měsících, kdy jsem vybranou literaturu studovala, připravovala mapové podklady a poté sbírala data, ze kterých vzešly mapové výstupy. Jsem si vědoma, že se jedná pouze o malý zlomek zdokumentování lidové architektury na malém území, ale vzhledem k časovým a personálním možnostem se domnívám, že výsledek není zanedbatelný. Důležitým poznatkem je, že se i do dnešní moderní doby dochovala

tradiční architektura, která může být dále zkoumána, dokumentována a uchovávána pro generace následující.

Doufám, že tato práce, zachycující současný obraz architektonických prvků v určitých lokalitách, poslouží pro rozšíření dokumentace stávajícího stavu tradiční architektury.

9. Seznam použité literatury a zdrojů

9. 1 Seznam použité literatury

Borkovský, I. *Levý Hradec. Nejstarší sídlo Přemyslovců*. Praha, 1965.

Brouček, S., Jeřábek, R. *Lidová kultura: národopisná encyklopedie Čech, Moravy a Slezska. II. svazek*. Praha, 2007.

Brouček, S., Jeřábek, R. *Lidová kultura: národopisná encyklopedie Čech, Moravy a Slezska. III. svazek*. Praha, 2007.

Brož, J. *Lidové stavby na Plzeňsku část I. Ejpovice*. Plzeň, 1922.

Brož, J. *Lidové stavby na Plzeňsku část II. Letkov-Tymákov-Mokrouš*. Plzeň 1922.

Brož, J. *Lidové stavby na Plzeňsku , část III. Božkov, Lobzy*. Plzeň, rok neuveden.

Brož, J. *Lidové stavby na Plzeňsku , část IV. Koterov, Černice*. Plzeň, 1925.

Foud, K., Karel, T. *Lidová architektura, okres Plzeň-sever*. Plzeň, 2002.

Foud, K., Karel, T. *Lidová architektura. Vesnické památkové rezervace a zóny, krajinné památkové zóny v Plzeňském kraji*. Plzeň, 2004.

Frolec, V., Směry a metody v evropském bádání o lidovém stavitelství. *NVČ V-VI*, 1970-1971, č. 2, s. 141–169.

Frolec, V., Vařeka, J. *Lidová architektura. Encyklopedie*. Praha, 2007.

Chlupáč, I. a kol. *Geologická minulost České republiky*. Praha, 2002.

Klápště, J. *Proměna českých zemí ve středověku*. Praha, 2012.

Kol. autorů. *Československá vlastivěda díl III., Lidová kultura*. Praha, 1968.

Kol. autorů. *Dějiny zemí koruny české II*. Praha, 1992.

- Kol. autorů. *Etnografický atlas Slovenska*. Bratislava, 1989.
- Konečný, M., Voženílek, V. Vývojové trendy v kartografii. *Geografie, sborník české geografické společnosti*, 1999, r. 104, č. 4, s. 221–230.
- Kovačevičová, S., *Etnografický atlas Slovenska. Projekt druhej etapy práce*. Bratislava, 1975.
- Kudrnáč, J. *Ključov. Staroslovanské hradiště ve středních Čechách*. Praha, 1970.
- Mencl, V. *Lidová architektura v Československu*. Praha, 1980.
- Mevaldová, H. Předběžné výsledky dokumentace lidové roubené architektury na okrese Beroun. *Studie k lidovému stavitelství I. Nejnovější poznatky ke studiu vesnického domu 18.-19. století*. Klatovy, 1998, s. 1–18.
- Oliver, P. *Encyclopedia of Vernacular Architecture of the World I*. Cambridge, 1997.
- Pešta, J. *Encyklopedie českých vesnic. Jižní Čechy, díl II*. Praha, 2004.
- Pešta, J. *Encyklopedie českých vesnic. Střední Čechy a Praha, díl I*. Praha, 2003.
- Pešta, J. *Encyklopedie českých vesnic. Západní Čechy, díl III*. Praha, 2005.
- Petráň a kol. *Počátky českého národního obrození*. Praha, 1991.
- Pražák, V. K problematice základních půdorysných typů lidových staveb v Československu II. část. *ČE VI*, 1958, č. 4, s. 331–360.
- Pražák, V. Vliv sociálně-hospodářského faktoru na vznik štítu v lidové architektuře. *NVČ*, 1950, r.31, s. 217–239.
- Pražák, V. Vývojové epochy a stupně topenišť v českém a slovenském lidovém obydlí. *ČL*, 1966, r. 53, č. 6, s. 321–348.
- Regensburg, H., *Das Deutsche Dorf, Süddeuschland*. München, 1943.
- Škabrada, J. *Konstrukce historických staveb*. Praha, 2007.
- Škabrada, J. *Lidové stavby. Architektura českého venkova*. Praha, 1999.
- Škabrada, J. *Lidová architektura*. Praha, 1996.
- Škabrada, J., Vajdiš, J. *Lidová architektura Středočeského kraje*. Praha, 1984.
- Štěpánek, L. K problematice kabřince v Československu. *ČL*, 1968, r. 55, č. 2, s. 223–238.
- Toušek, V. *Česká republika: portréty krajů*. Praha, 2005.

Vařeka, J. a kol. *Etnografický atlas Čech, Moravy a Slezska IV.*, Praha, 2004.

Vařeka, J., Typy a oblasti lidového domu v českých zemích. *ČL*, 1979, r. 66, č. 3, s. 149–155.

Vařeka, J., Zpráva o Valném shromáždění a výroční konferenci Národopisné společnosti československé při ČSAV a Slovenské národopisné společnosti při SAV. *ČL*, 1966, r. 53, č. 2, s. 245–252.

Vařeka, P. *Archeologie středověkého domu I.* Ústí nad Labem, 2004.

Vařeka, P. Archeologie vesnického středověkého domu. *ČL*, 1998, r. 85, č.1, s. 1–35.

Woitsch, J. Etnografický atlas Čech, Moravy a Slezska: Stav a perspektivy výzkumu. *ČL*, 2012, r. 99, č. 1, s. 67–83.

9. 2 Elektronické zdroje

Části obcí - počet obyvatel. [online], [citováno 21. 10. 2011]. Dostupné na internetu: <[http://www.czso.cz/csu/2009edicniplan.nsf/t/010028D080/\\$File/13810901.xls](http://www.czso.cz/csu/2009edicniplan.nsf/t/010028D080/$File/13810901.xls)>

Charakteristika okresu Beroun. [online], [citováno 31. 1. 2012]. Dostupné na internetu: <http://www.czso.cz/xs/redakce.nsf/i/charakteristika_okresu_beroun>

Charakteristika okresu Plzeň-jih. [online], [citováno 31. 1. 2012]. Dostupné na internetu: <http://www.czso.cz/xp/redakce.nsf/i/charakteristika_okresu_plzen_jih>

Charakteristika okresu Plzeň-sever. [online], [citováno 31. 1. 2012]. Dostupné na internetu: <http://www.czso.cz/xp/redakce.nsf/i/charakteristika_okresu_plzen_sever>

Charakteristika okresu Příbram. [online], [citováno 31. 1. 2012]. Dostupné na internetu: <http://www.czso.cz/xs/redakce.nsf/i/charakteristika_okresu_pribram>

Charakteristika okresu Rokycany. [online], [citováno 31. 1. 2012]. Dostupné na internetu: <<http://www.czso.cz/xp/redakce.nsf/i/rokycany1>>

Charakteristika Plzeňského kraje [online], [citováno 28. 1. 2012]. Dostupné na internetu: <[http://www.czso.cz/xp/redakce.nsf/i/charakteristika_plzenskeho_kraje/\\$File/charakteristika.pdf](http://www.czso.cz/xp/redakce.nsf/i/charakteristika_plzenskeho_kraje/$File/charakteristika.pdf)>

Charakteristika středočeského kraje [online], [citováno 28. 1. 2012]. Dostupné na internetu: <http://www.czso.cz/xs/redakce.nsf/i/charakteristika_kraje>

Obce ČR a jejich části [online], [citováno 17. 8. 2011]. Dostupné na internetu: <[http://www.czso.cz/csu/2009edicniplan.nsf/t/010028D080/\\$File/13810901.xls](http://www.czso.cz/csu/2009edicniplan.nsf/t/010028D080/$File/13810901.xls)>

10. Resumé

This diploma thesis deals with a geographical distribution of vernacular architecture specific elements in a defined area. In determining the precise boundaries of surveyed area the aspect of districts has been applied. From the point of view of the ethnography, Plzeň-sever, Plzeň-jih, Rokycany, Beroun and Příbram districts form a relatively coherent cultural area.

The dissertation is divided into two parts. First is a theoretical part, which is aimed on a development of the vernacular architecture itself and on a concrete description its typical features, that could be considered as characteristic for above mentioned districts. These features were chosen on the basis of a relevant literature research. It concerns following features: Half-timbering, „kabřinec“, classicist gates, classicist gables, coping, courtyard galleries, timbering, hip, half-hip.

In the next part the possible presence of these traditional architectural elements has been verified by an empirical survey. Further, there is a field research itself described and results, which were ascertained. Part of the thesis represents ethno cartographical maps that show current distribution of surveyed architectural elements. Its graphic illustration enables us a visual sight on contemporary distribution vernacular architecture features in predefined territorial area.

11. Použité zkratky

AR – Archeologické rozhledy
ČE – Československá ethnografie
ČL – Český lid (časopis)
ČP – České památky (časopis)
č.e. – číslo evidenční
č.p. – číslo popisné
NVČ – Národopisný věstník československý

12. Přílohy

12. 1 Fotografie

Fotografie byly zhotoveny autorkou práce na přelomu let 2011/2012.

- foto č. 1: Bezdědice č.p. 2

- foto č. 2: Jivina č.p. 15

• foto č. 3: Kůstí č.p. 9

• foto č. 4: Radouš – brána u domu č.p. 13

• foto č. 5: Březín č.p. 38

• foto č. 6: Číhaná č.e.1

• foto č. 7: Žloukovice č.p. 3

• foto č. 8: Chlum č.p. 31

• foto č. 9 : Mořinka č.p. 7

• foto č. 10 : Zvíkovec č.p. 3

12. 2 Podkladové tabulky

okres Plzeň-sever

síť okres Plzeň- sever	Název části obce	Počet obyvatel 2001	Domy 2001	hrázdění	kabřinec	klasicistní brány	klasicistní štity	lomenice	pavlače	roubení	valba, polovalba
A1	Nový Dvůr	24	19			1	14		1	1	9
	Pastuchovice	79	43				2				5
	Přehořov	56	35				1				1
B1	Velečín	59	36				7				5
	Bílov	81	32			4	7				3
	Ostrovec	10	22				4				
C1	Nová Víska	2	3				1				
	Trhomné	14	14			1	3				1
	Skelná Huť	9	18	1			4	1	1	2	1
D1	Doubravice	12	7				3			1	
	Lešovice	10	15				4				2
	Březín	84	52	2		11	15	1	3		1
E1	Vladměřice	56	27			1	6	1			5
	Korýtko	21	15			1	5				1
	Vrážné	60	23				2	1	1	1	6
F1	Kopidlo	117	65				5	1		6	3
	Kočín	108	47			3	2			1	2
	Babina	193	76			2	7			1	6
G1	Bohy	48	30			2	9			2	7
	Hlince	88	45			1	10			2	5
	Holovousy	65	35				10	1		4	9
H1	Krukanice	54	20				2				1
	Málkovice	20	14				5				1
	Mydlovary	5	13				4				
CH1	Náklov	30	9			2	2		1		1
	Chrástov	2	11				2				
	Číhaná	83	35			2	6	1			6
I1	Bučí	137	52				2				7
	Tlucná	114	51				3				3
	Kokořov	54	15				1				1
J1	Nynice	58	35			8	11				1
	Čívce	75	43			1	5			1	7
	Robčice	21	17			1	5			1	
K1	Chotěšovičky	8	9								
L1	Hracholusky	50	15				1				
	Třebobuz	25	16			2	5				
	Luhov	98	28			1	7				2
M1	Kůstí	35	22			4	6	1			2
N1	Habrová	13	18			2	4				
	Nadryby	94	59			10	7	1			8
O2	Bítov	48	26			4	7				3
	Horní Sekyřany	112	32				6				8
	Dolní Sekyřany	187	78			5	9				4

okres Beroun

sít okres Beroun	Název části obce	Počet obyvatel 2001	Domy	hrázdění	kašně	klasicistní brány	klasicistní štíty	lomenice	pavlače	roubení	valba, polovalba
A4	0										
B 4	Žloukovice	179	87		2	1	7	6	2	6	28
C4	Podkozí	55	44			2	1				3
	Nenačovice	167	76			5	6				8
	Libečov	134	54				2				10
D4	0										
E4	Stradonice	150	94			4	14		4		11
	Trubská	121	56			1	4		1		3
	Levín	152	63			6	6			1	12
F4	Svatý Jan pod Skalou	67	28								8
	Lhotka u Berouna	44	38				1			1	3
	Sedlec	25	33				1				2
G4	Kuchař	82	37			3	2				6
	Mořinka	112	58		1	12	3	2	1	1	7
	Dolní Roblín	9	6				1				
H4	Tihava	166	73			2	2				17
	Kotopeky	112	45				2				14
	Sedlec	25	33			2	2				18
CH4	Skřípel	117	52				1				10
	Obora	138	39				1				10
	Radouš	185	76			4	12				22
I4	Nesvačily	107	50				2			2	8
	Leč	8	8				1				6
	Běleč	98	71			3	4	1		1	17
J4	Jivina	180	85		1	1		1		1	14
	Hvozdec	185	77		1		3	1		2	17
	Mrtník	29	21	1			3		1	1	7
K4	Bezdědice	65	36	1		2	3				6
	Malý Chlumeč	171	93				6				23
	Velký Chlumeč	174	82				7				28

okres Rokycany

sít okres Rokycany	Název části obce	Počet obyvatel 2001	Domy 2001	hrázdění	kašně	klasicistní brány	klasicistní štíty	lomenice	pavlače	roubení	valba, polovalba
A3	Chlum	52	57				2		1	5	12
	Hřešihlavy	10	41				2		1		3
	Třímány	28	17			3	7			6	
B3	Čilá	24	20			1	7	3		1	
	Hradiště	29	29			3	3		2	4	2
	Zvíkovec	188	84		1	1	6	1		3	3
C3	Hlohovice	149	75			4	8				5
	Skoupý	34	22				2	1			1
	Svinná	43	43				3	1		3	4
D3	Chotětín	6	17				4			2	4
	Biskoupky	23	23			1	3			1	
	Ostrovec	31	35			1	3	3	2	3	

E3	Sedlecko	151	55			1	2				4
	Smědčice	126	60			4	4				2
	Střápole	74	33				7	1			2
F3	Sklená Huť	11	21				1	1	1	2	1
	Bezděkov	92	48				4				5
	Vitinka	129	53			4	4				2
G3	Sirá	91	59			4	2	1			8
	Kařízek	42	29				6	1		5	17
	Cekov	120	72				10				22
H3	Veselá	175	88				3	1			9
	Nevid	136	54				3				2
	Drážky	21	9	1							
CH3	Štítov	54	24				1	2		5	3
	Vísky	38	32			1		1		6	10
	Myť	29	26					1	1		1
I3	Trokavec	105	63			1	3	2	1	3	12

okres Plzeň-jih

síť okres Plzeň- jih	Název části obce	Počet obyvatel 2001	Domy 2001	hrázdění	kašínec	klasicistní brány	klasicistní štíty	lomenice	pavlače	roubení	valba, polovalba
A2	Mířovice	46	20				8				2
B2	Záluží	58	26				10				1
	Hořkovice	75	39				7				4
	Týnec	26	27				8				4
C2	Nová Ves	27	33				7				9
	Robčice	114	49			1	10				5
D2	Lhůta	144	75			2	1	1		1	10
	Nebílovský Borek	159	61				3				1
	Mokrouše	146	59			2	6				5
E2	Lisov	99	40			3	15				3
	Hradištiny	22	27			1	8			2	2
F2	Střelice	118	35			3	7				
	Čelákovy	88	54				6		1	1	1
	Zemětice	157	79			5	3		1		1
G2	Hradčany	116	51				7				12
	Vodokrty	164	58			3	5	1	1	1	9
	Snopoušovy	74	38				1				6
H2	Osek	104	34			1					1
	Vlčejn	72	29				1				1
	Chlum	184	72			1	4				3
CH2	Záluží	58	26			2	3				5
	Lučistě	112	60			1	5			1	7
	Těnovice	121	46				4		1		11
I2	Míšov	121	55				2			1	11
	Čičov	197	83				2			2	11
	Hořice	17	8				1			1	
J2	Kloušov	78	42			1	3			1	4
	Buková	197	104			2	8			1	2
	Lhota	14	18			4	2				1
K2	Radkovice	91	54			1	7				7

K2	Vlčí	63	46				8	1		2	
	Zálesí	77	33				3				1
L2	Březí	151	71				3				6
	Prádlo	173	76			1	2				5
	Týniště	49	26			1	6				1
M2	Želvice	75	29							1	3
	Mohelnice	70	37			1	8			2	5
	Srby	165	99				9				2
N2	Budislavice	62	48			1	11				8
	Chloumek	74	40				1				2
	Přebudov	9	11				3				2
O2	Klikařov	92	49			2	5				4
	Nová Ves u Nepomuka	90	49			2	7				1
	Radochovy	73	42				5			1	7
P2	Chlumpy	90	51				2				1
	Maňovice	75	43			1	8				2
	Záhoří	55	30				3			1	3
Q2	Polánka	55	31			1	2				1
	Životice	55	38				1				4
	Řesanice	77	66			2	5				3

okres Příbram

síť okres Příbram	Název části obce	Počet obyvatel 2001	Domy 2001	hrázdění	kabfínece	klasicistní brány	klasicistní štíty	lomenice	pavlače	roubení	valba, polovalba
A5	Křešín	103	63				5	2	2	4	10
B5	Běřín	40	31				1				2
	Bratkovice	104	41				2				2
	Rejkovice	95	47				1				8
C5	Trnová	31	13								
	Budínek	84	40				2				
	Rybníky	198	69								3
D5	Chramiště	34	10				1			2	
	Záborná Lhota	60	32			2	9	1		2	1
	Prostřední Lhota	106	32				4				5
E5	Živohošť	5	3			1					
	Hněvšín	9	8								
	Křeničná	27	18				3				1
F5	Brdy	44	16								
G5	Orlov	166	60				5				13
	Kozičín	99	47				2		1		4
H5	Lazec	144	51								2
	Háje	242	73			1	2				7
	Bytíz	38	10								
CH5	Jablonce	7	5				2			1	
	Vápenice	38	12								1
	Luhý	65	21				7			3	3
I5	Vestec	48	32			1	2		1		9
	Žebrák	47	38				1				1
	Nechalov	52	20				1				
J5	Radíč	138	51			1	2				2
	Zberaz	83	29			3	2				2

J5	Prosenická Lhota	137	36			1	2			2
K5	Hutě pod Třemšínem	112	64		3		6		1	19
	Buková	138	105				3	1	1	21
L5	Zadní Poříčí	28	21				5			6
	Oslí	24	12				2			2
	Skuhrov	57	26				4			9
M5	Horčápsko	66	30				1			3
	Lazsko	157	57				5	1		11
	Kamenná	17	19				4			9
N5	Dolní Líšnice	10	9							
	Přední Chlum	19	24				2			1
	Podmoky	60	31				2		1	1
O5	Mezihoří	19	11			1	5			3
	Svatý Jan	102	17				3			1
	Bláhova Lhota	16	13						1	1
P5	Vápenice	5	7							1
	Nedrahovice	185	60				2			17
	Bolechovice	43	26			1	3			5
Q5	Dobrohošť	2	2							
	Chotětice	51	23				2			2
	Divišovice	65	25			1	3	1	1	9
R5	Roželov	136	60				1			3
	Pozdyně	37	34				8			4
	Planiny	17	16				2		1	2
S5	Vacíkov	129	56			1	2			2
	Volenice	122	57			1	1			2
	Pročevily	29	21							1
Š5	Stražiště	6	7				2			3
	Dobrá Voda	25	14				1			1
	Bor	37	15							5
T5	Kamenice	67	31							
	Voltýřov	50	37			1	9			8
	Vystrkov	3	4							
Ť5	Kojetín	91	36				3		5	1
	Zahrádka	42	19			1	4			4
	Mašov	16	7				4		1	1
U5	Radešice	22	15				1	3	3	
	Myslkov	25	12			2	2			3
	Vratkov	38	14				2			1
V5	Dvorce	16	11				2	1	1	3
	Božetín	14	7							
	Včelákova Lhota	5	6				2		1	2

12. 3 Komentář k mapám

Mapová příloha této práce obsahuje 33 map ve formátu A3. Z tohoto souboru 8 map postihuje celé zkoumané území vždy pro jeden architektonický prvek. Zbylé detailnější mapy pokrývají okresy, které tvoří zájmové území.

Uvedené mapy byly zpracovány v prostředí geografického informačního systému, konkrétně v softwaru ArcGIS 9, modulu ArcMap Version 9.3.

Mapa č. 1

Na mapě je bodově zobrazeno geografické rozmístění hrázděné konstrukce ve všech pěti sledovaných okresech. Přestože je tento prvek typický pro severozápad Čech, ve zkoumané lokalitě se sporadicky objevuje. Dle mapy je patrné, že se hrázdění nachází i hlouběji směrem na jihovýchod od pomyslné izolinie, která byla výše uvedena.

Mapa č. 2

Mapa zobrazuje rozmístění kabřinců. Kabřince jsou nejméně vyskytující se prvky ze všech zkoumaných. Jak je z mapy patrné, kabřinec se objevuje již minimálně, přestože tento architektonický prvek byl na našem území hojně rozšířen a pro naši oblast typický.

Mapa č. 3

Na této mapě je zobrazen výskyt klasicistních bran. Tento architektonický prvek je na rozdíl od předchozích dvou poměrně hojně zastoupen, a to jak v některých jednotlivých obcích, pro které je velice typický, tak i v rámci všech pěti zkoumaných regionů. Z mapy je patrné, že klasicistní brány se i přes rozsáhlé rekonstrukce objektů dochovaly do dnešních dnů, neboť je zřejmé, že brány si zachovaly svoji funkci doposud.

Mapy č. 3a – 3e

Mapy znázorňují výskyt klasicistních bran v jednotlivých okresech zkoumané oblasti. Největší výskyt, jak mapy znázorňují, můžeme zaznamenat v rokycanském okrese, a to zejména v obcích přilehlých k řece Berounce. Naopak nejmenší výskyt zmíněného

prvku je v okrese Příbram. V tomto okrese můžeme sledovat hojnější výskyt pouze v jeho jihovýchodním cípu od pomyslné hranice tvořené řekou Vltavou. Taktéž v okrese Plzeň – jih zaznamenáváme větší výskyt klasicistních bran v jižní části.

Mapa č. 4

Mapa zachycuje velice hojné rozšíření klasicistních štítů. Jak je z tohoto geografického rozmístění patrné, jedná se o jeden z nejčastěji zastoupených architektonických prvků v rámci zkoumaných lokalit.

Mapy č. 4a – 4e

Mapy postihují výskyt klasicistních štítů v jednotlivých okresech zkoumané oblasti, jakožto nejhojnějšího zkoumaného prvku vůbec. Tento prvek se vyskytuje napříč zkoumaným regionem. Z detailních map lze vyčíst, že v okrese Beroun je výskyt výraznější při jižním a západním okraji okresu. V rokycanském okrese obdobně jako u předchozího prvku zaznamenáváme největší výskyt v okolí řeky Berounky, stejně tak i v Příbramském okrese ve východní části.

Mapa č. 5

Dalším z prvků zobrazených pátou mapou v řadě je lomenice. Mapa ukazuje, že ani tento prvek s vývinem zděného štítu zcela nezankl. Nicméně se objevuje zcela minimálně, a to převážně na roubených stavbách.

Mapy č. 5a – 5e

Na mapách jednotlivých okresů je vidět velmi řídký výskyt, oproti předešlým dvěma hojně se vyskytujícími architektonickým prvkům. Největší a relativně rozšířený výskyt lomenic je v nejmenším zkoumaném, tedy rokycanském okrese.

Mapa č. 6

Tato mapa podchycuje hustotu výskytu dalšího ze zkoumaných prvků, kterým jsou pavlače na dvorních i štítových průčelích. Jak je z mapy vidno, i tento prvek se vyskytuje ve všech pěti zkoumaných regionech.

Mapa č. 7

Architektonickým prvkem zachyceným touto mapou je roubená konstrukce. Mapa potvrzuje původní předpoklad a všeobecně známý fakt, že roubený dům byl v těchto oblastech hojně zastoupen, neboť se pohybujeme v oblasti dřevěného roubeného domu.

Mapy č. 7a – 7e

Mapy znázorňují roubení. Nejčastější výskyt roubení můžeme vysledovat opět v povodí řeky Berounky, a to jak ze strany rokycanského okresu, tak i ze strany okresu Plzeň-sever. Další tradiční bohatou oblastí na výskyt je nejnižnější část okresu Rokycany na úbočí Brdského pohoří. V příbramském okrese je situace stejná jako u ostatních výše zmiňovaných prvků, tzn. že výskyt je velmi sporadický, jako zajímavější se jeví jihovýchodnější cíp okresu.

Mapa č. 8

Poslední z map postihuje prakticky nejhojnější zkoumaný prvek. Je jím střešní konstrukce valbová, pod níž spadá samotná valba, polovalba a valbička. Mapa svojí vysokou hustotou vyobrazeného prvku jednoznačně vypovídá o tom, že valbové střechy byly v minulosti často využívány.

Mapy č. 8a – 8e

Mapy zobrazují architektonické prvky, valby a polovalby, které byly zaznamenány poměrně často napříč všemi okresy. Lze konstatovat, že na mapě nejsou bílá místa, kde by byla zaznamenána výrazná absence tohoto prvku, oproti jiné části zkoumaného prostoru.

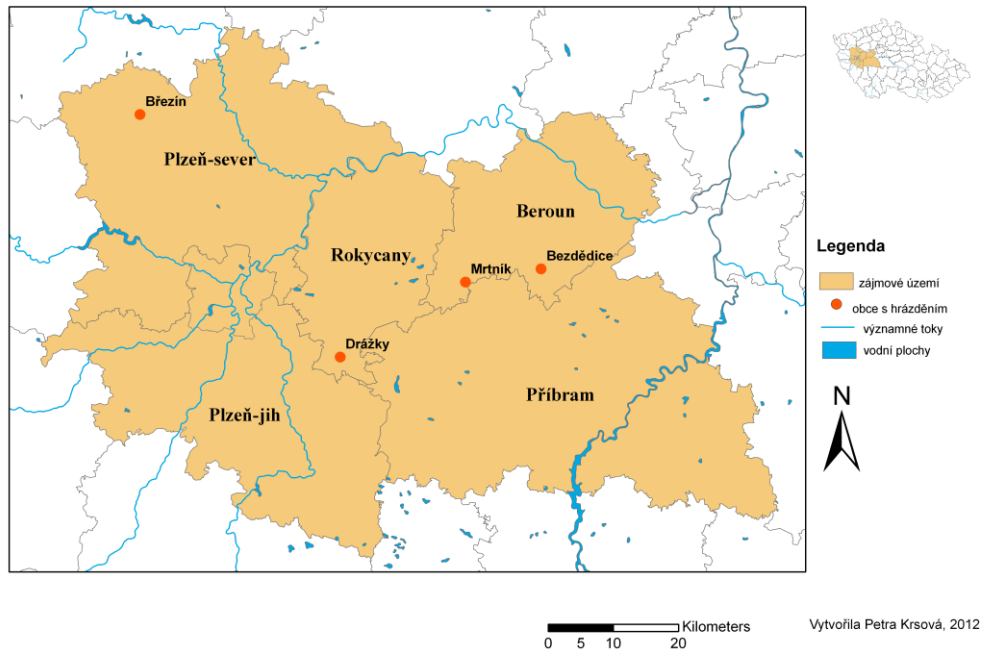
12. 4 Mapy

- mapa č. 1: hrázdění – zkoumaná oblast
- mapa č. 2: kabřinec – zkoumaná oblast
- mapa č. 3: klasicistní brány – zkoumaná oblast
- mapa č. 3a: klasicistní brány – okres Beroun
- mapa č. 3b: klasicistní brány – okres Rokycany
- mapa č. 3c: klasicistní brány – okres Příbram

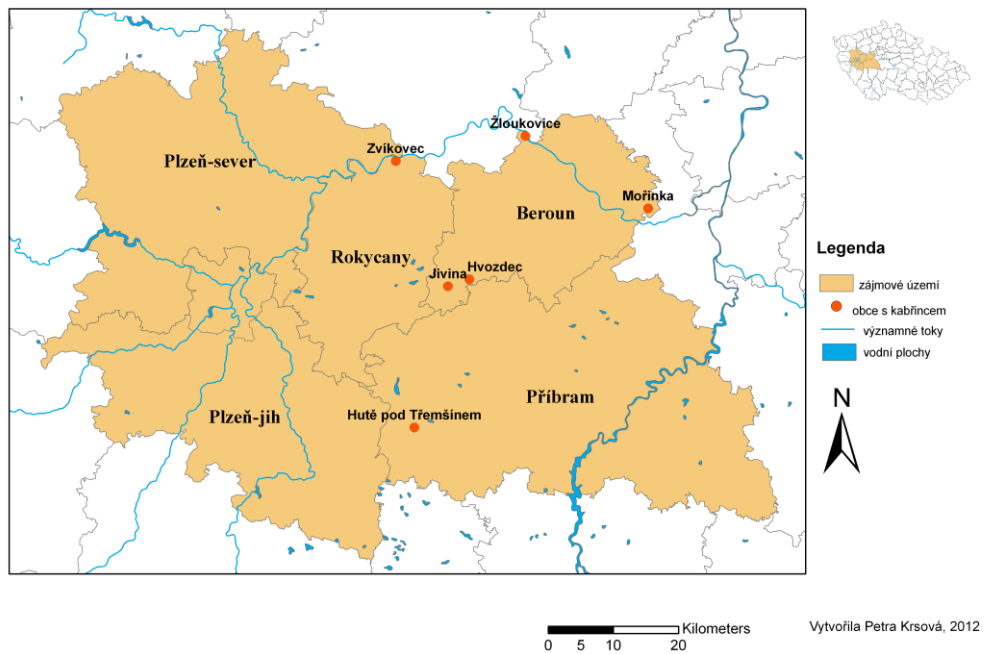
- mapa č. 3d: klasicistní brány – okres Plzeň-jih
- mapa č. 3e: klasicistní brány – okres Plzeň-sever
- mapa č.4: klasicistní štíty – zkoumaná oblast
- mapa č.4 a: klasicistní štíty – okres Beroun
- mapa č.4b: klasicistní štíty – Rokycany
- mapa č. 4c: klasicistní štíty – Příbram
- mapa č. 4d: klasicistní štíty – Plzeň-jih
- mapa č. 4e: klasicistní štíty – Plzeň – sever
- mapa č. 5: lomenice – zkoumaná oblast
- mapa č. 5a: lomenice – Beroun
- mapa č. 5b: lomenice – Rokycany
- mapa č. 5c: lomenice – Příbram
- mapa č. 5d: lomenice – Plzeň-jih
- mapa č. 5e: lomenice – Plzeň-sever
- mapa č. 6: pavlače – zkoumaná oblast
- mapa č. 7: roubení – zkoumaná oblast
- mapa č. 7a: roubení – Beroun
- mapa č. 7b: roubení – Rokycany
- mapa č. 7c: roubení – Příbram
- mapa č. 7d: roubení – Plzeň-jih
- mapa č. 7e: roubení – Plzeň-sever
- mapa č. 8: valby a polovalby – zkoumaná oblast
- mapa č. 8a: valby a polovalby – Beroun
- mapa č. 8b: valby a polovalby – Rokycany
- mapa č. 8c: valby a polovalby – Příbram
- mapa č. 8d: valby a polovalby – Plzeň-jih
- mapa č. 8e: valby a polovalby – Plzeň-sever

Mapa č. 1: Výskyt hrázdění

Mapa č. 2: Výskyt kabřince

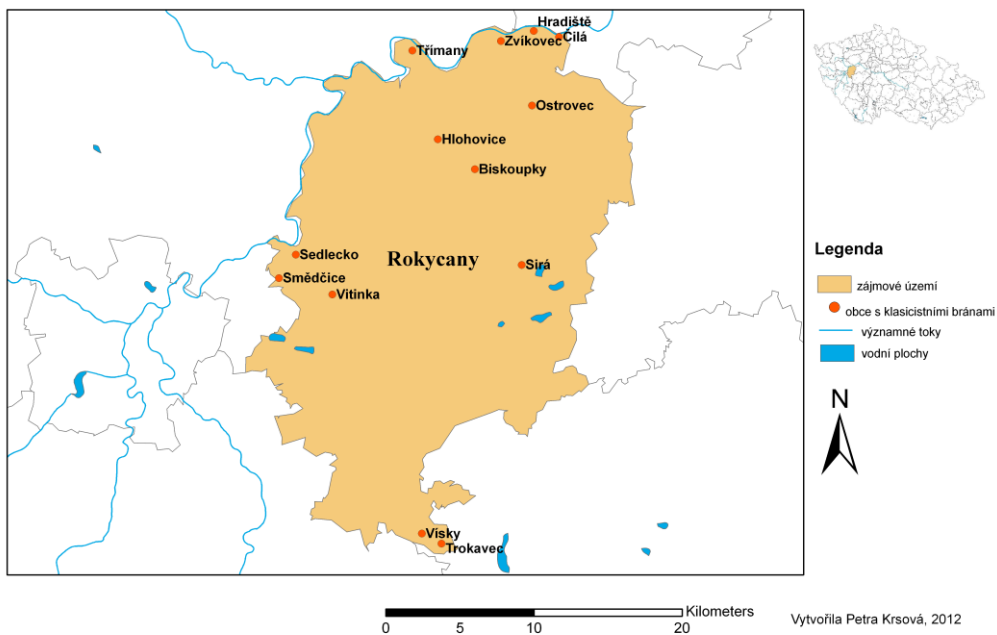
Mapa č. 3: Výskyt klasicistních bran

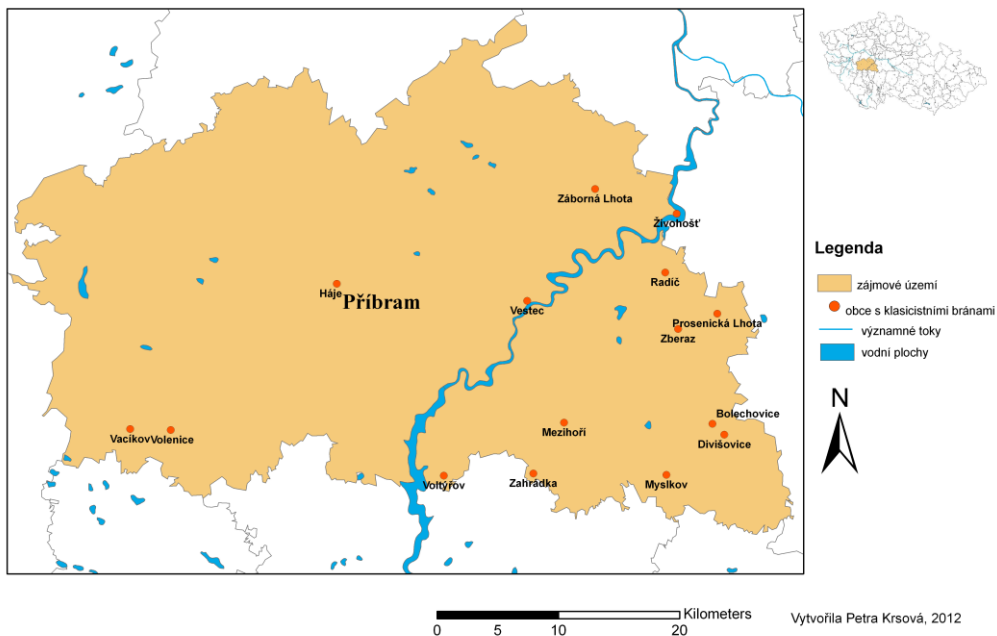
Mapa č. 3a: Výskyt klasicistních bran v okrese Beroun

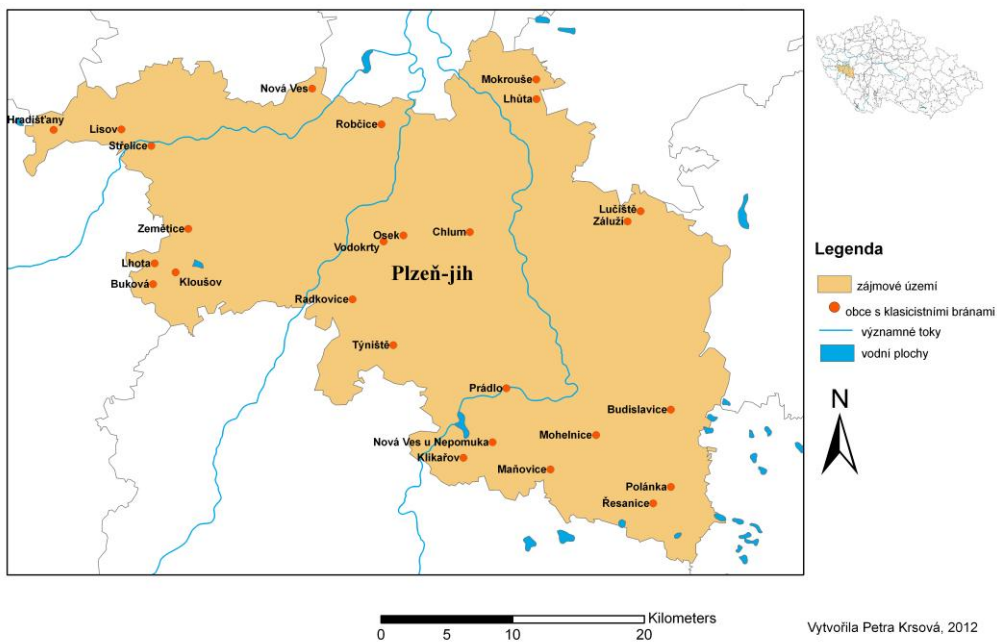
Mapa č. 3b: Výskyt klasicistních bran v okrese Rokycany

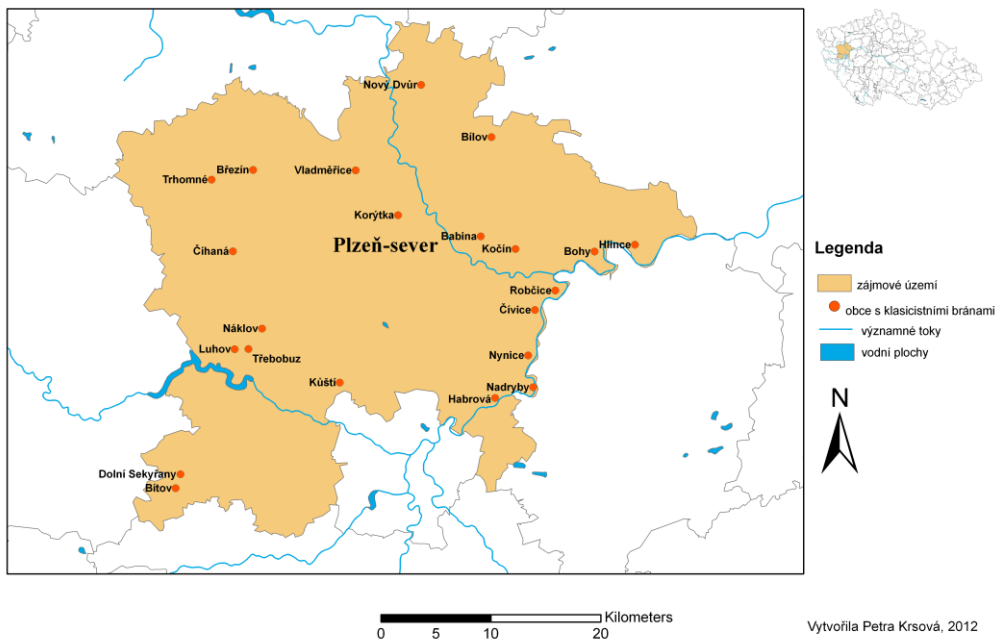
Mapa č. 3c: Výskyt klasicistních bran v okrese Příbram

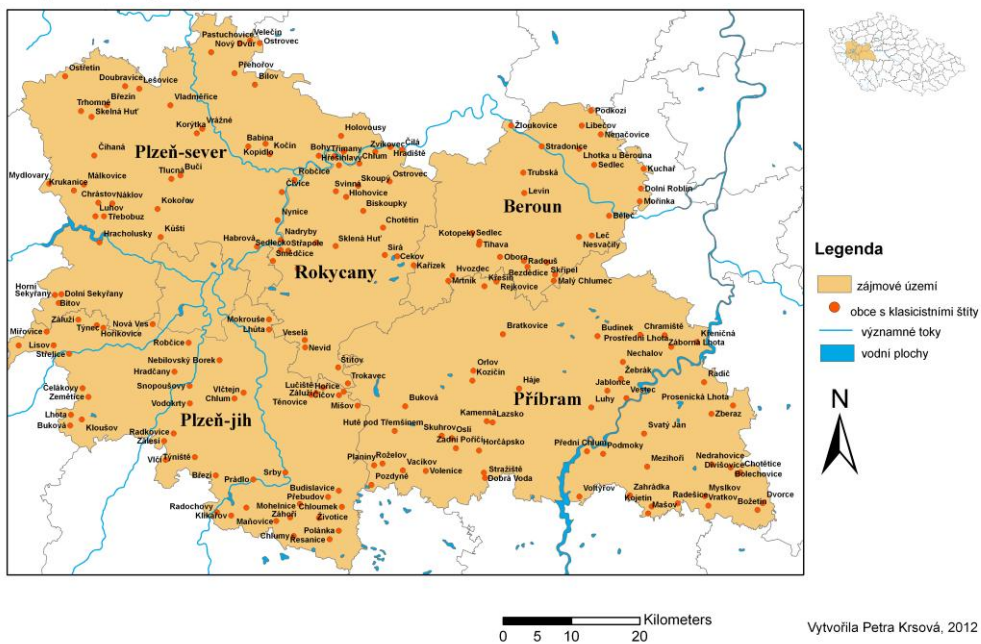
Mapa č. 3d: Výskyt klasicistních bran v okrese Plzeň-jih

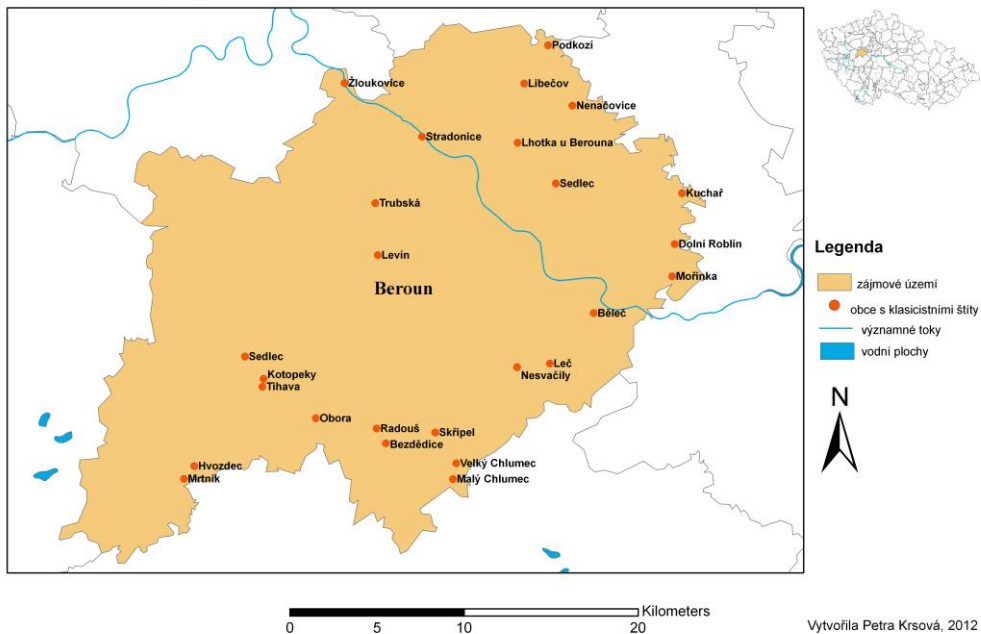
Mapa č. 3e: Výskyt klasicistních bran v okrese Plzeň-sever

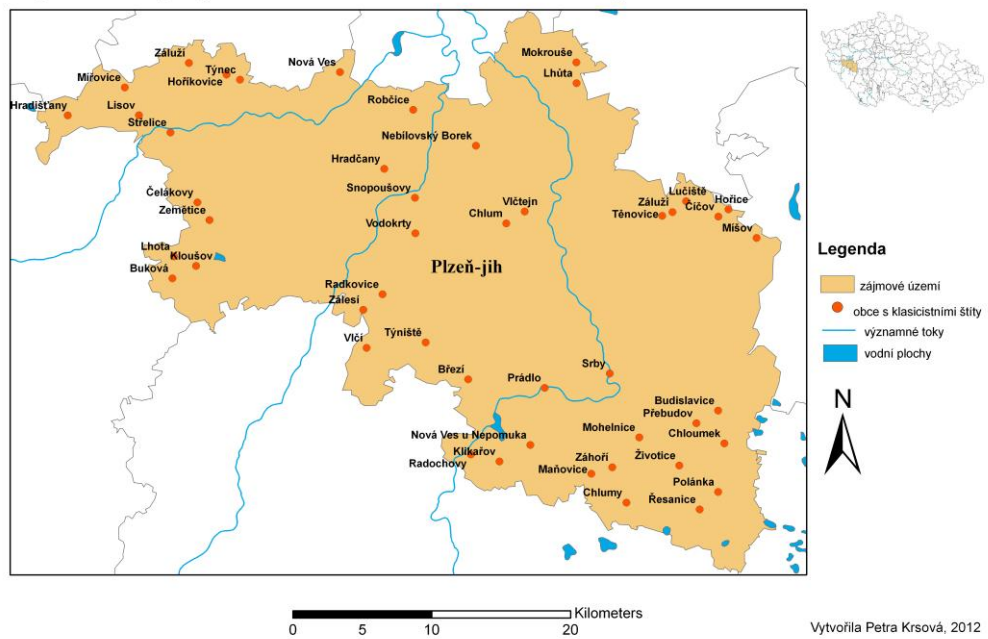
Mapa č. 4: Výskyt klasicistních štítů

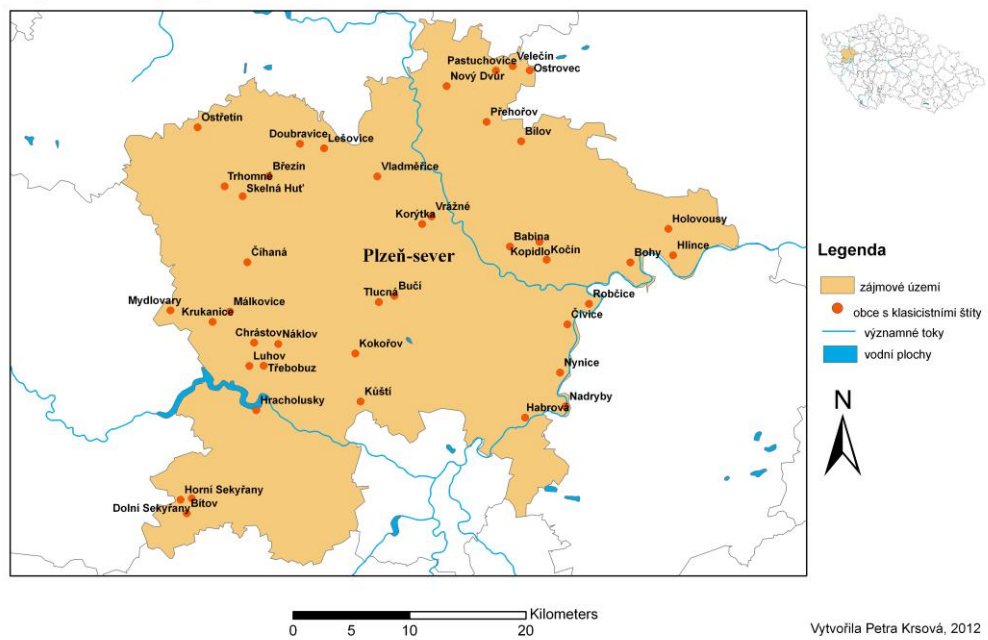
Mapa č. 4a: Výskyt klasicistních štítů v okrese Beroun

Mapa č. 4d: Výskyt klasicistních štítů v okrese Plzeň-jih

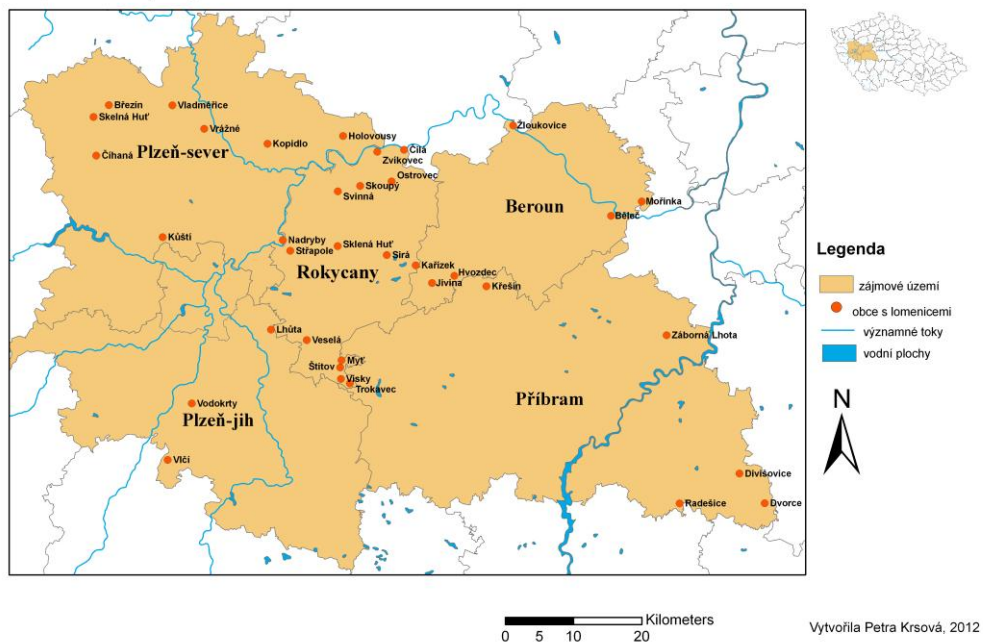

Mapa č. 4e: Výskyt klasicistních štítů v okrese Plzeň-sever

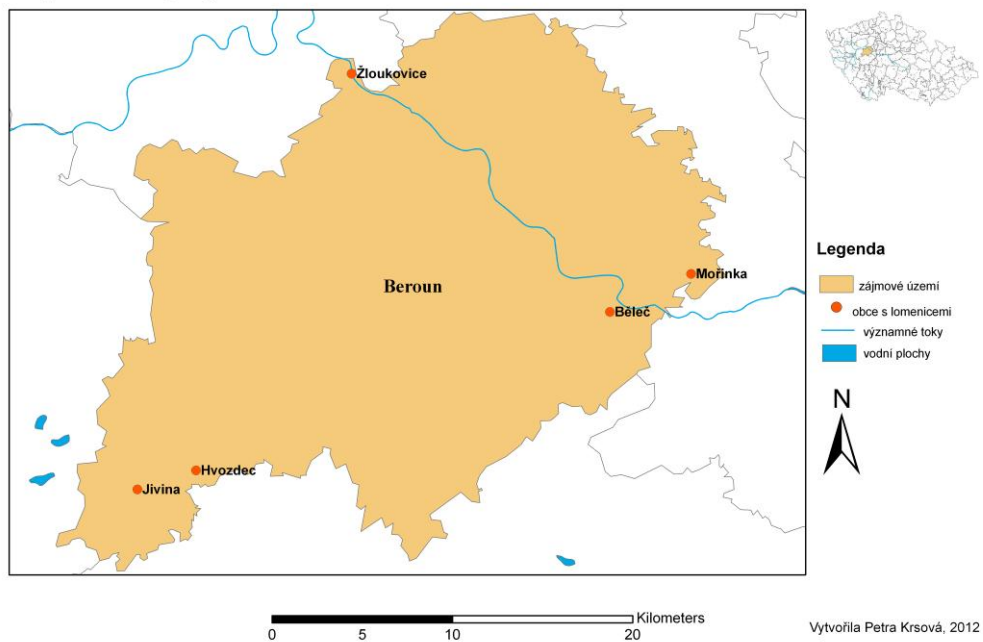

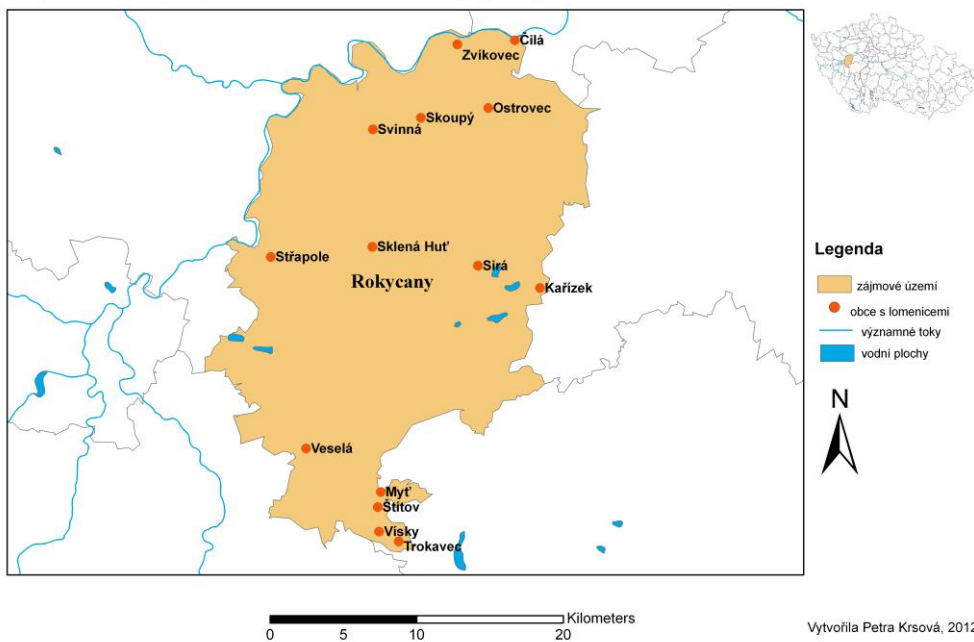
Mapa č. 5: Výskyt lomenic

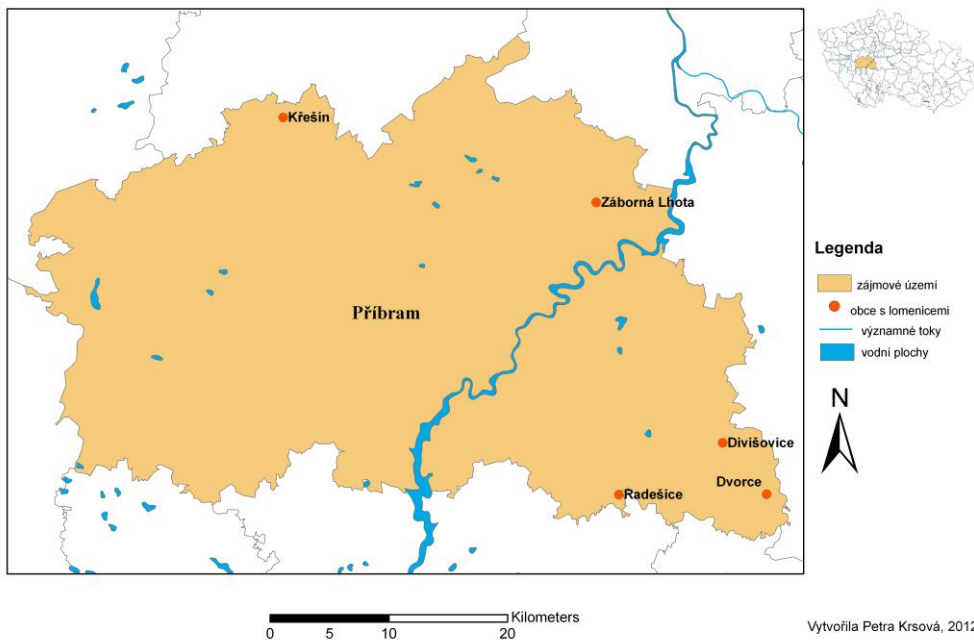
Mapa č. 5a: Výskyt lomenic v okrese Beroun

Mapa č. 5b: Výskyt lomenic v okrese Rokycany

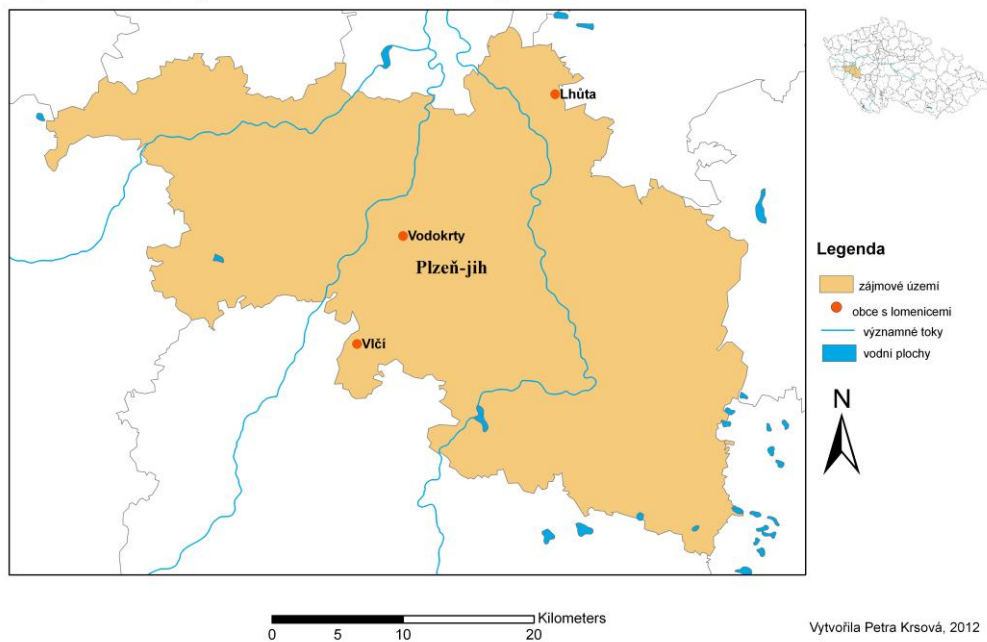

Mapa č. 5c: Výskyt lomenic v okrese Příbram

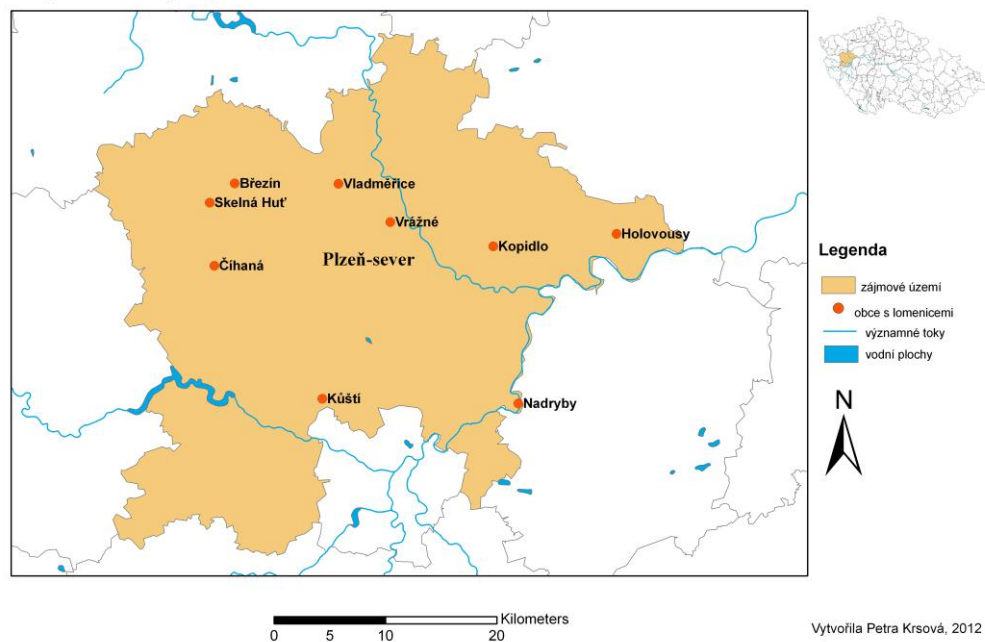

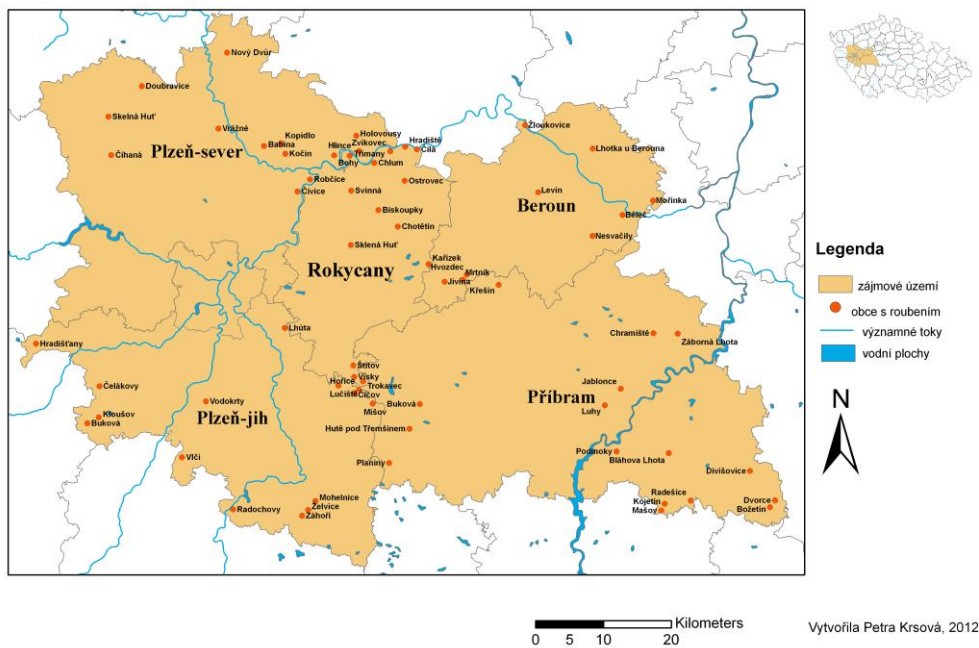
Mapa č. 5d: Výskyt lomenic v okrese Plzeň-jih

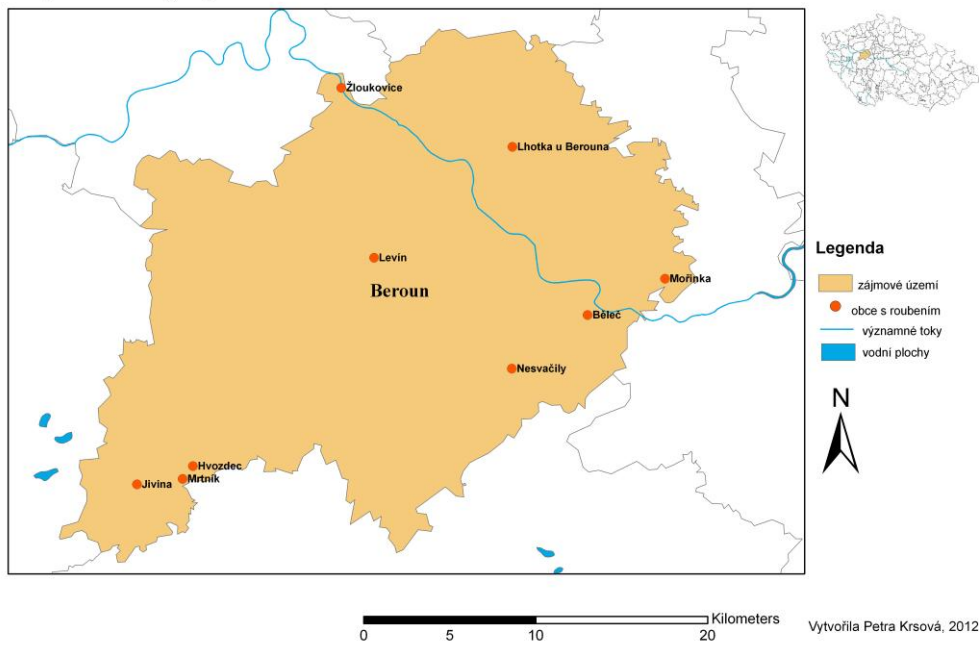
Mapa č. 5e: Výskyt lomenic v okrese Plzeň-sever

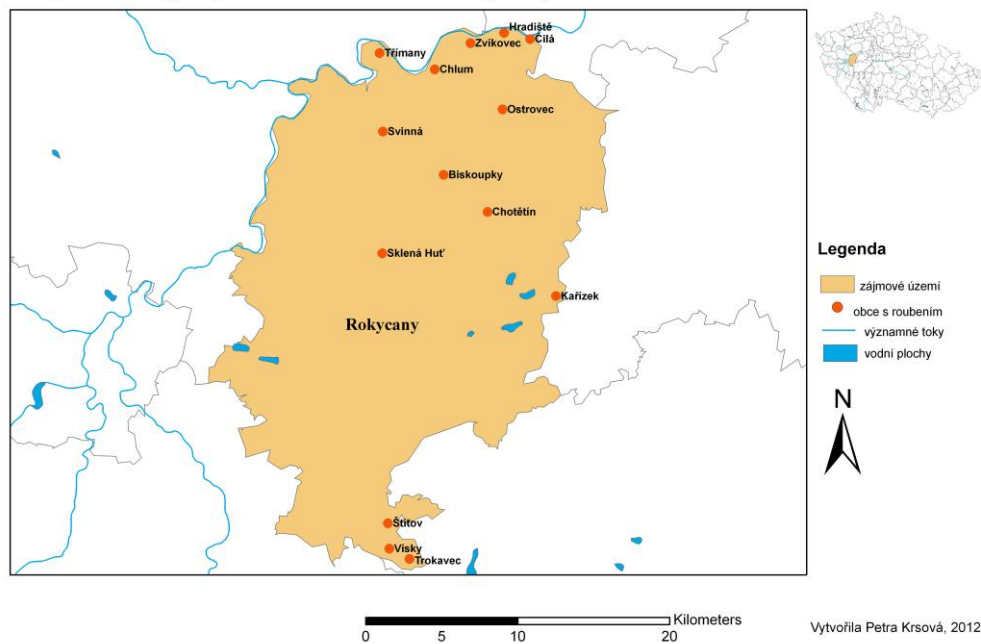
Mapa č. 7: Výskyt roubení

Mapa č. 7a: Výskyt roubení v okrese Beroun

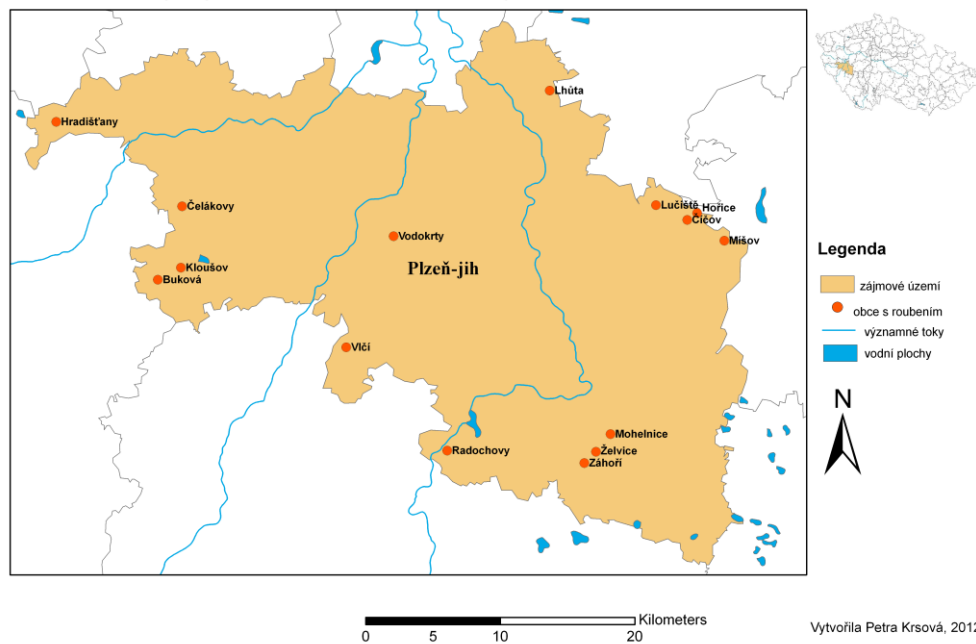
Mapa č. 7b: Výskyt roubení v okrese Rokycany

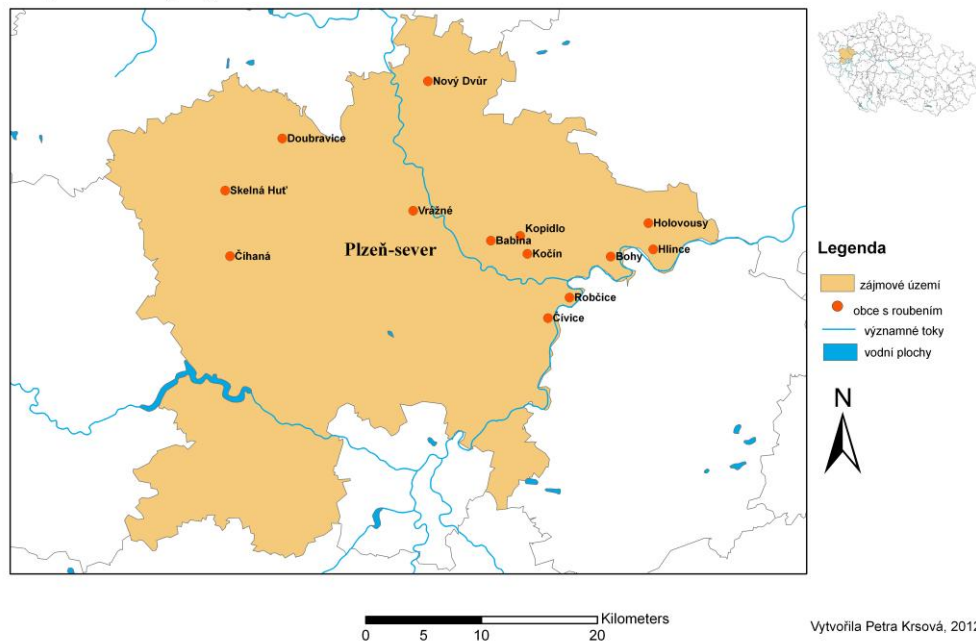
Mapa č. 7c: Výskyt roubení v okrese Příbram

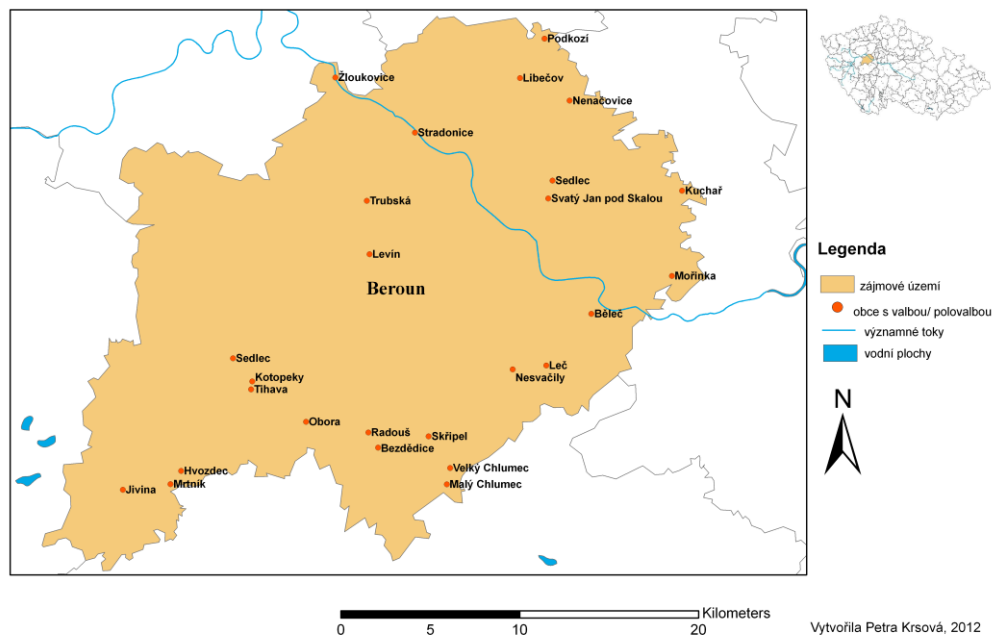
Mapa č. 7d: Výskyt roubení v okrese Plzeň-jih

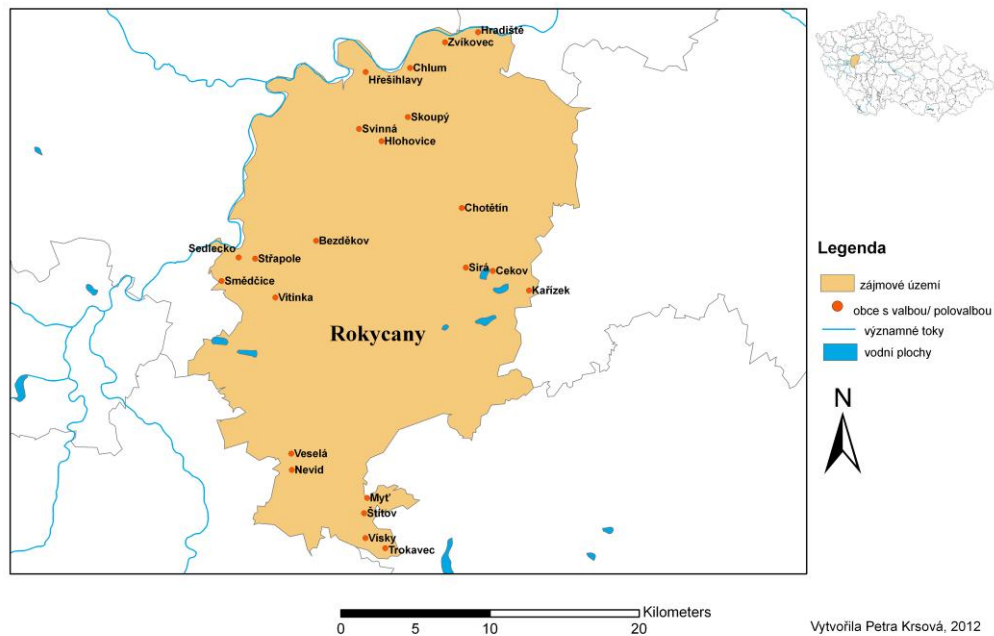
Mapa č. 7e: Výskyt roubení v okrese Plzeň-sever

Mapa č. 8a: Výskyt valeb a polovalb v okrese Beroun

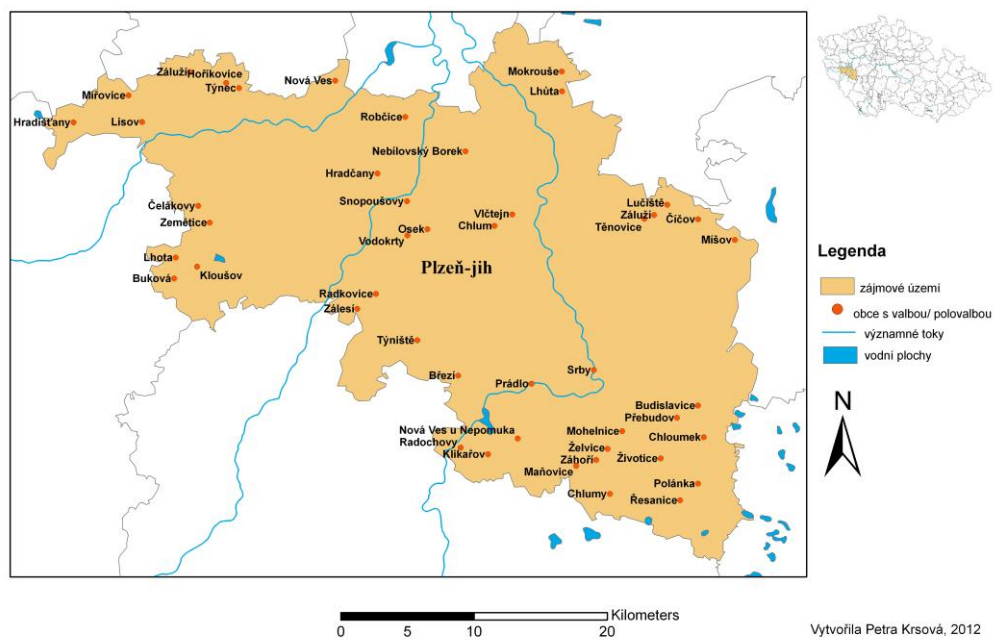
Mapa č. 8b: Výskyt valeb a polovalb v okrese Rokycany

Mapa č. 8c: Výskyt valeb a polovalb v okrese Příbram

Mapa č. 8d: Výskyt valeb a polovalb v okrese Plzeň-jih

Mapa č. 8e: Výskyt valeb a polovalb v okrese Plzeň-sever

